

”Mukavia ohjaajia ketkä kuuntelee mua jos jotain painaa mieltä”

Nuorten käsityksiä hyvästä lastensuojelun laitoshuollosta

JOHANNA JUSSILA

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

Sosiaalityön pro gradu -tutkielma

Toukokuu 2014

TAMPEREEN YLIOPISTO

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

JUSSILA, JOHANNA: ”Mukavia ohjaajia ketkä kuuntelee mua jos jotain painaa mieltä”. Nuorten käsityksiä hyvästä lastensuojelun laitoshuollosta

Pro gradu -tutkielma, 101 s., 3 liitesivua

Sosiaalityö

Ohjaaja: Kyösti Raunio

Toukokuu 2014

Tämän pro gradu -tutkielman aiheena on lastensuojelun laitoshuolto. Tutkielman tarkoituksena on ollut selvittää nuorten näkemyksiä hyvän lastensuojelun laitoshuollon elementeistä. Aihetta on tarkasteltu hoitavan arjen, korjaavan vuorovaikutuksen sekä osallisuuden toteutumisen näkökulmista. Aiheen teemoittelu on valikoitunut teoriasta käsin. Tutkielman tavoitteena on ollut tuoda nuorten näkemyksiä esiin laitoshuollon työn kehittämiseksi.

Kyseessä on laadullinen tutkimus, joka on toteutettu eläytymismenetelmää soveltavasti käyttäen. Tutkimuksen kohdejoukkona ovat olleet parhaillaan lastensuojelulaitoksiin sijoitetut 13–17-vuotiaat nuoret. Useilla heistä on pitkä kokemus lastensuojelun sijaishuollosta. Aineistoa on analysoitu sisällönanalyyysillä käyttäen lähtökohtana tutkimuskysymysten mukaista teemoittelua. Tutkimuksen tekemisen jokaisessa vaiheessa on sitouduttu nuorten osallisuuden toteutumiseen.

Nuoret pitävät hyvän lastensuojelun laitoshoidon keskeisinä tekijöinä arjen toiminnallisuutta, vaikuttamismahdollisuuksia omissa asioissa sekä mukavia työntekijöitä, joilla on aikaa ja halua keskustella nuorten kanssa. Nuoret odottavat aikuisilta luottamusta ja siten mahdollisuuksia vaikuttaa sekä omiin arkisiin että isompiin, omaan tulevaisuuteen liittyviin asioihin. Yhtä aikaa aikuisten tulee kuitenkin tarvittaessa puuttua ja ohjata nuorta toimimaan ja valitsemaan itsensä kannalta oikein. Arjen toiminnallisuus pitää sisällään erilaisia harrastusmahdollisuuksia ja mahdollisuuden vaikuttaa sekä niiden sisältöihin että omaan osallistumiseensa. Arjen toiminnallisuudessa tärkeää on yhdessä tekeminen, joka vaikuttaa sekä nuorten keskinäiseen yhteishenkeen että nuorten ja ohjaajien vuorovaikutukseen. Yhteinen toiminta vaikuttaa mielialaan nostavasti. Nuoret näkevätkin yhdeksi hyvän laitoshuollon tekijäksi ohjaajien vastuun mielialojen kannattelussa – sekä hyvän mielen rakentamisessa että pahan mielen kestämässä. Keskeiseksi hyvän laitoshuollon tekijäksi nähdään myös mahdollisuus ystävien tapaamiseen.

Jos nuorten näkemyksiä halutaan huomioida laitoshuollon kehittämisessä, tulee työkäytäntöjä muuttaa erityisesti ystävien tapaamisen suhteen. Lisäksi nuorten aito osallisuus edellyttää työntekijöiltä oikeanlaista asennetta ja osallisuuden tärkeyden ymmärtämistä. Tämä tutkimus osoitti hyvin sen, että nuoriin kannattaa luottaa – heillä on paljon täysin realistisia ja toimivia ideoita oman arjen kehittämiseen.

Asiasanat: lastensuojelu, sijaishuolto, laitoshuolto, nuoret, osallisuus, korjaava vuorovaikutus, hoitava arki

JUSSILA, JOHANNA: "Nice workers who listens to me if someone is on my mind". Young people`s opinions about elements which are needed for good residential care in child welfare.

Master`s thesis, 101 pages, 3 pages appendices

Social Work

Supervisor: Kyösti Raunio

May 2014

The subject of this study is the residential care used in child welfare.

The purpose of the study has been to find out young people`s opinions about elements which are needed for good residential care in child welfare. The subject has been studied from the viewpoints of therapeutic relationship, therapeutic daily routines and the participation.

The themes of the subject have been chosen according to the theory. The goal of the study has been to bring up young people`s opinions in order to improve the work in residential care.

This study is a qualitative study, which has been put in to practice applying a sympathetic method as it suites to this study. The subject in this study has been 13 – 17-year-old young people who currently are at the institutions of residential care. Most of them have long experience of foster care. The collected material of the study has been analyzed by using a content analysis. Some of the analyzing has happened by building up themes according to a research question. In every stage of the study the participation of young people has been committed and made sure it has been put in practice.

According to young people`s opinions, the main aspects of good residential care in child welfare are daily activities, possibilities to influence their own matters and the staff members who are willing to give time to young people and talk with them. Young people wish to be trusted by adults and in that way to have possibilities to influence their own daily matters but also bigger matters which may affect their future life. At the same time, they want adults to intervene in their matters if needed and to guide them to act and choose right for themselves. The concept, daily activities, includes activities of a different kind and hobbies, but also a possibility to affect what is included in them and how much to join on them. Important daily activities are those which are done together and which in that way affect both a team spirit between young people but also to the good communication between young people and staff members. Activities which are done together raise the mood. According to young people, the staff members` responsibility to rise up the good mood but also helping to tolerate the bad mood is one aspect for good residential care. One main aspect for good residential care is also seen the possibility to meet friends.

If young people`s opinions are cared for to take into consideration when improving residential care everyday routines such as meeting friends need to be changed. Young people`s real participation requires the right attitude of the staff members and the right understanding about the importance of their participation. This study shows that young people are worthy to trust - they have many realistic and useful ideas to improve their own everyday life.

Keywords: child welfare, foster care, residential care, young people, participation, therapeutic relationship, therapeutic daily routines

Sisällysluettelo

1 JOHDANTO.....	1
2 LASTENSUOJELUN LAITOSHUOLTO SIJAISHUOLTONA	6
2.1 Asiakkaina huostaan otettuja lapsia vai nuoria?.....	6
2.2 Lastensuojelulaitoksissa olevien lasten taustaa ja problematiikkaa	7
2.3 Laitoshuolto sijaishuollon kentässä.....	9
2.4 Sijaishuollon tehtävät	11
3 LASTENSUOJELUN LAITOSHUOLTO TUTKIMUSKOHTENA.....	13
3.1 Lastensuojelun tutkimuksen tilanne laitoshuollon näkökulmasta	13
3.2 Lasten ja nuorten kokemuksia laitoshoidosta käsittelevät tutkimukset	17
4 HYVÄN LAITOSHUOLLON IDEOLOGISET LÄHTÖKOHDAT.....	22
4.1 Korjaava vuorovaikutus.....	23
4.2 Hoitava arki	27
4.3 Osallisuuden kokeminen	29
4.3.1 Mitä lasten osallisuus lastensuojelussa tarkoittaa?	30
4.3.2 Työntekijöiden asenne ja toiminta osallisuuden vahvistumiseksi	32
4.3.3 Osallisuuden hyödyt	36
4.3.4 Kriittistä pohdintaa osallisuudesta.....	37
5 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	40
5.1 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset	40
5.2 Fenomenografia metodologisenä lähtökohtana	40
5.3 Aineiston hankkiminen.....	43
5.4 Aineiston analysoiminen	46
5.6 Tutkimuksen eettiset kysymykset.....	51
5.6.1 Yleiset eettiset kysymykset	51
5.6.2 Osallisuuteen/toimijuuteen ja suojeluun liittyvät kysymykset	53
6 HYVÄN LAITOSHUOLLON TEKIJÄT NUORTEN MUKAAN	57
6.1 Arjen hoitavat käytännöt	57
6.2 Korjaavan vuorovaikutuksen tekijöitä.....	60
6.3 Osallisuuden toteutuminen vaikuttamismahdollisuuksien kautta.....	62
6.4 Variaatioiden kautta esiin tulleita eroja	65
7 JOHTOPÄÄTÖKSET	68
7.1 Tulosten pohdinta	68
7.2 Pohdintaa tutkimuksen valinnoista.....	74

LÄHTEET	80
LIITTEET	94
Liite 1. Kehyskertomusvariaatiot	94
Liite 2. Saatekirje kehyskertomukseen	95
Liite 3. Informaatio tutkimuksesta huoltajille	96

1 JOHDANTO

Viimeisen parin vuosikymmenen aikana lasten ja perheiden keskimääräinen hyvinvointi ja terveys ovat parantuneet. Samaan aikaan suomalaisten perheiden tuloerot ovat kasvaneet nopeasti. Meillä on yhä enemmän pienituloisia perheitä. (Jäntti 2010, 62, 72.) Perheiden eriarvoisuus on kääntynyt voimakkaaseen kasvuun. Erityisesti lapsiperheiden toimeentulovaikeudet ja vakava lapsiköyhyys ovat lisääntyneet. (Toimiva lastensuojelu 2013, 25.) Erilaisten korjaavien palvelujen tarve on kasvanut nopeasti. Ongelmat kasautuvat pienelle vähemmistölle. Raskaat erityispalvelut, kuten lasten ja nuorisopsykiatrian palvelut, lastensuojelun sijoitukset kodin ulkopuolelle ja erityisopetus ovat 2-4 kertaistuneet 1990-luvulta. (Rimpelä 2008, 66–67.)

Yhteiskunnallisten muutosten seurauksena vanhemmille ja lapsille asetetut vaatimukset ovat kasvaneet. Erilaisten tukipalvelujen tarve on kasvanut, mutta heikentyneet henkilöstöresurssit eivät mahdollista niihin riittävää vastaamista. Vaikka lastensuojelun kuormitus on 1990-luvulta lähtien kasvanut jatkuvasti, ei lastensuojelun henkilöstöä ole vastaavasti lisätty. Siten lisääntynyt huono-osaisuus ei ole vain ongelmien lisääntymisen seurausta, vaan myös palvelurakenteen heikentymisen seurausta. (Toimiva lastensuojelu 2013, 13, 27.) Kuntaliiton kyselyssä (Puustila-Korhonen 2013, 73) todettiin yhdeksi keskeiseksi kehittämisalueeksi lastensuojelun sosiaalityön resursoinnin saattamisen sellaiselle tasolle, että voitaisiin taata laadukasta ja siten myös vaikuttavaa palvelua. Samoilla linjoilla on Talentian ja Lastensuojelun keskusliiton lastensuojelun nykytilan selvitys (Olisiko jo tekojen aika 2013, 13, 15): asiakasmäärät tulisi mitoittaa siten että laadukas palvelu sekä lasten osallisuuden toteutuminen olisivat mahdollisia.

Lastensuojelun tarve on lisääntynyt selvästi viimeisten 10–15 vuoden aikana. Kodin ulkopuolelle sijoitettujen määrä on kasvanut, etenkin 16–17-vuotiaiden keskuudessa, joiden sijoitukset ovat kaksinkertaistuneet 1995–2009 (Salmi, Sauli & Lammi-Taskula 2012, 33). Lastensuojelun sosiaalityön asiakkaina olleiden lasten ja nuorten määrä nousi vuonna 2012 seitsemän prosenttia edellisvuodesta. Huostaanotettujen lasten määrä väheni kuitenkin noin neljä prosenttia, mutta kaikkien sijoitettujen lasten määrä puolestaan kasvoi noin puolitoista prosenttia. Kodin ulkopuolelle sijoitettuna oli vuonna 2012 kaiken kaikkiaan 17 830 lasta. Heistä huostaanotettuja oli 10 675 lasta. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen vuosittaisten tilastojen (Lastensuojelu 2012) mukaan huostassa olleista 16–17 -vuotiaita oli eniten suhteutettuna koko väestön saman ikäryhmän tilanteeseen. Kiireellisiä sijoituksia ja huostaanottoja tapahtui eniten ikäryhmässä 13–15 -vuotiaat (805 + 88, yhteensä 893 lasta). Myös 16–17-vuotiaita sijoitettiin kiireellisesti enemmän kuin muita ikäryhmiä

(668 lasta). Näin siitäkin huolimatta, että sijoitusaika jää siinä vaiheessa usein lyhyeksi. Puolestaan ikäryhmän 7-12 –vuotiaat lapsia huostanotettiin toiseksi eniten heti 13-15 –vuotiaiden jälkeen (85 lasta). (Lastensuojelu 2012.)

Suomessa sijoitetaan kansainvälisen vertailun mukaan suhteellisen paljon sekä lapsia että nuoria laitoshoitoon (Laakso 2009, 28; Känkänen & Pösö 2008, 563). Vaikka perhesijoitusta pidetään useimmissa tilanteissa tavoiteltavimpana (mm. Laakso 2013, 65), sijoitetaan lapsista ja nuorista edelleen puolet laitoshoitoon (Lastensuojelu 2012). Laitossijoitusten suuresta määrästä huolimatta lastensuojelulaitoksiin liittyvää tutkimusta ei ole Suomessa ollut kovin paljoa vaikka viime vuosina se onkin ollut vahvistumassa (Känkänen & Pösö 2008, 563). Erityisesti lastensuojelulaitoksissa olevien lasten kokemuksia laitospelästä on tutkittu melko vähän (Huumonen 2009, 12). Lastensuojelun asiantuntijat toivoivatkin lisää tutkimusta lastensuojelun laitoshoidosta. Tutkimusta kaivataan muun muassa sijoitettujen lasten arjesta, elämänlaadusta, tulevaisuudesta ja kokemuksista. Lisäksi tärkeää on tutkia lasten oikeuksien ja osallisuuden toteutumista. (Pekkarinen 2011, 57–62.)

Lainsäädännön (mm. Suomen perustuslaki 1999/731, 6 §; Lastensuojelulaki 2007/417, 7 §) mukaan lasten tulisi olla mukana heitä koskevien asioiden rakentamisessa, kehittämisessä ja arvioimisessa. Vaikka yhteiskunnassa on tehty lasten osallisuuden edistämiseksi erilaisia malleja ja luotu rakenteita, vaatii lasten osallisuuden toteutuminen edelleen huomiota ja ponnisteluja erityisesti lastensuojelun saralla. (Oranen 2007, 3.) Lapsiasianvaltuutetun mukaan lastensuojelussa toimivien tulee ottaa lapset ja nuoret mukaan toiminnan kehittämiseen. Ilman lasten kohtaamista ja heidän näkemystensä huomiointia lastensuojelun laatu jää vajaaksi. Aula näkee, että sijaishuoltoa ei myöskään voi valvoa tehokkaasti ilman lasten kokemusten huomiointia. (Aula 2012, 8.)

Vaikka osallisuudesta on puhuttu jo 2000-luvun alusta asti, todettiin Kuntaliiton selvityksessä lasten osallisuuden vahvistamisen olevan edelleen ajankohtaista (Puustinen-Korhonen 2013, 75–76). Monilla sosiaalityöntekijöillä ei edelleenkään ole riittävästi osaamista nähdä lapsia asiakkaina, saati kohdata heitä. Nuoret ovatkin ottaneet kantaa sijaishuollon työkäytäntöihin ja vaatineet, että tulee kehittää paremmin osallisuutta mahdollistavia työkäytäntöjä (Vairio & Barkman & Kiili & Nikkanen & Oranen & Tervo 2012, 6).

Lastensuojelu elää tällä hetkellä murrosvaihetta. Lähiaikoina on tuotettu useita selvityksiä toimintatavoista ja tilasta. Samalla on saatu mahdollisuus tarkastella kriittisesti asenteita. Resurssivaje on tunnistettu, mutta kauaskantoinen kehittäminen vaatii rakenteellisten ratkaisujen lisäksi myös asenteellisia muutoksia. (Känkänen 2013, 117.) Osallisuuden ymmärtäminen tärkeäksi

syрjäytymistä ehkäiseväksi sekä nuorten kasvua ja kehitystä tukevaksi kokemukseksi vaatii asenteiden muutosta lastensuojelussa. Olisiko vihdoин aika sanoista tekoihin?

Tarkastelen tässä pro gradu -tutkielmassa nuorten käsityksiä hyvän lastensuojelun laitoshuollon elementeistä. Kiinnostukseni lastensuojelun laitoshoidon tutkimiseen syntyi työskenneltyäni sijaishuollon kehittämispäällikkönä ja päästyäni sitä kautta seuraamaan niin kunnallisten, valtion kuin yksityistenkin lastensuojeluyksiköiden toimintaa. Näin työssäni lastensuojelutyön eettisten lähtökohtien ja käytännön työn haasteiden ristiriidat. Lastensuojelutyön taustaideologioina on lasten ja nuorten osallisuuden sekä yksilöllisyyden toteutuminen (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 1983/361, 1 §; LsL 2007/417, 4 §; Valtakunnalliset sijaishuollon laatukriteerit 2004, 11). Käytännössä nämä voivat jäädä arjen tilanteissa työn asettamien vaatimusten jalkoihin, kun hoidettavana on samanaikaisesti useita vakavasti oireilevia lapsia ja nuoria. Jokainen heistä kaipaa yksilöllistä tukea ja kohtaamista. Laitoshoidon henkilöstöllä tulisikin olla kykyä, halua ja resurssien puolesta mahdollista kohdata jokainen lapsi ja nuori yksilöllisine tarpeineen.

Pösön (2004, 126) tutkimuksessa keskeisenä tuloksena nousivat esiin nuorten kokemukset omasta osattomuudesta ja kuulematta jäämisestä koulukotiarjen käytännöissä. Oman työkokemukseni pohjalta tunnistan nämä Pösön tutkimuksen lasten kokemukset. Sijoitettujen lasten hätä ja epätoivo, jotka eivät aina saa vastausta edes sijaishuoltopaikassa, on motivoinut minua tähän tutkimukseen – tuomaan nuorten ääni esiin laitoshoidon käytäntöjen kehittämiseksi.

Viime vuosina lapsuustutkimuksen ja lapsen oikeuksia korostavan ajattelun myötä lapset on alettu nähdä kumppaneina, osallisina ja tärkeinä tiedon tuottajina yhteiskunnallisessa tutkimuksessa (Helavirta 2007, 629). Lasten ja nuorten auttamisessa onkin tärkeää tavoittaa heidän itsensä näkemys asioista. Heillä on tilanteestaan jotain sellaista tietoa mitä kukaan muu ei voi tietää. Osallisuus ja aktiivinen toimijuus edellyttävä, että lapset ovat mukana myös tutkimuksellisen tiedon tuottamisessa. Lasten ja nuorten auttamiseksi on tärkeää, että he ovat itse tuottamassa tietoa tilanteestaan, kokemuksistaan ja odotuksistaan. (Hurtig 2006, 167.) Tämän tutkimuksen tiedon tuottamisen lähtökohtana on juuri lasten ja nuorten tiedon keskeisyys heitä koskevassa asiassa. Asiakkaat ovat parhaita asiantuntijoita kun ollaan kehittämässä vaikuttavia palveluja tai työn käytäntöjä (Kilpeläinen & Salo-Laaka 2012, 303).

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on ollut selvittää nuorten käsityksiä hyvästä lastensuojelun laitoshoidosta. Tutkimusaineisto on kerätty elämysmenetelmää käyttäen. Tutkimuksen kohdejoukko on ollut lastensuojelulaitoksiin sijoitetut huostaanotetut nuoret. Kohdejoukon ikä on rajautunut nuorisoiikäisiin, koska lastensuojelulaitoksiin sijoitetaan pääsääntöisesti 13–17-vuotiaita.

Tutkimuksessa on pyritty vastaamaan kysymykseen: Mitkä tekijät nousevat esiin hyvän laitoshoidon määrittäjinä nuorten kertomuksissa? Hyvää laitoshoidoa on tarkasteltu erityisesti arjen käytäntöjen, nuorten ja ohjaajien vuorovaikutussuhteen sekä nuorten osallisuuden näkökulmista.

Heino ja Huotari (2010, 271) toteavat riskioloissa eläneitä lapsia koskevien tutkimusten – mukaan lukien heidän oman tutkimuksensa – paljastavan keskeiseksi selviytymistä tukeviksi tekijöiksi pysyvät, turvalliset ja merkityksellisiksi muodostuneet vuorovaikutussuhteet aikuisiin sekä harrastukset ja toiminnot, jotka ovat tarjonneet kannustavia ja identiteettiä vahvistavia kokemuksia. Samoilla linjoilla on Pirjo Tuovila (2008), jonka ajatuksia sijaishuollon peruspilareista olen käyttänyt tässä työssä teoreettisena viitekehyksenä. Kasvatuksen peruspilareina puhutaan usein rajoista ja rakkaudesta. Rajat on helpompi ymmärtää ja toteuttaa laitoshuollon työssä. Mutta mitä rakastaminen tarkoittaa ja mitä sen pitäisi pitää sisällään silloin, kun rakastettavat eivät aina ole käytökseltään kovin rakastettavia eikä suhde heihin perustu minkäänlaiseen (biologiseen-, sijais-) vanhemmuuteen?

Sijaishuoltoon liittyvässä kirjallisuudessa on vähän kannanottoja siitä mikä erityisesti laitoshuollon työssä on keskeistä ja tärkeää. Tutkimuksia ja muuta kirjallisuutta on kyllä jo jonkin verran, mutta varsin vähän yleistä, kiteytettyä teoriaa työn kokonaisuudesta kantaaottavasti. Siksi ihastuin Pirjo Tuovilan (2008) hoitavan arjen ja korjaavan vuorovaikutuksen ajatukseen. Siinä on mielestäni lastensuojelun sijaishuollon työn tärkeimmät elementit kiteytettynä, mutta samalla avattuna syvällisesti. Kirjallisuuteen perehdyttyäni huomasin, että samasta asiasta puhuu myös lastensuojelun ammattilainen sekä kokemusasiantuntija Jenni Korhonen (2008, 27); sijaishuollon työssä tärkeää on rutiinit, rajat, arjen kasvatus sekä välittäminen, luottaminen ja arvostaminen. Päädyin teoreettisessa osassa rakentamaan Tuovilan ajatuksen pohjalle asioita, joita eri lähteissä kuvataan sijaishuollon työssä tärkeäksi nimenomaan lasten ja nuorten näkökulmasta. Lisäksi olen tarkastellut teoreettisessa osassa myös osallisuutta yhtenä tärkeänä sijaishuollon tekijänä. Osallisuus periaatteessa sisältyy korjaavaan vuorovaikutussuhteeseen, mutta olen halunnut nostaa sen erikseen näkyville sen tärkeyden ja toisaalta arjen työssä helposti ”jalkoihin jäämisen” vuoksi. Pidän itse osallisuutta yhtenä keskeisenä kuntoutumista edistävänä ja toisaalta syrjäytymistä ehkäisevänä tekijänä.

Tutkimuksen lähtöoletuksena on ollut, että nuorilla on paljon käyttökelpoisia ja realistisia ehdotuksia laitosten arjen kehittämiseksi. Tutkimus kiinnittyy käsitykseen lasten ja nuorten osallisuuden tärkeydestä. Lapset ja nuoret nähdään aktiivisina toimijoina ja tiedon tuottajina, joilla on näkemyksiä, joita he kykenevät tuomaan esiin myös tutkimuksissa (Karlsson 2010, 121).

Tutkimusasetelma on tietoisesti rakennettu positiivisen tuottamiseen. Useissa tutkimuksissa (esim. Pösö 2004) laitoshuolto näyttäytyy varsin negatiivisena ympäristönä ja palveluna. Tässä ei tarkoituksellisesti lähdetä arvioimaan laitoshuollon onnistumista, vaan pyritään löytämään ne tekijät, jotka nuorten mukaan ovat hyvän laitoshuollon osatekijöitä. Oman kehittämistyön kokemukseni kautta tiedän, että ongelmat esiin nostamalla saadaan usein vain kehittämisen tarpeessa olevien yksiköiden henkilöstö puolustuskannalle. Tämän tutkimuksen näkökulmavalinnalla pyritään estämään vastakkainasettelu ja tarjoamaan nuorten näkemys kehittämisen välineeksi.

Pro gradu -tutkielmassani kuvaan aluksi lastensuojelun laitoshoitoon liittyvää käsitteistöä ja kokonaisuutta. Myöhemmin tuon esiin viimeaikaisten tutkimusten tuloksia ja kuvaa lastensuojelusta. Niissä pääpaino on nuorten kokemuksissa laitoshoidosta. Seuraavaksi esittelen lastensuojelun sijaishuollon ja siinä erityisesti laitoshoidon ideologisia lähtökohtia tutkielmani teoreettisena taustana. Esittelen myös tutkimuksen toteuttamiseen liittyviä kysymyksiä ja valintoja sekä kuvaan käyttämiäni menetelmiä. Lopuksi esittelen tutkimustulokset sekä niistä tekemäni johtopäätökset.

2 LASTENSUOJELUN LAITOSHUOLTO SIJAISHUOLTONA

2.1 Asiakkaina huostaan otettuja lapsia vai nuoria?

Laitoshuoltoon sijoitetut lapset ovat joko huostaan otettuja, kiireellisesti sijoitettuja, hallinto-oikeuden väliaikais määräyksellä tai avohuollon tukitoimena sijoitettuja. Huostaanottoon ja sijoitukseen voidaan päätyä kun lapsen kasvuolosuhteet tai heidän oma käyttäytymisensä on vakavasti vaarantanut tai uhannut vakavasti vaarantaa heidän terveyttään ja kehitystään. Myös erilaiset avohuollon tukitoimet on jo kokeiltu ja todettu riittämättömiksi, tai ne on arvioitu sopimattomiksi tai mahdottomiksi. Lisäksi huostaanoton ja sijoituksen on arvioitu olevan lapsen edun mukaista. Kiireellisesti sijoitettu lapsi on välittömässä vaarassa tai muutoin kiireellisen sijoituksen tarpeessa. Avohuollon tukitoimena sijoitetun lapsen kasvuolot ovat vaarantuneet, tai eivät turvaa terveyttä ja kehitystä, tai lapsi on omalla käyttäytymisellään vaarantanut terveyttään ja kehitystään. Tällöin kuitenkin sijaishuollon keston on arvioitu olevan väliaikaista ja kotiinpaluun mahdollista. (Saastamoinen 2010, 22–58.)

Yhä suurempi osa huostaan otetuista lapsista on 13–17-vuotiaita. Pääkaupunkiseudun kuntien huostaanottojen kriteerien vertailussa ilmeni, että pienten lasten huostaanottojen ja sijoitusten kodalla tehtiin pidempään avohuollon työtä kuin nuorisoiäikäisten kohdalla. Myllärniemi (2006, 8) pohtiikin pääkaupunkiseudun huostaanottojen kriteerien selvityksessä, vaikuttaako nuorten tilanteeseen näkyvämpi oireilu vai mahdollisesti se, ettei heille ole sopivia avohuollon palveluja. Nuorten huostaanottojen ja sijoitusten kynnystä näytti madaltavan myös yhä useamman nuoren vanhempien toivomus huostaanotosta ja sijoituksesta. (Myllärniemi 2006, 8.)

Suomen perustuslaissa (731/1999) lapseksi määritellään kaikki alle 18-vuotiaat. Lastensuojelulain (417/2007) 6 § määrittelee lapseksi alle 18-vuotiaat ja nuoreksi puolestaan 18–20-vuotiaat. Nuorisolaissa (72/2006) nuoria ovat kaikki alle 29-vuotiaat lapset ja nuoret. Yleisessä lastensuojelun ammatillisessa kielenkäytössä nuorilla tarkoitetaan yleensä 12 vuotta täyttäneitä mutta alle 18-vuotiasta nuorta. (Nieminen 2010, 26.) Lapsiin ja nuoriin liittyvissä tutkimuksissa käytetään usein lastensuojelulain mukaista käsitettä lapsi (esim. Lagström & Pösö & Rutanen & Vehkalahti 2010). Lastensuojelun laitoshoitoon liittyvässä tutkimuskirjallisuudessa puolestaan puhutaan joko lapsista (esim. Myllärniemi 2006) tai nuorista (esim. Pösö 2004; Reinikainen 2009; Manninen 2013).

Tämä tutkimus kohdentuu 14–17 –vuotiaisiin huostaanotettuihin nuoriin. Teoreettisessa osuudessa käytän käsitettä lapset tarkoittaen lastensuojelulain mukaisesti alle 18-vuotiaita. Näin siksi, että valtaosa käyttämistäni lähteistä käyttää sanaa lapset tarkoittaen koko alle 18-vuotiaiden joukkoa. Tutkimukseeni osallistuneista nuorista sitoudun käyttämään sanaa nuori, koska se tuntuu heidän kohdallaan luontevammalta kuin lapsi. Kaikki tutkimukseeni osallistuneet nuoret olivat arvioni mukaan yli 14-vuotiaita. Mielestäni sanaan nuori liittyy myös enemmän kunnioitusta ja vähemmän aliarviointia, joten näistä tietyistä nuorista haluan käyttää nuori-sanaa.

2.2 Lastensuojelulaitoksissa olevien lasten taustaa ja problematiikkaa

Lastensuojelulaitoksiin sijoitettujen lasten historiassa on usein monenlaista kaltoinkohtelua, turvattomuutta tai laiminlyöntiä. Traumaattisiin lapsuudenkokemuksiin voivat kuulua vanhempien toistuvat laiminlyönnit, yksin jääminen, aikuisten hallitsemattomat tunteenpurkaukset sekä vanhempien kyvyttömyys käsitellä lapsen tunteita. Perheiden ilmapiiri voi olla toistuvasti vihamielinen, käyttäytyminen uhkaavaa ja vuorovaikutus riitaisaa. (Nyqvist 2007, 14–15.) Perheiden ongelmana on saattanut olla myös vanhempien päihteidenkäyttö, mielenterveysongelmat, perheväkivalta, perheen sisäiset ristiriidat, vanhempien jaksamattomuus tai osaamattomuus, krooniset sairaudet tai köyhyys. Näistä ongelmista johtuen vanhempien kykyä huolehtia lapsen tarpeista on saattanut heiketä. (Haapasalo & Repo 1998, 5–22; Frost & Mills & Stein 1999, 40–41; Väliavaara 2004, 14; Myllärniemi 2006, 38–41; Hiitola 2008, 25–31; Hiitola & Heinonen 2010, 49.)

Yleensä huostaanoton takana on useita tekijöitä, kuten pääkaupunkiseudun huostaanottojen kriteerien tutkimuksessa tulee esille. Siinä huostaanoton tarvetta aiheuttavia tekijöitä oli keskimäärin mainittu 6,4 lasta kohden. (Myllärniemi 2006, 66.) Myös muissa tutkimuksissa (esim. Hiitola 2008, 48) on todettu huostaanottojen ja sijoitusten taustalla olevan kasautuneet ongelmat.

Lastensuojelulaitoksiin sijoitetut lapset ja nuoret oireilevat usein monin eri tavoin. Heillä voi olla erilaisia päihdeongelmia, mielenterveysongelmia ja vakavia käytöshäiriöitä. Myös erilaisia fyysisiä terveysongelmia, kehitysviivästymiä, sopeutumisongelmia, ihmissuhdeongelmia, rikollista käyttäytymistä sekä identiteettihäiriöitä saattaa ilmetä. Vakavimmillaan laitoshoitoon sijoitetun lapsen oireilu voi merkitä vakavia puutteita ihmissuhteissa, psykososiaalisia ongelmia kuten hyperaktiivisuutta, vetäytymistä, masentuneisuutta, eristäytymistä, oppimisvaikeuksia, neuroottisia psykosomaattisia häiriöitä, univaikeuksia, syömishäiriöitä ja aggressiivisuutta. Myös kyky luottaa

toisiin ihmisiin on usein häiriintynyt. (Haapasalo & Repo 1998, 6–22; Väливаara 2004, 15; Myllärniemi 2006, 38–41; Saastamoinen 2010, 93.) Lastensuojelun asiakkaina olevia lapsia kuvataan usein rajattomiksi, väsyneiksi, hallitseviksi mutta myös pelokkaiksi ja syrjäanvetäytyviksi. Heidän käytöksessään voi näkyä myös alistuneisuutta ja itsetuhoisuutta. (Heino 2009, 66.)

Pirjo Tuovilan (2008, 52–54) mukaan lähes kaikilla huostaan otetuilla lapsilla ja nuorilla on vaurioita kiintymysmalleissa ja vuorovaikutustaidoissa. Siten myös lasten tarpeet kuntoutumisen suhteen ovat vaativat ja edellyttävät usein erilaisia psykiatrisia arviointeja ja hoitoja. Samoilla linjoilla on koulukodeissa psykologina työskennellyt Hilikka Niemelä (2005, 66–67), jonka mukaan lastensuojelun laitoshoidossa joudutaan vastaamaan jo vauvavaiheessa alkaneisiin vuorovaikutuksen puutteiden aiheuttamiin vinoumiin. Laitokseen tuleva lapsi on usein jatkuvassa stressitilassa, koska aivojen tunnekeskus on kehittynyt olemaan jatkuvassa hälytystilassa toistuneiden pettymysten kokemusten ja arjen yllätysten vuoksi. Sijoitetuilla lapsilla on ikäkaudelle tyypillisten piirteiden lisäksi aiempien elämäkokemusten mukanaan tuomia tunteita ja ajatuksia: menetysten kertautuminen, turvallisuuskysymykset, aikuisten ongelmien kantaminen, ihmissuhteiden palapeli ja ristiriidat, vaikeiden asioiden toistuva kohtaaminen, muutosahdistus, pirstaleinen elämänhistoria, menneisyyden ja nykyisyyden sisäinen vuoropuhelu sekä ainainen kysymys siitä, välittääkö joku hänestä oikeasti. He kaipaavat ensisijaisesti todellista vanhemmuutta, rakkautta ja välittämistä. (Niemelä 2005, 64–70.)

Haavoittavassa kasvuympäristössä eläneen lapsen kehityksen osa-alueet saattavat olla eri tasoilla kuin kronologinen ikä edellyttäisi. Sijoitetuilla lapsilla on usein vaikeuksia tunne-elämän, moraalien kehityksen ja koulusuoriutumisen alueilla. Vaikeat elämäkokemukset jättävät jälkensä ihmisen tunne-elämään. Lapsilla ja nuorilla tämä voi näkyä siten, että lapsi tai nuori käyttäytyy ikätasoonsa nähden liian aikuismaisesti tai vastaavasti taantuneesti. (Niemelä 2000; Väливаaran 2004, 15 mukaan.)

Lasten ja nuorten käyttäytymiseen laitoshoidon aikana vaikuttavat heidän taustansa lisäksi erilaiset laitoshoidon aikaiset tapahtumat. Sijoituspaikkojen vaihdokset, sijaishuollon laatu sekä sijoituksen aikana koettu kaltoinkohtelu voivat osaltaan vaikuttaa lapsen ja nuoren oireiluun. Oireilu näyttäytyy tyypillisimmillään käytösongelmina, mikä puolestaan saattaa tuottaa tarpeen sijaishuoltoapaikan vaihdokseen ja siten jälleen uuteen pettymykseen ja hylkäämiskokemukseen. (Haapasalo & Repo 1998, 14–15.) Siten sijaishuolto ei itsestään selvästi toimi vain korjaavana kokemuksena.

Kaikki lastensuojelulaitoksiin sijoitettujen lasten ja nuorten käyttäytyminen ja toiminta ei kuitenkaan ole oireilua lastensuojeluasiakkuuteen johtaneisiin elämäkokemuksiin.

Lastensuojelulaitoksessa asuva lapsi tai nuori miettii myös ikäkaudelleen tyypillisiä kysymyksiä ja elää ikäkaudelleen tyypillistä vaihetta kasvukipuineen ja riemuineen. Siten laitoksiin sijoitetut lapset ja nuoret tulee nähdä ensisijaisesti oman ikäryhmänsä yksilöllisinä edustajina, ei pelkästään ongelmista käsin. (Välivaara 2004, 18; Niemelä 2005, 70.) Ammatillisessa lastensuojelun laitoshoidon työssä nuoriin tulisikin suhtautua ensisijaisesti nuorina ja huomioida iän mukanaan tuomat haasteet ja kasvu. Toisaalta mahdollinen vakava oirehdinta tulee nähdä avuntarpeena ja ymmärtää nuoren erityistarpeet. Siten fokus työssä ei kiinnity vain nuoren käyttäytymiseen ja oireilun kitkemiseen vaan kuntouttavaan vuorovaikutukseen ja toimintaan. Jokainen lapsi on ensisijaisesti lapsi ja omaa paljon kasvuvoimia ja mahdollisuuksia. Aikuisten tehtävänä onkin saada ne parhaalla mahdollisella tavalla esiin. (Välivaara 2004, 18.)

2.3 Laitoshuolto sijaishuollon kentässä

Lapsen sijaishuollolla tarkoitetaan huostaanotetun, kiireellisesti sijoitetun tai hallinto-oikeuden väliaikais määräyksellä sijoitetun lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella. Sijaishuollon järjestämisessä on useita mahdollisuuksia, joista keskeisimmät ovat perhehoito ja laitoshoido. (Lastensuojelulaki 2007/417, 49 §.) Vuoden 2012 alusta alkaen lastensuojelulakiin (2007/417, 50 §) on tehty lisäys, jonka mukaan perhehoito on sijoitusmuodoista ensisijaisin. Ideologisesti tämä ei ole uusi näkemys mutta uutta on lainmuutoksen tuoma velvoittavuus. Perhehoidon on ajateltu turvaavan laitoshoidoa varmemmin siellä asuvien lasten tarpeet pysyviin ja korjaaviin ihmissuhteisiin. Laitoshoidon työvuoroissa vaihtuvan henkilökunnan ei ole katsottu pystyvän samalla tavalla vastaamaan näihin tarpeisiin. (Saastamoinen 2010, 103.)

Ennen lapsen huostaanottoa ja sijaishuoltoon siirtymistä tulee kartoittaa lapsen lähiverkosto. Tällöin tarkoituksena on selvittää onko lapsen läheisillä mahdollisuutta ottaa lasta hoitoonsa tai tukea muulla tavoin. (LSL 2007/417, 32§.) Sijaishuoltopaikan valinta tulee tapahtua sijoitettavan lapsen tarpeista käsin. Sijaishuollon muodoksi on valittava se vaihtoehto, joka on lapsen edun, yksilöllisten tarpeiden sekä kehityksen kannalta paras mahdollinen. (LSL 2007/417, 50 §.) Yksilöllisiä tarpeita arvioitaessa tulee ottaa huomioon mahdolliset erityisen tuen- ja hoidon tarpeet sekä arvioida sijaishuoltopaikan mahdollisuutta vastata niihin. Perhehoito on myös erityisen tuen tarpeissa oleville lapsille ensisijainen vaihtoehto, mikäli riittävät tukitoimet saadaan järjestettyä perhehoidon yhteyteen. (Lastensuojelun käsikirja.) Osa lapsista tarvitsee vahvaa erityis- tai moniammatillista osaamista, jolloin laitoshoido voi osoittautua tarkoituksenmukaisimmaksi.

Lapsen tarpeita arvioitaessa korostuvat lapsen käyttäytymiseen liittyvät havainnot. Lapsen erityistarpeita arvioitaessa kiinnitetään huomiota lapsen mahdollisiin käyttäytymisongelmiin, neurologisiin ongelmiin, päihde- ja mielenterveysongelmiin. Tällöin pohditaan lapsen tarvitseman hoidon vaativuutta ja minkälaista erityisosaamista tai palveluja se vaatii sekä miten ne ovat järjestettävissä. (Laakso 2013, 67.)

Lastensuojelun sijaishuollon sisällä laitoshoidolla on pitkät, yli satavuotiset perinteet. Ensimmäiset lastensuojelulaitokset olivat yhdistysten perustamia. Tuolloin tehtiin ero turvattomien ja pahantapaisten lasten välille. Turvattomien lasten sijaishuollosi muodostuivat kuntien vastuulla olevat lastenkodit. Pahantapaisille lapsille tarkoitettut kasvatuslaitokset, joista myöhemmin tuli koulukoteja, olivat valtion ylläpitämiä. Aika ja sen mukanaan tuomat kolme lastensuojelulakia ovat muokanneet lastensuojelun laitoshoidon nykyaikaiseen muotoonsa. (Haikari 2009, 7; Laakso 2009, 29.)

Tänä päivänä lastensuojelulaitoksia on monenlaisia: koulukodit ovat pitäneet paikkansa edelleen mutta niiden rinnalle ovat tulleet lastenkodit, nuorisokodit, ammatilliset perhekodit, vastaanottokodit ja muut näihin rinnastettavat lastensuojelulaitokset. Lastensuojelulaitosten ylläpitäjinä voivat olla kunnat, valtio tai yksityiset yhteisöt. Koulukodit ovat edelleen pääasiassa valtion ylläpitämiä. Niihin sijoitetaan yleensä erittäin haastavasti oireilevia nuoria joilla monilla on takanaan useita sijoituksia muissa laitoksissa. Koulukotien erityispiirteenä on lastensuojelulaitoksen yhteydessä oleva oma peruskoulu. Lastenkodit, nuorisokodit sekä muut vastaavat laitokset voivat olla joko kunnan tai yksityisten yhteisöjen ylläpitämiä. Näissä nimikkeet vaihtelevat mutta tarjottava palvelu on pääosin samansisältöistä. (Saastamoinen 2010, 10–11.)

Erojakin on muun muassa sen suhteen, miten kodinomaista tai laitosmaista asuminen ja hoito ovat sekä näihin liittyen millaisiin suhderakenteisiin hoito perustuu (vanhempi-lapsisuhde, vrt. työntekijä-asiakassuhde). Yksiköt voivat erota myös sen suhteen onko niissä omaa koulua, opetusta tai muita erityispalveluja. Jotkut lastensuojelulaitokset ovat erikoistuneet hoitamaan tietynikäisiä tai tietyn tyyppisiä lapsia. Toisissa laitoksissa tehdään vahvaa perhetyötä ja toisissa perhetyötä ei tarjota ollenkaan. (Heino 2009, 73–74.)

Lastensuojelulaitoksissa on työvuoroissa työskentelevä henkilökunta, jonka pätevyydestä ja määrästä säädetään lastensuojelulaissa (Lastensuojelulaki 2007/417, 59, 60 §). Henkilökunnan määrän ja pätevyyden sekä nuorten määrän ja tilojen suhteen tulee huomioida se, että laitoksiin sijoitetut lapset ovat usein vaikeahoitoisia ja mitoituksista päätettäessä on huomioitava lasten yksilöllisen huolenpidon ja erityishoidon tarve. Mitä vaikeahoitoisemmista lapsista on kyse sitä

intensiivisempää tulee annettavan hoidon olla. Myös sijoitettujen lasten ja nuorten ryhmän koolla on erityistä merkitystä vakavasti oireilevien lasten ja nuorten kanssa. Ryhmäkoon säätelyllä pyritään asuinyksiköiden kodinomaisuuteen mutta myös turvalliseen kasvu ympäristöön sekä riittävään vuorovaikutukseen hoito- ja kasvatushenkilöstön kanssa. Tällaiseksi turvallisuutta ja kodinomaisuutta luovaksi ryhmäkooksi on säädetty seitsemän lasta tai nuorta asuinyksikköä kohden. Tämä on pääsääntö josta on olemassa tiettyjä poikkeuksia. Samanlainen pääsääntö on vähintään seitsemän hoito- ja kasvatustehtävissä toimivaa työntekijää seitsemän lapsen asuinyksikköä kohden. (Saastamoinen 2010, 93–94.)

2.4 Sijaishuollon tehtävät

Sijaishuollon perustehtävät ovat kasvatusta, hoiva ja huolenpito (Salminen 2005, 112). Lapsen hoidon, kasvatuksen sekä arjen toimintojen tulee olla lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain mukaista. Laki määrittää perusedellytykset jokaisen lapsen turvalliseen ja terveelliseen kasvuun ja kehitykseen: lapselle tulee turvata tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi sekä myönteiset ja läheiset ihmissuhteet. Lapsen yksilölliset tarpeet tulee huomioida, samoin hänen toiveensa. Lapselle tulee tarjota hyvä hoito ja kasvatusta jotka pitävät ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellisen valvonnan. Lapselle tulee tarjota turvallinen ja virikkeitä sisältävä kasvu ympäristö ja huolehdittava myös koulutukseen ohjaamisesta. Lapsen tulee saada osakseen ymmärrystä, turvaa ja hellyyttä. Lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella loukkaavasti millään tavalla. Lisäksi lapsen itsenäistymistä ja kasvamista vastuulliseksi aikuiseksi tulee tukea. (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 1983/361, 1 §.)

Hoidon ja kasvatuksen tavoitteena laitoshoidossa on lapsen ja nuoren kasvaminen vastuuntuntoiseksi ja vastuulliseksi aikuiseksi. Lapsi opetetaan ottamaan vastuuta arjen toimintojen sujumisesta, opetetaan rajoja, sääntöjä, sopimusten tekemistä ja niiden noudattamista sekä luomaan rajoja omalle toiminnalleen. Hoito ja kasvatusta pitävät sisällään lapsen valvonnan ja rajojen asettamisen kokonaisvaltaisen turvallisuuden takaamiseksi. Yhteisenä keskeisenä syynä laitoshoidon tarpeeseen on rajojen ja sääntöjen puuttuminen lasten ja nuorten kasvu ympäristöstä. Myös lapsen ja nuoren oma rajaton käyttäytyminen voi olla sijoituksen syynä. Tällöin laitoshoidon yksi keskeinen tehtävä on saada lapset ja nuoret ymmärtämään mitä varten rajat ja säännöt ovat olemassa sekä toimimaan niiden mukaan. Rajoilla ja säännöillä turvataan kaikkien yhteisön jäsenten turvallisuus ja hyvinvointi. Laitoksen resurssien, toimintaperiaatteiden ja -käytäntöjen tulee tehdä

mahdolliseksi yhdessä sovituista rajoista ja säännöistä kiinni pitämisen sekä turvallisuuden ja järjestyksen säilymisen yhteisössä. Valvonta ja rajojen asettaminen perustuvat myönteiselle suhteelle lapsiin eikä niiden tarkoituksena ole rankaista. (Valtakunnalliset sijaishuollon laatukriteerit 2004, 34–35; Partanen 2005, 20; Laakso 2009, 114–124; Saastamoinen 2010, 3.)

Lastensuojelulaitoksiin sijoitetut lapset ja nuoret ovat usein aiemmassa elämässään kokeneet vakavaa turvattomuutta, muun muassa psyykkistä ja fyysistä väkivaltaa, hyväksikäyttöä sekä traumaattisia tapahtumia. Siten useiden sijoitettujen lasten ja nuorten perusturvallisuus on järkkynyt tai sitä ei ole ollenkaan. Sijaishuollon keskeinen tehtävä onkin tarjota olosuhteet joissa heidän ei tarvitsisi pelätä eikä joutua minkäänlaisen väkivallan, sen uhkan, alistamisen, nöyryyttämisen tai kiusaamisen kohteeksi. Jo epäkunnioittava puhe, kiroilu ja uhkailu ovat väkivallan esiasteita ja niihin tulisi puuttua. (Partanen 2005, 18–19; Laakso 2009, 117.)

Kasvatus ja hoito lastensuojelulaitoksessa pitävät sisällään yhteistyön lapselle läheisten henkilöiden kanssa (Laakso 2009, 184–185; Saastamoinen 2010, 3). Laitoshoidossa olevia lapsia ja nuoria tulisi auttaa ratkaisemaan tunteensa vanhempiaan kohtaan. Jos biologiset vanhemmat asennoituvat sijoitukseen myönteisesti ja sijoituspaikalla on heihin hyvä kontakti, on lapsen laitoshoidon aikaisella kehityksellä paremmat mahdollisuudet. Tiivis yhteydenpito lisää myös todennäköisyyttä sijoituksen jälkeiseen kotiin paluuseen. (Haapasalo & Repo 1998, 26.)

Summaten voisikin sanoa Pekkarista (2009, 152–155) lainaten, että sijaishuollon tärkein tehtävä on vastata lasten ja nuorten *yksilöllisiin* tarpeisiin ja odotuksiin. Pekkarisen tutkimuksessa nuorten keskeisimmiksi tarpeiksi nousivat nuorten omien kokemusten mukaan turvallisuuden, arvostuksen ja yhteenkuuluvuuden tarpeet.

3 LASTENSUOJELUN LAITOSHUOLTO TUTKIMUSKOHTENA

3.1 Lastensuojelun tutkimuksen tilanne laitoshuollon näkökulmasta

2000-luvun alkupuoliskolla tuotiin toistuvasti esiin lastensuojelun asiakkaina olevien lasten näkemysten tutkimisen puutteita (esim. Hurtig 2003; Eskonen 2005). Myöhemmin myös lapsiasiainvaltuutettu on esittänyt, että lastensuojelun eri osapuolten kokemustieto on käytännön kehittämisen kannalta riittämätöntä (Lapsiasiainvaltuutetun vuosikirja 2011, 46). Sama tuli esiin vielä Pekkarisen (2011) lastensuojelun nykytilaa kuvaavassa raportissa. Siinä todettiin spesifisti lastensuojeluun kohdennettua tutkimusta olevan yleensäkin liian vähän (mt., 46). Erityisesti kokemustiedon puute koettiin lastensuojelututkimuksen keskeiseksi katvealueeksi ja sen kerääminen nähtiin erityisen tärkeäksi palvelujen kehittämisen kannalta. Haluttiin tietää, miten lapset kokevat lastensuojeluprosessin tai sijaishuollon arjen. Kokemustiedon lisäksi asiantuntijat toivoivat Pekkarisen raportin mukaan lisää lastensuojelun käytäntöjen ja menetelmien tutkimusta. (Mt., 51–58.)

Seuraavassa esittelen esimerkkejä 2000-luvulla tehdyistä lastensuojelun laitoshuoltoon liittyvistä tutkimuksista. Ilse Vogt (2005) teki Hyvinvoinnin rakentajat -hankkeen osahankkeena kartoituksen lastensuojelulaitosten henkilöstölle. Kartoituksessa tarkasteltiin lastensuojelulaitoksissa tehtävän työn toimintatapoja, työssä käytettäviä menetelmiä ja työvälineitä sekä nostaa esille lastensuojelulaitosten työntekijöiden koulutus- ja kehittämistarpeita. Kartoituksen mukaan lapsen ja nuoren yksilöllisessä hoidossa käytettiin monenlaisia menetelmiä ja niitä käytettiin pääasiassa omaohjaajatyöskentelyssä. Yksilöllisen hoidon ja kasvatuksen keskeisenä esteenä koettiin lasten ja nuoren vaikeat ongelmat ja oireilu. Lasten yksilöllisen hoidon, kasvatuksen ja huolenpidon kannalta keskeiseksi nähtiin lapsen kokonaisvaltainen tunteminen. Tässä tärkeäksi nähtiin luottamuksellisen ja läheisen ihmissuhteen syntyminen.

Perhetyö näyttäytyi kartoituksen mukaan monimuotoisena - joissakin yksiköissä se oli intensiivistä ja joissain hyvin ohutta. Kartoituksen mukaan laitoshuollon perhetyön käsitteitä ja sisältöjä tulisi avata ja terävöittää sekä yhtenäistää. Myös lastensuojelulaitoksissa tehtävää verkostotyön käsitteitä ja sisältöjä tulisi yhtenäistää. Kartoituksen raportissa esitellään koulutus- ja kehittämisideoita, muun muassa koulutuskokonaisuutta lasten ja nuorten käytöshäiriöihin ja muuhun oireiluun, teoriaopetuksen ja lastensuojelulaitosten työntekijöiden vertaisryhmätoiminnan yhdistämistä sekä pitkäjänteisempää kehittämistoimintaa.

Riitta Laakso (2009) tutki väitöskirjassaan työtä lastenkodeissa. Tutkimuksen tavoitteena oli lastenkotityön arkinen kuvas ja jäsentäminen sekä sen teoreettinen käsitteellistäminen. Laakso määritteli työn lastenkodissa neljän eri ulottuvuuden kautta; työ on arkista huolenpitotyötä, lasten kanssa tehtävää yhteisöllistä työtä, vanhempien kanssa tehtävää yhteistyötä sekä työtä hankalien aiheiden parissa. Arkinen huolenpito pitää sisällään kaiken tavallisen arjen pyörittämiseen liittyvän tekemisen: ruoka, vaatehuolto, ostokset, siivous, hellittelevä huomioiminen – eri tavoin lasten tarpeista huolehtimisen. Arkinen työ koetaan usein ”näkymättömäksi” tai ei niin tärkeäksi työksi. Kuitenkin se on pohja turvallisuuden kokemukselle joka puolestaan on lasten ja nuorten kasvun ja kehityksen kannalta erittäin tärkeää. Lasten kanssa tehtävä yhteisöllinen työ pitää sisällään monista eri elämäntilanteista ja perhekulttuureista yhteen tulleita lapsia ja aikuisia. Lasten kanssa tehtävä yhteisöllinen työ on ammatillista lapsiryhmän ja sen moninaisuuden kohtaamista. Lasten kanssa tehtävään työhön liittyy lasten keskinäiset suhteet, erilaiset ja samanlaiset taustat, yhdessä ja erikseen jaetut kokemukset sekä suunnitelmat. Lasten kanssa työskentelyyn liittyy myös yksilöllinen kohtaaminen yhteisöllisyyden raameissa. Laakson tutkimuksessa tuli esiin kaksi erilaista tapaa kohdata lapsia: a) sääntöihin vetoava kohtaaminen ja b) lapsen tilanteeseen eläytyvä kohtaaminen. Vanhempien kanssa työskentely on sijaishuollon kontekstissa aivan erityistä, koska lapset eivät asu kotona mutta usein vanhemmat ovat edelleen tärkeässä osassa lasten elämää.

Vanhempien kanssa työskentelyn pääasiallisena tavoitteena onkin Laakson mukaan yhteydenpidon säilyminen vanhempien ja lasten välillä. Työskentely pitää sisällään kasvatuskumppanuutta, vanhemmuuteen houkuttelua sekä vanhemmuuden kontrollointia/arviointia. Hankalien aiheiden kanssa työskentely puolestaan pitää sisällään arjen työssä vahvoja tunteita herättäviä tapahtumia ja asioita. Vahvat emotionaaliset kokemukset näyttäytyvät yhtenä osana lastenkotityötä. Hankalat aiheet saattavat liittyä esimerkiksi lasten kokemuksiin ja kohtaloihin, työntekijöiden epäonnistumisen kokemuksiin tai yllättäviin ja nopeita ratkaisuja vaativiin tapahtumiin arjessa.

Tuija Eronen (2012) tutki väitöskirjassaan elämäkerrallisten aineistojen pohjalta lastenkodeissa asuvien kertomuksia lastenkotiajasta osana elämäänsä. Tutkimuksen päätuloksena Eronen totesi, että lastenkoti osana henkilökohtaista elämää ei taivu helposti tarinoiksi joita halutaan kertoa vieraille ihmiselle. Lapsuuteen lastenkodissa liittyvät muistot eivät ole tarinoita joita kerrotaan myöskään oman perheen parissa. Elämäntarinan kertominen voi auttaa oman elämän ymmärtämisessä ja jäsentämisessä ja siten toimia kertojaa voimaannuttavasti. Muistoja ja niiden kerrottavuutta voidaankin lastensuojelulaitoksissa vahvistaa erilaisilla yhdessä muistelun ja elämän dokumentoinnin menetelmillä.

Pirkko Lehto-Salo (2013) tutki väitöskirjassaan koulukoteihin sijoitettujen nuorten moniongelmaisuuksia, erityisesti päihteiden käytön, käytöshäiriöiden ja oppimiseen liittyvien ongelmien näkökulmasta. Lisäksi hän kehitti psykiatrisen hoitointervention mallin koulukoteihin. Lehto-Salo näki nuoruusiän olevan ”toisen mahdollisuuden aikaa”, jolloin nuorilla on vahva kehityspotentiaali. Se antaa mahdollisuuden suunnan muutokseen laitossijoituksen aikana. Muutos edellyttää yhteistyötä nuoren, hänen perheensä ja eri auttajatahojen kesken. Tärkeää on, että laitossijoitus pohjaa vahvaan ammatilliseen osaamiseen ja tekee tarvittaessa yhteistyötä psykiatrisen hoitoyksikön kanssa.

Riitta Laakso (2013) tutki myös sijaishuoltopaikan valinnan käytäntöjä ja lapsen edun toteutumista niiden valinnassa. Tutkimuksessa sijaishuoltopaikan valinta nähtiin toteutuvan yksilöllisesti räätälöitynä päätöksentekona, jossa tasapainoillaan lapsen ja vanhempien toiveiden, ammattilaisten näkemysten, kuntien linjausten sekä sijaishuoltopaikkojen asiakasprofiilien ja toiveiden välillä. Lasten todettiin olevan eriarvoisessa asemassa sijaishuoltopaikan valinnassa lapsen tarpeiden huomioinnin suhteen eri kunnissa. Eriarvoisuuteen vaikuttivat kuntien erilaiset sijaishuollon palveluvaihtoehdot sekä taloudellisten tekijöiden painoarvon, palvelujen hankintakäytäntöjen sekä kilpailutuksen luokitusten vaihtelevuus. Lapsen edun arvioitiin kuitenkin toteutuvan pääsääntöisesti hyvin sijaishuoltopaikan valintojen toimintakäytännöissä. Joitakin lapsen edun toteutumisen vaaran paikkoja nähtiin, kuten liian pitkien päätösaikojen mukanaan tuoma epävarmuus lapsille sekä lasten vanhempien toiveet ja toiminta sijaishuoltopaikkaa valittaessa. Sijaishuoltopaikkojen ammatillisen osaamisen puute nousi tutkimuksessa esiin yhtenä sosiaalityöntekijöiden huolenaiheena. Ammatillisuuden puutteella ei tässä tarkoitettu muodollisen koulutuksen puutetta vaan muun muassa lapsiin ja nuoriin sitoutumista, heidän tilanteensa ymmärtämistä, sekä lasten kohtaamista yksilöinä, ei diagnooseista käsin.

Päivi Känkäsen (2013) väitöskirja käsitteli taidelähtöisten menetelmien käyttöä lastensuojelussa. Aineisto on koottu suurelta osin valtion koulukotien työhön liittyen, joten tutkimus paikantuu lastensuojelun kentällä nimenomaan sijaishuoltoon. Tutkimuksen tehtävänä oli hakea teoreettisia perusteluja taidelähtöisten menetelmien käytölle lastensuojelussa sekä tuottaa tietoa menetelmien soveltamisen kautta vallitsevista käytännöistä. Toiseksi tutkimus tarkasteli aikuisen ja nuoren vuorovaikutusta ja pyrki tuomaan esiin vuorovaikutuksen tapoja jotka tuntuvat kutsuvilta ja kiinnostavilta eri osapuolista. Tutkimus toi esiin taiteen merkitystä lapselle ja nuorelle kommunikaation, itseilmaisun ja jäsentämisen tilana. Tutkimuksen kolmantena tavoitteena oli tarkastella taiteen merkitystä sitä käyttävien työntekijöiden näkökulmasta; ammatillisen roolin ja henkilökohtaisen elämän linkittymistä sekä taidelähtöisten menetelmien käytön tuottamia

yksilöllisiä ja yhteisöllisiä kokemuksia. Tutkimus osoitti, että lastensuojelussa tarvitaan tutkijan käyttämän termin mukaisesti ”kontrollista vapaata tilaa”, jonka tulisi olla vapaata aikuislähtöisistä toiveista sekä aikuisten määrittelyistä siitä, miten lasten ja nuorten tulisi olla suhteessa maailmaan ja itseensä. Lastensuojelussa tarvitaan monenlaisia vuorovaikutuksen väyliä ja keinoja, koska lapset saattavat olla vaikeiden elämäkokemustensa vuoksi häpeän ja kivun sulkemia. Tunteita ja ajatuksia voi olla vaikea pukea sanoiksi, jolloin muun muassa taide ja toiminnalliset menetelmät ovat yksi mahdollisuus – joskus jopa ainoa mahdollinen lähestymistapa – avoimeen itseilmaisuun ja vuorovaikutukseen.

Marko Manninen (2013) tutki koulukotiin sijoitettujen nuorten psykiatrista oireenkuvaa ja ennustetta. Millaisia psykiatrisia oireita nuorilla esiintyy ja tunnistavatko työntekijät nämä? Mitkä tekijät ennustavat myöhempää rikollisuutta tai psyykkistä sairastumista. Hän totesi, että koulukotiin sijoitetuilla nuorilla on huomattavan paljon psykiatrisia oireita. Oireet kannattaa kartoittaa heti sijoituksen alussa jotta nuorelle voidaan tarjota paras mahdollinen hoito. Yksi keskeinen ongelma on vaikeus omien tunteiden tunnistamisessa ja ilmaisussa. Tärkeää olisi tarjota näitä edesauttavia interventioita. Myös kognitiivisiin puutoksiin tulisi tarjota tukea sillä ne ovat yhteydessä myöhempään rikollisuuteen.

Lastensuojelulaitoksia ja siellä asuvia lapsia ja nuoria koskevia pro gradu -tutkimuksia on tehty 2000 luvulta alkaen melko paljon. Niistä esimerkkeinä ovat muun muassa Susanna Hoikkalan (2003) ja Jaana Linnalan (2007) työt. Hoikkalan pro gradu käsitteli Helsingin kaupungin lastensuojelulaitoksissa asuvien nuorten väkivallattomuuden tukemista. Tutkimuksessa tarkasteltiin laitoksissa asuvien nuorten väkivaltaista käyttäytymistä ilmiönä sekä erilaisia keinoja tukea väkivallatonta käyttäytymistä. Väkivallattoman käyttäytymisen tukemissa keskeiseksi keinoksi nähtiin työntekijöiden ja asiakkaiden keskinäinen tunteminen ja sitä kautta luottamuksen syntyminen. Linnalan pro gradu puolestaan tarkasteli lastenkodissa asuvien lasten koti-kokemuksia sekä sitä millaisena lastenkoti näyttääytty siellä asuville lapsille. Lapset kokivat kuuluvansa lastenkotiin ja heidän näkemyksissään tulevaisuuden kodin ominaisuuksista oli paljon samaa kuin lastenkodissa.

Lisäksi on muuta lastensuojeluun ja sijaishuoltoon liittyvää tutkimusta kuten huostaanottojen kriteerien tutkimus (Myllärniemi 2006), hallinto-oikeuksien ratkaisuihin huostaanottoasioissa liittyvä tutkimus (Hiitola & Heinonen 2010), lapsena huostaan otettujen selviytymistä myöhemmin elämässä koskeva tutkimus (Heino & Johnson 2010) sekä erilaisia selvityksiä, muun muassa Tampereen seutukunnassa sijoitettujen lasten tilanteen selvitys (Hiitola 2006). Hiitolan

selvityksessä sijoitukset perhehoitoon koettiin laitoshuoltoa paremmat onnistuneiksi lasten kannalta. Kuitenkin myös laitoshuollon nähtiin onnistuneen ja lasten tilanteen parantuneen. Laitoshoidossa haasteena nähtiin erityisesti henkilökunnan perhehoidon vanhempia vaikeampi sitoutuminen lapsiin. (Hiitola 2006, 48.) Vuonna 2013 ilmestyi useita selvityksiä, muun muassa Suomen Kuntaliiton kysely (Puustinen-Korhonen 2013) lastensuojelun tilasta, Lastensuojelun keskusliiton ja Talentian (Olisiko jo tekojen aika 2013) kysely lastensuojelun ammattilaisille sekä Sosiaali- ja terveysministeriön (Toimiva lastensuojelu 2013) selvitysraportti, joka pitää sisällään toimenpide-ehdotuksia lastensuojelun kehittämiseksi.

3.2 Lasten ja nuorten kokemuksia laitoshoidosta käsittelevät tutkimukset

Vaikka lapsiasianvaltuutettu (Lapsiasianvaltuutetun vuosikirja 2011, 46) ja Elina Pekkarisen (2011) raportti tuovatkin esiin lasten ja nuorten kokemustiedon vähyden, on Suomessa 2000-luvun taitteessa ja sen jälkeen jonkin verran tutkittu lasten ja nuorten laitoshoidon kokemuksia. Kotimaisia tutkimuksia ovat tehneet muun muassa Näsänen ja Rautava (1998), Törrönen (1999), Bardy ym. (2000), Pösö (2004), Kekoni (2004, 2008), Kitinoja (2008) ja Reinikainen (2009), joiden keskeisiä tuloksia tarkastellaan seuraavassa Kaarlelan (2011) kirjallisuuskatsauksen pohjalta. Ulkomaisista tutkimuksista tässä ovat tarkastelun kohteena Ungar (2001), Dunn ym. (2010) sekä Milligan ja Stevens (2006).

Tutkimuksista piirtyy kuva laitospelämästä, jossa vain osalla lapsia ja nuoria on hyvä ja turvallista olla. Näillä lapsilla ja nuorilla elämä on seesteytynyt laitokseen sijoituksen jälkeen ja heillä on läheisiä aikuis- ja vertaissuhteita laitoksessa. Osalla elämä laitoksessa on kuitenkin jatkuvaa selviytymistaistelua ja kamppailua laitospelämän lainalaisuuksien viidakossa. Nämä lainalaisuudet eivät hyvää tarkoittaessaankaan vastaa lasten ja nuorten todellisiin tarpeisiin yksilönä kohtaamisesta, ymmärretyksi ja hyväksytyksi tulemisesta ja turvan saamisesta. (Kaarlela 2011, 29.)

Laitosten arki näyttäytyy lasten ja nuorten kokemuksissa vahvasti sääntöjen ja rangaistusten kautta. Kokemuksista piirtyy kuva aikuisen huomiota, ymmärrystä ja hyväksyntää kaipaavista lapsista ja nuorista jotka kerta toisensa jälkeen ovat joutuneet pettymään tarpeissaan. (Pösö 2004, 95–96; Ungar 2001, 38.) Sääntöihin liittyy vahva kritiikki rajoja, kuria ja rangaistuksia kohtaan. Nuoret kokevat, että säännöt ja rangaistukset on tehty kaikkein vaikeimmin oireilevien nuorten mukaan. Tällöin niillä, jotka eivät olisi tarvinneet niin vahvoja rajoja ja rangaistuksia, ei ole mahdollisuutta

yksilölliseen kohteluun ja yksilöllisiin ratkaisuihin. Rangaistukset koetaan kohtuuttomiksi ja epäoikeudenmukaisiksi. (Pösö 2004, 95–96.) Samalla epäoikeudenmukaiseksi koetaan se, että työntekijöillä saattaa olla oikeus poiketa säännöistä, joista poikkeaminen nuorten kohdalla aiheuttaa erilaisia rangaistuksia (Pösö 2004, 13; Bardy ym. 2000, 47). Ainoastaan Reinikaisen (2009, 70) tutkimuksessa nuorisokodin säännöt ja arkielämän käytännöt on pääsääntöisesti koettu ymmärrettävinä, kohtuullisina ja oikeudenmukaisina. Osa nuorista on kokenut ne kuitenkin myös tässä tutkimuksessa liiallisina ja kohtuuttomina. Kekonin (2004, 336) tutkimusartikkelista ilmenee, että toimimalla sääntöjen mukaan saattaa saada erityisoikeuksia harrastuksiin ja vapaa-ajanviettoon. Tällöin sääntöjä ei koeta niin kohtuuttomina mutta asettuminen niihin edellyttää ”asennoitumista”, eli tietoista päätöstä toimia toivotusti mahdollisista kriittisistä omista ajatuksista ja tunteista huolimatta.

Toinen keskeinen tutkimuksissa esiintynyt piirre on työntekijöiden vähäinen aika keskusteluun ja aitoon kohtaamiseen nuorten kanssa. Työntekijöiden on koettu pitävän sääntöjen valvomista tärkeimpänä osana työtään. Lapset ja nuoret kaipaavat enemmän lämmintä ja yksilöllistä kohtaamista työntekijöiden taholta. Toisaalta osa tutkimuksiin osallistuneista lapsista ja nuorista on saanut erittäin lämmintä kohtelua ainakin yhdeltä työntekijältä. Tällöin työntekijän vuorovaikutuksesta on välittynyt aito välittäminen ja kiinnostus nuoren asioihin. Heille lapset ja nuoret ovat voineet kertoa luottamuksellisesti kaikista itselleen tärkeistä asioista. Tutkimuksista käy ilmi, että erityisen hyvät kokemukset laitoshoidosta on niillä lapsilla ja nuorilla, joilla oli laitoshoidon aikana ollut ainakin yksi läheinen aikuinen. (Kaarlela 2011, 20–25.)

Tutkimuksista nousee esiin lasten ja nuorten kokemuksena läheisten työntekijöiden tuoma turvallisuuden tunne. Läheinen työntekijä ottaa lapsen ja nuoren asiat omakseen ja hänestä välittyy sydämellä työtä tekevä ote. Työntekijä välittää oikeasti siitä mitä lapselle ja nuorelle tapahtuu ja mitä hänelle kuuluu. Näiden henkilöiden tärkeimmiksi piirteiksi mainitaan luotettavuus sekä se, miten he omistautuvat työlleen ja juuri näille lapsille ja nuorille. Lapsilla ja nuorilla on voimakas tarve kokea itsensä erityisiksi ja tärkeiksi yksilöinä. Hyvän, läheisen työntekijän merkkeinä mainitaan aito läsnäolo, välittäminen, lasten ja nuorten mielipiteiden ja ajatusten kuunteleminen ja hellyyden antaminen. Lisäksi lapsille ja nuorille on tärkeää, että suhteet muodostuivat pitkäaikaisiksi. (Törrönen 1999, 103; Reinikainen 2009, 57; Dunn ym. 2010, 1324; Milligan & Stevens 2006.)

Tutkimuksista välittyy laitoshoidon kokemuksia leimaavana tekijänä myös pettymykset työntekijöihin. Työntekijät koetaan etäisiksi sääntöjä valvoviksi rajojen asettajiksi, joilla ei ole

aikaa tai halua oikeasti kohdata nuoria. Tutkimuksista nousee vahvana esiin kokemus siitä, että mistään tärkeästä ei ole mahdollista puhua sillä työntekijöiden aika menee sääntöjen valvomiseen. Lisäksi tähän kritiikkiin liittyy työntekijöiden etäinen asenne – he ilmaisevat olevansa vain töissä laitoksessa tai muutoin pitävät etäisyyttä. Nämä työntekijät eivät halua tai muutoin osoita hellyyttä nuorille. Myös turvan ja lohdun antaminen puuttuu heidän työskentelyotteestaan. (Törrönen 1999, 83; Bardy ym. 2000: Pösö 2004; Näsänen & Rautava 1998; Reinikainen 2009, 58–59.)

Merkityksellisenä esiin tulee myös kokemus ymmärtämättä jäämisestä. Kun itselle tärkeistä asioista ei pääse puhumaan, eivät omat tunteet, ajatukset ja käyttäytyminen tule ymmärretyiksi ja hyväksytyiksi. Monet nuorten kokemat asiat, esimerkiksi huumeet, ovat henkilökunnalle niin vieraita, että heidän suhtautumisensa näihin ei mahdollista yhteistä kieltä tai ymmärryksen syntymistä. (Pösö 2004, 87; Reinikainen 2009, 58–60.)

Työntekijöiden ja nuorten suhdetta hankaloittaa erityisesti koulukoteihin liittyvissä tutkimuksissa merkityksellisenä ilmenevä nuorten ja henkilökunnan välisen luottamuksen puuttuminen. Nuoret kokevat, että kerrottuaan jollekin työntekijälle omia asioitaan ja ajatuksiaan niistä tietää kohta koko henkilökunta. Toisaalta heillä on suuri tarve puhua omia henkilökohtaisia asioitaan jollekin aikuiselle, mutta laitoksessa he eivät voi luottaa asioidensa pysyvän vain yhden työntekijän tiedossa. (Näsänen & Rautava 1998; Pösö 2004, 87–88.) Tämä onkin käytännön työnteon kannalta haastava paikka ja vaatii työntekijöiltä ammatillista pelisilmää. Nuoret kaipaavat luottamusta, mutta toisaalta jotkut heidän elämäänsä liittyvät asiat ovat sellaisia, että niistä tulee myös muiden tietää voidakseen oikealla tavalla tukea ja turvata nuorta. Yksittäinen työntekijä joutuu kamppailemaan ja tekemään vaikeitakin päätöksiä siitä miten asian vie eteenpäin vai viekö ollenkaan. Nuoren elämässä voi kuitenkin olla paljon myös sellaisia asioita joiden käsittelyyn riittää yksi luotettava aikuinen, eikä niiden ruotiminen muiden kanssa ole välttämätöntä.

Yhtenä keskeisenä merkittävänä seikkana tutkimuksista nousee esiin ystäväystyminen toisten samaan laitokseen sijoitettujen nuorten kanssa. Parhaimmillaan nämä ovat läheisiä ja luottamuksellisia suhteita joissa jaetaan kaikki aiemman ja nykyisen elämäntilanteen ilot ja surut. (Pösö 2004, 82; Reinikainen 2009, 68.) Useimmilla lapsilla ja nuorilla on monia läheisiä ystävyys-suhteita ja parhaimmillaan koko yhtä aikaa sijoitettujen lasten ja nuorten joukko on läheinen. Näihin suhteisiin liittyy vahvaa vertaisuuden ja ymmärretyksi tulemisen kokemusta. (Törrönen 1999, 103; Bardy ym. 2000, 9.) Ystävyys-suhteet saattavatkin muodostua laitoksen arjessa jaksamisen ehdoksi. Niihin liittyy tuen saaminen toisilta nuorilta silloin, kun välit henkilökunnan kanssa ovat huonot. Nuoret pystyvät luottamaan toisiinsa ja ovat lojaaleja toisiaan

kohtaan. (Pösö 2004, 82–83; Bardy ym. 2000; Ungar 2001, 146–147.) Tavallista on myös kaipaus kotipaikkakunnalla olevien ystävien ja perheen luo (Pösö 2004, 94–95). Nuoret kapinoivat voimakkaasti sitä, että eivät laitoksessa eläessään saa vapaasti pitää yhteyttä kotipaikkakunnalle jääneisiin ystäviin (Näsänen & Rautava 1998; Kekoni 2008, 70–71). Ystävät nousevatkin tutkimuksista vahvemmin esille kuin perhe. Kuitenkin myös perheenjäseniä kaivataan. (Bardy ym. 2000; Kekoni 2008, 70–71; Dunn ym. 2010, 1325.)

Turvallisuuden tarve oli ilmeinen lähes kaikilla aineiston tutkimusten nuorilla. Osa nuorista on kokenut laitosympäristön turvalliseksi. Turvattomuuden tunne laitoksessa nousee kuitenkin merkittävänä seikkana esiin useimmista tutkimuksista. Turvattomuutta aiheuttaa ennen kaikkea toisten nuorten väkivaltainen käyttäytyminen sekä ohjaajien välinpitämätön asenne tilanteeseen. Tutkimuksista paljastuu, että nuorten välinen ja nuorten aikuisiin kohdistama väkivalta on arkipäivää lastensuojelulaitoksissa. Väkivaltaa esiintyi monella eri tavalla: uhkailuna, suorana väkivaltana, kiusaamisena, huutamisena, riehumisena, käskyttämisenä, pilkkana ym. (Näsänen & Rautava 1998; Törrönen 1999, 85; Bardy ym. 2000; Pösö 2004; Kekoni 2004, 342.) Turvattomuutta näyttää aiheuttavan yhtä paljon itseen kuin toisiin lapsiin ja nuoriin tai työntekijöihin kohdistuva väkivalta. Turvattomuutta lisää se, että nuoret vain harvoin kokevat työntekijöiden hallitsevan tilanteita. (Näsänen & Rautava 1999; Bardy ym. 2000, 43.)

Tutkimuksista käy myös ilmi, että nuorten mukaan työntekijöillä on melko väljä suhtautuminen väkivaltaan – vain suoraan väkivaltaan puututaan hanakammin, muutoin nuoret ovat usein joutuneet itse selviytymään tilanteista. (Törrönen 1999, 113.) Toisaalta työntekijät eivät pysty puuttumaan kaikkeen esiintyvään väkivaltaan, sillä sen luonteeseen kuuluu kantelijoiden pelottelu. Nuoret eivät uskalla kertoa aikuisille kokemastaan väkivallasta, sillä kantelu vain vaikeuttaa kannelleen nuoren asemaa ja mahdollisesti lisää väkivaltaa. Lisäksi ongelman haastavuutta lisää se, että ilmi tultuaankin työntekijöillä on vain vähän keinoja siihen puuttumiseen. Nuoret kokevat, että keskustelut väkivaltatilanteista eivät todellisuudessa muuttaisi mitään. (Pösö 2004, 85–86.)

Tutkimuksissa esiintyy vain muutama kokemus siitä, että lastensuojelulaitoksen työntekijöiden toiminta koettaisiin väkivaltaiseksi. Nämä kokemukset liittyvät kiinnipitotilanteisiin – nuoret ovat kokeneet aikuisten vain selittelevän omaa väkivaltaista toimintaansa välttämättömänä nuoren tilanteen turvaamiseksi. Samoin eristyshuoneeseen vientiin liittyvät tilanteet saatetaan kokea turhan kovakouraisiksi. (Näsänen & Rautava 1998.)

Tutkimuksista välittyy vahvasti nuorten kokemus siitä, että omalla mielipiteellä ei ole mitään merkitystä. Jo laitokseen joutuminen on suurimmalla osalla tapahtunut vastoin omaa tahtoa ja

toivomusta ja sama käytäntö jatkuu sitten laitospelämän aikana. Nuoret kokevat mahdollisuuden vaikuttaa asioihin näennäiseksi, eivätkä ne koe mielipiteillään olevan tosiasiasa mitään merkitystä. (Kekoni 2004, 343 ja 2008,70; Milligan & Stevens 2006, 129.) Tarja Pösön (2004, 109) tutkimuksessa joku nuori kuvaakin selviytyminen laitospelämästä edellyttävän alistumista siihen, että joku muu päättää kaikista asioista – asioita vain tapahtuu eikä itse voi niihin vaikuttaa.

Yhtenä merkityksellisenä seikkana nousee esiin kokemus tunteiden tukahduttamisesta. Omien ajatusten ja tunteiden ilmaisemista ei sallita, tai ainakaan toivota mikäli ne eivät ole miellyttäviä. Tutkimuksista välittyy nuorten kokemus siitä, että kaikki negatiiviset ajatukset ja tunteet tulee pitää sisällään ja pyrkiä käyttäytymään kiltisti koko ajan. Kiltteyden esittäminen onkin yksi keino selviytyä laitospelämästä (Pösö 2004, 96). Lapsilta ja nuorilta ikään kuin odotetaan, että heidän tulee osoittaa pelkästään tyytyväisyyttä päästyään laitokseen turvaan aiempia olosuhteitaan (Bardy ym. 2000, 43; Pösö 2004, 90–91).

Laitoshoidon kokemukseen kuuluu myös positiivisia asioita. Koulunkäynnin onnistuminen laitokseen sijoituksen jälkeen on lähes kaikissa tutkimuksissa nuorten ilon aiheena. Tämä on myös ainoa seikka, jossa he kyseenalaistamatta hyväksyivät aikuisten vahvan puuttumisen elämäänsä. Tästä voi päätellä, että koulunkäynnin sujumista nuoret itse pitävät tärkeänä, sillä hyväksyvät siihen liittyvän vahvankin motivoinnin. Koulunkäynnin sujumisella osa nuorista perustelee sen, että kaikesta negatiivisuudesta huolimatta laitossijoitus on tarpeellinen – muutoin he eivät saisi kouluaan käytyä. (Kaarlela 2011, 24.)

Monet nuoret ovat lisäksi nostaneet positiivisena seikkana esiin sen, että ”jotkut jutut” oli jäänyt pois ja he ovat oppineet uusia asioita (Näsänen & Rautava 1998; Bardy 2000; Reinikainen 2009). Tarkempina seikkoina mainitaan yksittäisesti, että on oppinut tulemaan toimeen ihmisten kanssa ja saanut uskoa itseensä (Pösö 2004, 105), unirytmä ja henkinen tasapaino ovat parantuneet, välit vanhempiin ja sisaruksiin ovat parantuneet, huumeiden käyttö on loppunut ja oma käyttäytyminen parantunut. (Näsänen & Rautava 1998; Kitinoja 2008, 118–119.) Suurin osa nuorista kokee laitoshoidon myönteiseksi seikaksi mahdollisuuden harrastaa ja tehdä yhdessä asioita, kuten retkiä (esim. Törrönen 1999, 85; Pösö 2004; Milligan & Stevens 2006, 132-133; Reinikainen 2009, 70; Dunn ym. 2010, 1324). Nämä ovat laitospelämän kohokohtia ja auttavat jaksamaan arjessa.

4 HYVÄN LAITOSHUOLLON IDEOLOGISET LÄHTÖKOHDAT

Hoiva ja huolenpito ovat kulmakiviä sijoitetun nuoren kasvulle ja kehitykselle. Päivittäinen toiminta turvallisuuden ylläpitämiseksi määrittyy huolenpidoksi. Hoiva puolestaan on järkkyneen turvallisuudentunteen palauttamista intensiivisen vuorovaikutuksen kautta. Se on aikuisen läsnäoloa, henkisen hyvinvoinnin vaalimista tai kasvattamista, mielialan parantamista, yksilöllistä huomioimista, auttamista, lohduttamista, kuuntelemista tai fyysisen läheisyyden antamista. (Laakkonen 2007, 145–149.)

Ammatillista vuorovaikutussuhdetta voidaan tarkastella myös vanhemmuuden tehtävien näkökulmasta. Matinlompolon (2007, 109) mukaan rajojen asettaminen on kasvatuksessa keskeistä. Kuitenkin niin, että tärkeämpää on se mitä asettuu näiden rajojen väliin. Kiellot ja säännöt ovat teknisiä ja siten helpompi toteuttaa. Mikäli rajojen sisällä on tyhjyyttä, toimettomuutta ja tunteettomuutta, voivat rajat toimia tarkoitustaan vastaan. Tärkeintä kasvatuksessa on rajojen lisäksi mielekäs toiminta, terveellinen toimettomuus sekä kiinnostus lasten tekemiseen ja ajatuksiin sekä ennen kaikkea välittäminen.

Barkmanin (2011, 11–12) mukaan Derek Clark painotti IFCO:n maailmankonferenssissa pitämässään puheenvuorossa yhteyden luomista lapseen. Sijaishuollon korjaava prosessi voi käynnistyä vasta sitten kun lapsi pääsee yhteyteen aikuisen kanssa. Sääntöjä noudattamista valvomalla, nuhtelulla tai käytöksen oikaisemisella ei päästä pitkälle, jos yhteyttä lapseen ei löydetä. Päästyään yhteyteen toisten ihmisten kanssa herää lapselle myös mielenkiinto omaa itseään kohtaan. Korjaavaa kasvua alkaa tapahtua, kun lapsi oppii rakastamaan itseään. Lisäksi yhteys toisiin ihmisiin herättää vastuullisuutta yhteisöä ja yhteiskuntaa kohtaan. Tällöin lapsi voi aidosti kokea liittymistä yhteisöön ja vastuullisuus yhteisöä kohtaa kasvaa.

Lastensuojelulaitokset eivät ole vain huonosti käyttäytyvien nuorten ”säilömispaikkoja”, joissa yritetään selviytyä tietyn ajan yli sekä tehdä heistä yhteiskuntakelpoista puuttamalla vain käytökseen. Nuorten kasvu ja kehitys edellyttävät panostusta kuntoutumiseen, jonka edellytyksiä ovat korjaava vuorovaikutussuhde, hoitava arki ja osallisuuden kokemukset. Sijaishuollossa ajatellaan usein, että vakavasti oireilevien lasten ja nuorten pelastamiseksi tarvitaan aina terapiaa. Pirjo Tuovilan (2008, 55) mukaan tulisi kuitenkin kiinnittää huomiota siihen, että arjen vuorovaikutussuhteet muodostuisivat terapeuttisiksi ja hoidollisiksi. Tässä merkityksessä terapeuttisuus pitää sisällään riittävän vahvat rakenteet sekä emotionaalisen tunne- ja

riippuvuussuhteen. Lapsen ja nuoren tulee saada kokea itsensä merkitykselliseksi ja rakastetuksi (Söderlund 2010, 6-7).

4.1 Korjaava vuorovaikutus

Kaltoinkohdeltujen ja vakavasti laiminlyötyjen lasten ja nuorten kanssa työskentelevien tulee suostua ja sitoutua matkaan, jossa tavoitteena on oppia ymmärtämään ja auttamaan heitä. Kaiken pohjalla on kiintymyssuhdeteorioiden mukainen kiintymisen hoitajiin. Kiintymisen prosessi ei ole helppo silloin kun varhaislapsuuden kiintymyssuhteissa on ongelmia vakavien laiminlyöntien vuoksi. Kiintymisen edellytyksenä on kuulluksi ja ymmärretyksi tuleminen. Työntekijöiltä se edellyttää huomion antamista, kuuntelemista, lasten ohjausta, rakkauden ja avun antamista. Näiden lasten auttamisen lähtökohta on vuorovaikutussuhde aikuiseen, häntä hoitavaan henkilöön. Enemmän kuin mitään muuta nämä lapset tarvitsevat lähelleen aikuisen, jonka kautta he voivat löytää minuutensa ja näköalan tulevaisuuteensa. (Hughes 2006, 21–22, 35.)

Sijoitetuilla lapsilla on kasvun ja kehityksen haasteena oma erityinen taakka hylätyksi ja petetyksi tulemisen kokemuksista. He ovat saattaneet joutua elämään toistuvien laiminlyöntien, pahoinpitelyn tai pelon vallassa. Näiden lasten tapa kokea todellisuus on erilainen kuin muiden, sillä sitä leimaa jatkuva valmistautuminen pelkoon. Tilanteen korjaamiseksi ei siksi riitä oman elämäntilanteen ymmärtäminen vaan he tarvitsevat toistuvia korjaavia vuorovaikutuskokemuksia. (Mäkelä & Vierikko 2010, 8-10.) Vakavasti vaurioituneiden lasten ja nuorten kohdalla arjen vuorovaikutussuhteiden tulisi olla terapeutisia, emotionaalisia tunne- ja riippuvuussuhteita. Tällaisen vuorovaikutussuhteen kautta he saavat mahdollisuuden kokea itsensä merkitykselliseksi ja rakastetuksi. (Tuovila 2008, 55.)

Tutkimusten perusteella tiedetään, että paras apu lapselle on turvallinen kiintymyssuhde ja pysyvyys (Välivaara 2004, 14). Vain harva sijoitettu lapsi on saanut varhaislapsuudessaan tyydyttävää tai turvallista vuorovaikutusta. Sijoitettu lapsi tuo lastensuojelulaitokseen tullessaan turvattomat ja joskus erittäin patologiset kokemukset kiinnittymisestä mukanaan ja asettaa siten laitoksen henkilökunnalle suuria haasteita. Työntekijöiden tehtävänä on tarjota korjaavia ja korvaavia vuorovaikutuskokemuksia. Tämä edellyttää tilan antamista lapsen vaikeimmillekin tunteille sekä kestämistä niiden itsessä aiheuttamia vastatunteita. Korjaavan vuorovaikutuksen syntymisen edellytys on, että lapsi on voinut koetella sijoituspaikan aikuisia ja todeta ettei häntä hylätä silloinkaan kun hän ei itse pysty hallitsemaan itseään. (Sinkkonen 2012, 273.)

Lastensuojelulaitoksissa aikuisilta vaaditaan herkkyyttä tunnistaa ja ymmärtää tunteita joita lapsilla on. Lisäksi tärkeää on osata tarttua tilanteisiin joissa lapsi on vastaanottavainen tunteiden käsittelyyn. Aikuisten/ohjaajien tulee antaa lapsille vaihtoehtoisia tapoja tunteiden käsittelyyn ja näyttää, että tunteet ja tarvitsevuus ovat inhimillistä ja hyväksyttävää. (Törmikoski-Hampf 2008, 188.)

Korjaavien kokemusten tarjoamiseen liittyy tärkeänä myös koskettaminen. Varhaiset kokemukset ovat vahvasti kehollisia, joten sijaishuollon työssä on välttämätöntä tavoittaa lapsessa ja nuorella myös tätä puolta. Näin erityisesti silloin, kun tiedetään lapsen ja nuoren varhaisvaiheiden olleen haastavia. (Tuovila 2008, 43–44.)

Lasten ja nuorten hoitaminen vaatii vuorovaikutussuhdetta, joka perustuu tunnesuhteeseen. Tunnesuhteen kautta lapsi ja nuori saa monenlaisia korjaavia kokemuksia, jotka mahdollistavat eheytyksen ja siten paremmat tulevaisuuden mahdollisuudet. (Tuovila 2008, 32–34.) Tunteisiin perustuva hoitava vuorovaikutussuhde on vastavuoroinen. Siten se edellyttää työntekijältä kykyä ja halua tunteiden välittämiseen. Vaikka työntekijälle voi olla helpompi säilyttää ammatillisuutensa vaikeissa tilanteissa pitämällä työn ja tunteet erillään, ei lastensuojelutyössä voi näin toimia. Siinä ammatillisuuden keskiössä on aito kohtaaminen joka on mahdollinen vain inhimillisyyden kautta. Aito kohtaaminen on vastavuoroista antamista ja saamista vajavaisuutta sallivassa ilmapiirissä, tunteiden ja hetkessä läsnä olevien ihmisten kesken. (Laakkonen 2007, 153.) Lämpimät ja turvalliset ihmissuhteet auttavat lasten arvomaailman, itsetuntemuksen ja -luottamuksen kehittymisessä ja kannattelevat aikuisuuteen kasvussa. Niiden kautta vahvistuu myös valmiudet luoda ja ylläpitää omia uusia ihmissuhteita sekä tehdä valintoja oman elämän suhteen. (Miller & Törrönen 2010, 72.)

Lapsen tarpeiden ymmärtäminen vaatii sekä herkkyyttä että lapsen kunnioittamista. Aikuisten työskentelyn tavoitteena tulee aina olla lapsen paras mikä ei aina itsestään selvästi ole lapsen itsensä mielestä hänen parastaan. Yhteentörmäyksiltä ei siten voida välttyä mutta tällöin yhteisymmärrykseen pääsemisen kannalta tärkeää on keskustelu, syiden perustelu sekä neuvottelemine. (Laakkonen 2007, 151.) Jokaisessa ihmissuhteessa on ristiriitoja ja sitä kautta katkeamisiakin, mutta kasvattajan tehtävänä on palauttaa yhteys mahdollisimman nopeasti (Tuovila 2008, 34–35). Aikuisten tehtävänä lastensuojelulaitoksessa on osoittaa lapsille miten ristiriidoista selvitään ja etteivät ne tarkoita hylkäämistä.

Lastensuojelutyössä kaiken kaikkiaan mutta erityisesti sijaishuollossa on kyse ihmisten arkojen elämänalueiden käsittelystä asiakkaan ja työntekijän vuorovaikutussuhteessa. Arkojen asioiden käsittely on mahdollista vain luottamuksellisen asiakassuhteen kautta. Työntekijän ja asiakkaan

luottamuksellista yhteistyösuhdetta voidaankin pitää lastensuojelutyön keskeisenä tavoitetilana. Sen syntyminen ei ole itsestäänselvyys vaan se edellyttää asiakkaan kokemusta kuulluksi tulemista sekä turvallista ja välittävää ilmapiiriä. Työntekijän mahdolliset stereotyyppit tai normatiiviset käsitykset eivät edistä luottamuksellisen asiakassuhteen syntymistä. Työskentelyn onnistuminen onkin pitkälle sen varassa millaisia valmiuksia työntekijöillä on lähestyä erilaisia ja erilaisesta elämäntilanteista tulleita lapsia. (Laitinen & Väyrynen 2011, 179–184; Laakso 2009, 171–173.)

Haasteen luottamuksellisen suhteen syntymiseen tuottaa yhteistyösuhteessa esillä oleva vallan epätasapaino – työntekijä on aina jonkinlaisessa valtasuhteessa asiakkaaseen. Epätasapainoa lievittää kuitenkin työntekijän aitous vuorovaikutustilanteissa sekä kyky kohdata ihminen ihmisenä. Tällöin toteutuu välittämiseen pohjautuva eettinen työskentely jossa erilaisuutta kunnioitetaan ja tavoitteena on aito yhteistyösuhde. Yhteistyösuhteen muotoutuminen luottamukselliseksi edellyttää työntekijältä empaattista, tuntevaa ja läsnä olevaa työskentelyä mutta myös asiakkaan erilaisten tunteiden hyväksymistä. (Laitinen & Väyrynen 2011, 179–184.) Vuorovaikutussuhteessa työntekijän suostuminen heikoksi ja avoimeksi asiakkaan kokemuksille on keskeisin kasvun avain sekä asiakkaalle että työntekijälle (Bardy 2009, 44).

Osattomuuden kokemukset leimaavat sijoitettujen lasten elämää (esim. Pösö 2004). Kuulluksi tulemisen kokemus voi siten olla merkittävä käännekohta nuoren elämässä. Omien ajatusten ja kokemusten jakaminen sekä kokemus työntekijän tarjoamasta läsnäolosta, turvasta ja välittämisestä voivat olla ainutlaatuisia kokemuksia ja mahdollistaa luottamuksellisen suhteen syntymisen. Luottamuksen syntyminen toisiin ihmisiin sekä omaan vaikuttamismahdollisuuksiin on yksi kuntoutumisen keskeinen tekijä. (Grandfelt 2011, 226; Hurtig 2006, 190–193.) Sijaishuoltopaikan yhtenä keskeisenä tehtävänä onkin saada lapsen ja nuoren luottamus ihmisten haluun ja kykyyn toimia oikeudenmukaisesti uudelleen viriämään. Useat sijoitetut lapset ovat elämässään kokeneet monenlaista epäoikeudenmukaisuutta ja siten luottamus toisiin ihmisiin ja oikeudenmukaisuuteen voi olla heikko. Luottamus voi rakentua uudelleen vain ehdottoman oikeudenmukaisen ja tasa-arvoisen kohtelun kautta. Oikeudenmukaisen ja tasa-arvoisen kohtelun vaatimus ei ole helppo, sillä se vaatii työntekijöiltä jatkuvaa tilanteiden eettistä tarkastelua. Tällöin tulee ratkaista haastavia kysymyksiä muun muassa siitä, onko oikeudenmukaisista se, että kaikki saavat saman verran vai se, että jokainen saa tarpeensa mukaan sekä miten ikä ja kyvyt huomioidaan. Jokaisella lapsella on omanlaisensa tavoitteet, mikä tuo haastavuutta näihin pohdintoihin. Työntekijät joutuvat puntaroimaan yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden tasapainottelun kanssa oikeudenmukaisuuden toteutumista. (Partanen 2005, 14–15; Väyrynen 2006, Hyytisen 2009, 227 mukaan.)

Luottamuksellisessa ilmapiirissä lapsen on helpompi myös kiinnittyä työskentelyyn. Luottamus syntyy molemminpuolisesta kunnioituksesta ja lapsen yksilöllisen erityisyyden näkemisestä. Luottamuksellisuus mahdollistaa avoimen vuorovaikutuksen joten sen syntyminen on edellytys työskentelyn tavoitteiden saavuttamisen kannalta. (Hotari, Oranen & Pösö 2009, 129.)

Toivon puuttuminen on lastensuojelulaitoksiin sijoitettujen lasten ja nuorten elämässä tyypillistä. Yksi työskentelyn kulmakivistä onkin saada lapsissa ja nuorissa syntymään toivoa ja uskoa itseen ja tulevaisuuteen. Luottamuksen syntyminen on perusedellytys toivon syntymiselle. Toivo syntyy ja elää suhteessa siihen, miten ihminen näkee ja kokee itsensä. Siksi onkin tärkeää, että lasta ja nuorta hoitavat aikuiset näkevät hänessä olevan hyvän – ne kyvyt ja mahdollisuudet, joiden varaan toivo voi rakentua. Toivon herääminen lapsessa ja nuoressa lähtee syntymään, kun hän näkee toivon aikuisten silmissä ja saa kuulla itsestään positiivisia asioita ja kannustusta. (Valtakunnalliset sijaishuollon laatukriteerit 2004, 33 §; Partanen 2005, 22–23.) Aikuisten tehtävänä onkin vahvistaa lasten myönteistä käytöstä ja pienintäkin yritystä sen suuntaan. Moittiminen ja kieltäminen vievät voimavaroja ja latistavat mielialaa mutta myönteinen palaute voimaannuttaa. (Miller & Törrönen 2010, 79.)

Korjaava vuorovaikutussuhteen perustana on lapsen ja hänen perheensä kunnioittava kohtelu. Lastensuojelun tehtävänä on vahvistaa lasten ja nuorten itsetuntoa ja -arvostusta sekä lujittaa itseluottamusta. Ammatillisen työskentelyn tavoitteena on auttaa lasta ja nuorta näkemään kykynsä ja rakentamaan tulevaisuutensa näitä hyödyntäen. Tähän päästään vain kohtaamalla lapsi ja nuori lämpimästi ja hyväksyvästi, antamalla hänelle aikaa ja tilaa, kuuntelemalla häntä sekä auttamalla häntä löytämään omat voimavaransa. (Partanen 2005, 23–24.)

Ihmisten kanssa tehtävässä työssä on aina kyse ihmisarvosta ja sen mukaisesta kohtelusta. Ihmisarvo on työskentelyn itseisarvo, eikä sitä pitäisi kenenkään joutua ansaitsemaan suorituksilla, kiltteydellä tai muilla tavoin. Ihmisarvoisen kohtelun kulmakiviä ovat tasapuolinen ja kunnioittava kohtelu. Laitoshuollossa olevat lapset ja nuoret ovat usein joutuneet kokemaan tilanteita, jotka ovat luoneet ja vahvistaneet heille kielteistä minäkuvaa sekä käsitystä omasta pahuudesta ja huonoudesta. Sijaishuollon tärkein tehtävä on perushoidon ja turvallisuuden tarjoamisen lisäksi saada lapsi tai nuori vakuuttuneeksi omasta ehdottomasta ihmisarvostaan. Vain siten lapsen ja nuoren myönteinen minäkuva, usko itseen ja omiin vaikuttamismahdollisuuksiin voi lähteä rakentumaan. (Partanen 2005, 12–13; Kaikko & Friis 2009, 86–87; Väyrynen 2006, Hyytisen 2009, 229 mukaan.) Ihmisarvon ja itsekunnioituksen edistämisen vaade on kirjattu Lasten oikeuksien sopimukseen (39. ja 40. artiklat) ja edellyttää lasten kanssa toimivilta työskentelyotetta, joka edistää

lapsen ihmisarvoja ja arvokkuutta. Bardy (2009, 32) näkee ihmisarvoisen kohtelun olevan keskeinen tekijä lasten ja nuorten kasvattamisessa ja ohjaamisessa oikeille raiteille.

4.2 Hoitava arki

Keskeinen osa hoito- ja kasvatusprosessia koostuu kaikista pienistä arjen ratkaisuksista ja toimintatavoista. Siihen kuuluvat rakenteet, järjestelyt, toimintatavat, keskustelukulttuuri, ruokailutilanteet, nukkumisjärjestelyt, arjen rytmi, ihmisten vaihtumiset ja poissaolot, vuorojen vaihtuminen, koulunkäynnin tukeminen, ilmapiiri, asenteet, vanhempien tapaamistiheys ja järjestelyt. Elinympäristö ja sen virikkeet, tapahtumien ketju ja koko se tilanne ja ympäristö jossa lapsi elää ovat keskeisiä lapsen auttamiskeinoja. (Niemelä 2005, 70.)

Hoitava arki pitää sisällään kaiken arkisen toiminnan ja huolenpidon. Se tarkoittaa arkielämän tarpeista huolehtimista siten, että lapsi oppii ottamaan iänmukaisesti vastuuta niistä. Säännöllisyys on hoitavan arjen kulmakivi ja lapsen luottamuksen sekä turvallisuuden tunteen rakentumisen edellytys. Hoitavaan arkeen kuuluu myös ravitsevaa ruokaa ja ohjaus terveellisiin ruokailutottumuksiin, asianmukaiset vaatteet, virikkeellinen toiminta, levosta ja puhtaudesta huolehtiminen. Lisäksi siihen kuuluu ulkoilu ja liikunta, talousasioiden opettaminen sekä ympäristön siisteydestä ja mukavuudesta huolehtiminen. Tärkeää on valinnoissa ja päätöksissä tukena oleminen sekä lapsen ja nuoren sairastaessa tai muutoin erityisen haavoittuneessa tilassa ollessa hoito ja huolenpito. (Valtakunnalliset sijaishuollon laatukriteerit 2004, 24.)

Monella sijoitetulla nuorella on kaaottinen vuorovaikutusmalli sekä kotoa opittu hallitsematon elämäntyyli. Siksi arjen rutiinit ja selkeys ovat osa hoitoprosessia. Tärkeää on, että lastensuojelulaitoksen resurssit mahdollistavat antamaan murrosiän ja elämäntilanteen myllerryksissä oleville lapsille ja nuorille kokemuksen siitä, että aikuiset pystyvät huolehtimaan heidän turvallisuudestaan. (Niemelä 2005, 67, 71.) Selkeät, toistuvat arkirutiinit tuovat lapselle ja nuorelle turvaa, auttavat kiintymyssuhteen rakentumisessa ja siten lapsen ja nuoren eheytyemisessä. Kaaottisista olosuhteista tullut lapsi ja nuori tarvitsee toistuvia rutiineja, jotta voi pikku hiljaa rakentaa luottamusta asioiden hoitumiseen ja siten oman elämän hallittavuuteen. (Tuovila 2008, 54–55.)

Lastensuojelun ammattilainen Jenni Korhonen (2008, 24–25) kuvaa artikkelissaan omaa kasvuaan lastensuojelun asiakkaana. Hän näkee tärkeänä kasvunsa edellytyksenä arkisen tekemisen – kotityöt

ja erityisesti niiden säännöllisyyden. Sitä kautta hän oppi työn ja vastuunkannon merkityksen. Kaiken kaikkiaan hän pitää kuntoutumisen kannalta tärkeänä mielekästä tekemistä. Sijoitettujen lasten ja nuorten kohdalla erilainen tekeminen on myös keino purkaa mahdollista sisäistä pahaa oloa itseä tai muita vahingoittamattomalla tavalla. Lisäksi Korhosen mukaan mielekäs tekeminen pitää elämän mielekkäänä ja kiinnostavana ja siten torjuu tyhjyyden tunnetta, masennusta ja syrjäytymistä.

Hoitavaan arkeen kuuluu asioita jotka tuottavat lapsille iloa ja hyvää oloa. Työntekijöiden tehtävänä on huolehtia, että sijoitetuilla lapsilla on näitä asioita riittävästi elämässään. Hyvät kokemukset ja mielihyvä tuottavat turvallisuudentunnetta ja lisäävät kasvun mahdollisuutta. (Känkänen 2009, 237.) Arkiset tilanteet ovat tärkeää yhdessä olemisen aikaa. Samalla ne tuottavat jaettuja kokemuksia, jotka voivat lisätä lapsen omanarvon tunnetta ja poistaa yksinäisyyttä sekä häpeän tunnetta. (Barkman 2009, 248.)

Monet sijoitetut lapset ovat tottuneet huolehtimaan itsestään ja läheisistään. Sijaishuollon työssä onkin tärkeää viestittää sanoin ja teoin lapselle ja nuorelle hänen asemaansa huollettavana. Lapsille ja nuorille on tärkeää saada kuulla ja kokea, että aikuiset ovat heitä varten ja huolehtivat heidän asioistaan. Lasta ja nuorta autetaan tulemaan ”riippuvaiseksi” työntekijöistä. Riippuvaisuudella tarkoitetaan tässä lapsen ja nuoren tarvitsevuuden esiin tulemistä ja aikuisen avun hyväksymistä. Tämä mahdollistuu vain luottamuksen syntymisen kautta. Lapselle ja nuorelle on tärkeää voida luottaa siihen, että aikuiset pystyvät turvaamaan hänen ulkoiseen elämäänsä liittyvän järjestyksen. Vasta sitten hän voi alkaa uskoa myös sisäisen epäjärjestyksensä muutokseen. Kiintymällä ensin ulkoiseen järjestykseen lapsi ja nuori voi alkaa kiintyä niihin aikuisiin, jotka mahdollistavat ja ylläpitävät tämän järjestyksen. (Tuovila 2008, 54.)

Keskeinen osa lastensuojelulaitosten kasvatustyötä on järjestyksen ja kaikkien turvallisuuden takaamista ja opettamista. Työntekijöiden tehtävänä on huolehtia lapsen turvallisuudesta, rajoista ja valvonnasta. Tärkeää on luoda olosuhteet, joissa lapsi voi kokea olonsa turvalliseksi. Samalla opetetaan rajojen, sääntöjen ja sopimusten tekemistä ja noudattamista. Työskentelyn tavoitteena on, että lapset oppivat kantamaan vastuuta itsestään sekä säätelemään omaa käyttäytymistään. Rajojen asettamisen tulee perustua selkeisiin sääntöihin ja menettelytapoihin. Siten lapset voivat luottaa niiden oikeudenmukaisuuteen ja toisaalta voivat oppia sääntöjen merkityksen yhteisössä. Sääntöjen, kieltojen ja rangaistusten lisäksi on tärkeää muistaa palkitseminen. Myös palkitsemisen on hyvä perustua selkeisiin sääntöihin ja menettelytapoihin oikeudenmukaisuuden varmistamiseksi. Kaikki valvonta ja rajojen asettaminen tulee perustua myönteiselle suhteelle lapsiin. Tavoitteena on tukea

ja auttaa lasta, ei rankaista. Kontrollimenetelmien tulee olla oikeudenmukaisia ja niitä tulee soveltaa johdonmukaisesti. Niiden tulee olla kohtuullisia ja mielekkäitä ja aina suhteutettuna lapsen käyttäytymiseen. (Valtakunnalliset sijaishuollon laatukriteerit 2004, 24–25.)

Kouluikäisten lasten kanssa keskeinen osa arkea liittyy eri tavoin koulunkäyntiin. Monella sijoitetulla lapsella on erilaisia haasteita kouluun liittyen – muun muassa käyttäytymiseen, oppimiseen ja läsnäoloon liittyviä haasteita. Lastensuojelulaitoksissa työntekijät seuraavat aktiivisesti lasten koulunkäyntiä ja koulumenestystä sekä tukevat sitä tarvittavien toimin. Lapsia kannustetaan ja tuetaan opiskelussa ja järjestetään siihen sopivat olosuhteet. (Valtakunnalliset sijaishuollon laatukriteerit 2004, 26.)

Henkilöstön ammatillinen osaaminen on laadukkaan laitoshoidon perusedellytys. Laitoksissa asuville lapsille ja nuorille tulee tarjota muutakin kuin jokapäiväinen hoito ja huolenpito. Lasten traumaattisten kokemusten käsittely laitoshoidon aikana on tärkeää. Lapset jotka eivät kiellä tai vähättele kokemuksiaan ja jotka pystyvät näkemään ne väärytenä heitä kohtaan selviytyvät paremmin kuin lapset, jotka idealisoivat kaltoin kohtelevia vanhempiaan, tai kokevat kohtelunsa olleen ansaittua. (Haapasalo & Repo 1998, 26.) Vaikeiden asioiden käsittelyä ei tule vältellä, sillä se tarjoaa lapselle ja nuorelle mahdollisuuden purkaa pahaa oloaan. Siten hän myös pystyy aktiivisesti itse vaikuttamaan omaan elämäänsä eikä jää vain uhrin osaan kaikkine käsittelemättömine tunteineen. (Väliavaara 2004, 10.)

4.3 Osallisuuden kokeminen

Lasten näkökulman esiin nostaminen ja kiinnostus lasten kokemuksiin ovat sosiaalityössä sekä laajemminkin kulttuurisena ilmiönä uudehko 2000-luvun kehityssuunta. Sosiaalityön sisällä kiinnostus on näkynyt sekä tutkimuksissa sekä ammattikäytäntöjen kehittämisessä. Tämä suuntaus on syntynyt aiemmasta – ja osin edelleen ajankohtaisesta – lasten näkymättömyyttä sosiaalityössä esiin tuovasta keskustelusta. Eri tutkimusten yhteinen keskeinen löytö on ollutkin nimenomaan lasten näkymättömyys ja toiseus omissa asioissaan. Tutkimukset ovat kohdistuneet lastensuojelussa sekä avohuollon että sijaishuollon ammattikäytäntöihin ja niissä on eniten keskitytty avaamaan sitä miten lapsia kohdataan ammattikäytännöissä: työntekijän ja lapsen kohtaamisen taso. (Forsberg, Ritala-Koskinen & Törrönen 2006, 5-14.)

4.3.1 Mitä lasten osallisuus lastensuojelussa tarkoittaa?

Lapsen osallisuus on yksi lastensuojelun keskeisimmistä periaatteista. Lapsen osallisuus tarkoittaa sitä, että lapsi saa olla mukana arvioimassa, kehittämässä ja toteuttamassa itseään koskevia palveluja ja toimintaa. Osallisuus koostuu oikeudesta saada tietoa itseä koskevista asioista sekä mahdollisuudesta ilmaista mielipiteensä. Oikeus osallisuuteen tulee huomioida kaikessa lasten kanssa tehtävässä työssä. (Saastamoinen 2010, 65–66.) Lapsen oikeus osallistua ja vaikuttaa on korostunut, sillä tarkoituksena on parantaa aktiivisesti lasten mahdollisuuksia osallisuuteen. Osallisuuteen liitetään oikeus omaan näkemykseen, näkemyksen vapaaseen ilmaisuun, mutta myös näkemyksen huomioon ottamiseen iän ja kehitystason mukaisesti. Lasten kanssa työskentelevien tulee siten mahdollistaa lapsen mielipiteen ilmaisu, mutta myös ottaa se aidosti huomioon päätöksen teossa lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Lapsen osallisuudesta onkin osuvampaa käyttää ilmaisua mahdollisuus vaikuttaa. (Hakalehto-Wainio 2013, 35–36, 39; myös Pajulammi 2013, 94–99.) Osallisuuteen liittyy ajatus, että osallistuminen ja kuulluksi tuleminen ovat itsessään tärkeitä lapselle, vaikka asia ei aina ratkeaisikaan lapsen mielipiteen mukaisesti (de Godzinsky 2013, 167–168).

Lasten osallisuus on vahvasti määritelty eri laeissa (muun muassa Lastensuojelulaki 2007/417; Suomen perustuslaki 1999/731) sekä kansainvälisissä sopimuksissa (YK:n lapsenoikeuksien sopimus). YK:n lapsenoikeuksien sopimukseen sisältyy näkemys lapsista yhteiskunnallisina toimijoina. Tämä näkemys on sisällytetty myös Suomen perusoikeusuudistukseen liittyviin ratkaisuihin. (Alanen 2009, 21–28.) Suomen perustuslaissa (1999/731, 6.3 §) on säädetty lapsille oikeus ilmaista mielipiteensä kaikissa heitä koskevissa asioissa. Lisäksi nämä mielipiteet on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Sama ajatus on ilmaistuna myös lapsen huollosta ja tapaamisesta annetussa laissa (1983/361, 11 §), laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (2000/812, 10 §) sekä lastensuojelulaissa (2007/417, 20 §). (Nieminen 2010, 27–30; Saastamoinen 2010, 65–66.)

Lapsen kuulemisesta ja mielipiteen selvittämisestä onkin tullut lapseen liittyvän lainsäädännön perusarvo. Lapsen mielipiteen huomioimisessa lasta koskevissa päätöksissä lähtökohtana on ajatus, että lapsella on iän myötä kasvava kompetenssi vaikuttaa oman elämän asioihin (Kangas 2004, 108–109). Osallisuuden tavoitteena ei ole aikuisten vastuun vähentäminen tai lasten/nuorten itsenäinen omien asioiden päättäminen. Kyseessä on tavoite tasaveroisuudesta kuulluksi ja nähdyksi tulemisessa, eli heidän näkemystensä kuuleminen ja huomioon ottaminen. (Hotari 2007, 1.) Lapset tulee ottaa mukaan kaikkiin heitä koskeviin ratkaisuihin. Tämä ei kuitenkaan tarkoita lasten

päätösvaltaa ja vastuun siirtämiseksi lapsille. Lasten oikeuksien sopimuksen 12 artiklan tarkoituksena on vahvistaa lasten mahdollisuutta päätöksentekoon itseään koskevissa asioissa, tehdä siitä luonnollinen osa lasten arkea ja asteittain iän ja kehitystason edellyttämänä kasvattaa itsemääräämisoikeuttaan. (Hakalehto-Wainio 2013, 40, 42; Pajulammi 2013, 94–113, 123.) Lapsen edun viimekätisenä arvioija on kuitenkin aina viranomainen (Gottberg 2012, 57).

Suomen perustuslaissa (1999/731, 6.3. §) osallisuudella tarkoitetaan yleisesti vuorovaikutusta lapsen kanssa – hänen kuuntelemistaan, kuulemistaan ja kunnioittamistaan. Osallisuuteen liittyy näkemys lapsesta aktiivisena vaikuttajana oman elämänsä asioissa. Oikeus osallistua perustuu yksilöiden väliseen tasavertaisuuteen sekä yksilön autonomisuuden ideaaleihin. (Pajulammi 2013, 94–97.) Oikeus osallisuuteen tarkoittaa lapsen kannalta sitä, että hänet otetaan yksilönä huomioon kaikissa häneen liittyvissä tilanteissa ja kysymyksissä (Pajulammi 2013, 101). Lapsen oikeus osallisuuteen pitää sisällään myös oikeuden olla osallistumatta tai ilmaisematta mielipidettään niin halutessaan (Pajulammi 2013, 105; de Godzinsky 2013, 167).

Lasten oikeuksien sopimus (artikla 12) määrittelee lapsen oikeudeksi myös oikeuden tulla kuulluksi itseä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimissa. Osallisuus pitääkin sisällään juridisen kuulemisen 12 vuotta täyttäneiden lasten kohdalla (Lastensuojelulaki 2007/417, 20 §). Juridiseen kuulemiseen liittyy oikeus tietojen saamiseen omassa asiassaan sekä oman mielipiteen ilmaisuun (Hallintolaki 2003/434, 34 §, 36 §). Kuitenkin kuulemisella lastensuojelulain hengen mukaisesti – kuten myös arkikäytännöissä – tarkoitetaan muodollista kuulemistä laajemmin lasten osallisuutta ja kuulluksi tulemistä kaikissa lapsen elämää koskevissa tilanteissa. (Hotari 2007, 4.)

Thomas (2000, 174–176) on tarkastellut osallisuutta lastensuojelussa ja nähnyt osallisuudessa monia eri ulottuvuuksia. Hänen mukaansa osallisuuden yksi ulottuvuus on mahdollisuus valita osallistuuko lapsi tai nuori prosessiin vai ei. Tällöin myös kieltäytyminen on yksi osallisuuden muoto. Toinen osallisuuden ulottuvuus Thomasin mukaan on oikeus saada tietoa itseään koskevissa prosesseissa. Kolmas ulottuvuus on mahdollisuus vaikuttaa päätöksiin itseä koskevissa asioissa. Neljäntenä ulottuvuutena Thomasin mallissa on oikeus omien mielipiteiden esiin tuomiseen. Viides osallisuuden ulottuvuus lastensuojelun kentässä on Thomasin mukaan lapsen ja nuoren oikeus saada apua ja tukea itsensä ilmaisuun siten, että hänen todellinen tahtonsa tulee aikuisilta ymmärretyksi. Kuudentena ulottuvuutena Thomasin mallissa on lasten ja nuorten itsenäinen päätöksenteko.

Thomasin määritelmän mukaiset neljä ensimmäistä ulottuvuutta toteutuvat lastensuojelutyön nykykäytännöissä kohtuullisesti osallisuuden vaateen oltua näkyvästi esillä viime vuosina. Viidennen ulottuvuuden – lasten tukemisen siihen, että hänen todellinen tahtonsa tulee

ymmärretyksi – kohdalla työntekijöiltä vaaditaan jo todellista osallisuuden ymmärrystä ja aitoa halua sen toteutumiseen. Myös kuudes ulottuvuus lasten ja nuorten itsenäisestä päätöksenteosta ei lähtökohtaisesti istu hyvin lastensuojelun työkäytäntöihin ja lähtökohtiin. Kuitenkin eri laeissa osallisuudessa liitetään lasten päätäntävalta ikään ja kehitystasoon, joten myös itsenäisen päätöksenteon pitäisi voida toteutua. Ikään ja kehitystasoon liittyvä päätöksentekoon osallistumisoikeus ei saisi jäädä pieniin ja vähäpätöisiin asioihin, kuten viikoittaisen karkkipäivän karkkien valintaan, vaan sen täytyisi aidosti olla sidottu lapsen ja nuoren kulloiseenkin kehitystasoon. Mitä tärkeämmästä lapsen elämään liittyvästä asiasta on kyse, sitä enemmän painoarvoa lapsen mielipiteelle tulee antaa (Saastamoinen 2010, 66). Lapsen mielipidettä ja ajatuksia tulee kuulla ja huomioida kaikkiin häntä koskeviin asioihin liittyen (Saastamoinen 2010, 3). Itsenäiseen päätöksentekoon ja vastuulliseksi kasvamiseen lapsi ja nuori tarvitsee tilaisuuksia harjoitella näitä asioita iän ja kypsyystason edellyttämällä tavalla. Lapsille ja nuorille onkin lastensuojelulaitoksissa tarjottava monia erilaisia mahdollisuuksia itsenäiseen päätöksentekoon ja vastuun ottamiseen. (Partanen 2005, 16.)

4.3.2 Työntekijöiden asenne ja toiminta osallisuuden vahvistumiseksi

Lasten kohtaamista ja mielipiteen selvittämistä ei nähdä helpoksi tehtäväksi. Sosiaalityön menetelmät, lapsen edun määrittämisen vaikeudet, byrokraattiset tekijät, lasten erilaisuus sekä lasten asema yhteiskunnassa määrittävät reunaehdoja työskentelylle. Lisäksi ammattilaisten käsitykset lapsesta ja lapsuudesta ovat erilaisia riippuen muun muassa kokemuksesta, työtavoista, työtehtävistä. (Eskonen ym. 2006, 26). Lapsen ääntä kuullaankin aina kulttuuristen lapsikäsitusten läpi. Refleksiivisellä työotteella voi kuitenkin tehdä lapsikäsitystä ja työtapoja näkyväksi. (Forsberg 2000, 77.) Lasten kohtaaminen, kuuleminen ja osallisuuden vahvistaminen vaativat asiantuntijakäytäntöjen ja kulttuuristen merkitysten avaamista (Hotari 2007, 9).

Lasten osallisuuden kunnioittaminen ja sen näkyminen työskentelyssä edellyttää osallisuuden tietoista valitsemista yhdeksi työskentelyä ohjaavaksi periaatteeksi (Muukkonen 2009, 134). Lasten osallisuuden toteutuminen edellyttää työntekijöiltä oikeaa asennetta ja toimia. Thomas (2002, 171) on oman tutkimuksensa pohjalta määrittellyt työntekijöiden erilaisia tyyleyjä suhtautua lasten osallisuuteen. *Kliinisessä suhtautumistavassa* arvioidaan lasten osallisuutta heidän emotionaalisen kapasiteettinsa ja toisaalta haavoittuvaisuuden näkökulmasta. Tällöin osallisuus nähdään helposti lasten hyvinvointia uhkaavana tekijänä ja eikä lapsia siksi oteta mukaan päätöksentekoon ja

keskusteluihin. *Byrokraattisessa suhtautumistavassa* huolehditaan muodollisen osallisuuden toteutumisesta lain ja säädösten vaatimusten mukaan. *Arvosidonnaisessa suhtautumistavassa* osallisuutta pidetään lähtökohtaisesti tärkeänä lasten oikeutena. Lasten osallisuuden nähdään parantavan päätöksenteon laatua ja johtavan parempiin käytäntöihin. *Kyynisessä suhtautumistavassa* lasten osallisuus nähdään uhkana. Siinä lapsia pidetään manipuloivina ja vallanhaluisina ilman halua vastuuseen. Kyynisen suhtautumistavan työntekijät kokevat lapsilla olevan jo nyt liikaa valtaa ja oikeuksia.

Lapsikeskeinen ajattelu on vaikuttanut käsityksiin siitä, miten lasten kanssa tulisi työskennellä. Lasten omat kokemukset ja mielipiteet nähdään tärkeäksi tiedoksi aikuisten tuottaman asiantuntijatiedon rinnalle. Lapsikeskeisyyteen liittyy näkemys lapsesta aktiivisena toimijana. Eskonen, Korpinen ja Raitakari (2006, 22) tuovat tämän näkemyksen rinnalle näkemyksen institutionaalisen vuovaikutuksen tehtävien tuomista reunaehdoista lapsen kohtaamiselle. Tällöin institutionaalisisissa vuorovaikutustilanteissa on merkitystä sillä, miten lapsi voi osallistua, mitä hän kertoo ja miten lapsen kertoma tulee tulkituksi. Toisin sanoen näkemystä lapsesta aktiivisena toimijana sitoo kulloisenkin instituution tehtävä ja käytännöt.

Institutionaalinen kohtaaminen on aina jossain määrin epätasa-arvoista. Aikuisilla on jo lähtökohtaisesti valta-asema ikänsä ja tehtävänsä sekä asemansa puolesta. Näin ollen heillä on valtaa rajata keskusteluiden teemoja ja tehdä päätelmiä siitä mikä lapsen puheesta on olennaista, mikä lapsen tosiasiallinen tilanne on ja mikä kulloinkin on lapsen edun mukaista. Jotta lapsen ääni ja kokemus voisi aidosti välittyä, on tärkeää pitää lähtökohtana sitä, että lapsella on oikeasti paljon asiantuntemusta omasta elämästään. He ovat useimmiten hyvin perillä asioista joita pitäisi ottaa käsittelyyn. Jotta lapsen ääni tulisi kuuluville, pitäisi valta-asetelmat huomioida sekä purkaa mahdolliset vallan epätasa-arvoa lisäävät tekijät. Tästä esimerkkinä tila, jossa keskusteluja käydään sekä käytetty kieli. Lasten ja nuorten on helpompi erilaisissa epävirallisissa ja heidän arkeensa luonnollisesti kuuluvissa tiloissa saada äänensä kuuluviin. Myös työntekijän käyttämällä kielellä on merkitystä. Lapsi kuvaa puheessaan vahvasti arjen tilanteisiin ja omakohtaisiin kokemuksiin liittyviä tilanteita. Tämä kohtaa toisinaan huonosti työntekijöiden yleistävän ja abstraktin puheen kanssa. Lapsen tarinan kuuleminen ei ole merkityksellistä vain sen tuottaman tiedon kannalta vaan on itseisarvo sinänsä; aikuisen osoittama kiinnostus lisää lapsen ja nuoren luottamusta siihen, että hänet huomataan ja hänen kokemuksellaan on merkitystä. (Eskonen, Korpinen ja Raitakari 2006, 35–43.)

Lahikaisen (2001, 38–39) mukaan työntekijät ovat usein epävarmoja sen suhteen voiko lasten mielipiteitä ottaa huomioon. Työntekijät voivat olla periaatteessa valmiita kuuntelemaan lasta, mutta yhtä aikaa epäilevät voivatko luottaa siihen, että se mitä lapsi sanoo, on relevanttia, arvokasta ja uniikkia. Ammatillaiset pohtivat onko lasten puhe vakavasti otettavaa. Osallisuudessa ei vielä riitä että vain kuullaan jotta ”lain kirjain” toteutuisi vaan aito halu myös huomioida heidän näkemyksensä. Vastuu on aikuisilla joten huomioiminen tarkoittaa vakavaa ja avointa harkintaa siitä miten lapsen tai nuoren näkemys voidaan ottaa huomioon niin, että lapsen hyvinvoinnin kannalta paras tapahtuu. Joskus aikuisen näkemys on ristiriidassa lapsen näkemyksen kanssa mutta lasta kuulemalla ja huomioimalla aikuinen saa päätöksilleen omaa henkilökohtaista mielipidettään laajemman näkemyksen.

Lasten osallisuus ei voi Hotarin (2007, 22) mukaan liittyä vain heidän kuuntelemiseensa vaan heidät on otettava mukaan myös toimintaan. Lasten mukaan ottaminen sosiaalisesti toimijaksi edellyttää sitä, että lapset voidaan nähdä kykeneviksi siihen. Tämä siis edellyttää lasten kanssa toimivilta sellaista lapsikäsitystä jossa aidosti uskotaan lasten kykyyn osallistua ja vaikuttaa. Toisaalta se edellyttää vuorovaikutukseen heittäytymistä lasten kanssa siten, että uskaltaudutaan arkikäytäntöjen tasolla lasten maailmaan. (Hendrick 2001, 55.) Työntekijän lapsikäsitys ja osallisuutta tukevat työtavat näkyvät kaikissa työn arkikäytännöissä kuten miten lasta tervehditään, miten fyysiset tilat on järjestetty, miten ja missä lapsi tavataan (Hotari 2007, 6). Lisäksi lasten osallisuuden toteutuminen edellyttää ammattilaisilta rohkeutta puhua lapsille suoraan vaikeistakin asioista (Välivaara 2004, 10).

Osallisuuden toteutumista kuvataan usein erilaisilla porrasmalleilla. Tällöin lapsen vaikutusmahdollisuudet ja valta kasvavat porras portaalta ylöspäin mentäessä. Ajatuksena on, että osallisuus kasvaa vaikutusmahdollisuuksien kasvaessa. Tällaiset mallit eivät ota huomioon osallisuuden subjektiivista kokemusta joka ei välttämättä automaattisesti lisäännä vaikutusmahdollisuuksien kasvaessa. Hotari, Oranen ja Pösö (2009, 119–121) ovat listanneet Shierin (2001) mallin pohjalta lasten osallisuuden eri ulottuvuuksia. Ensimmäinen ulottuvuus on lasten kuuleminen lastensuojelulain mukaisesti. Toinen ulottuvuus on lasten tukeminen mielipiteen ilmaisuun, jolloin aikuisille jää velvollisuus varmistaa jokaisen lapsen mahdollisuus (mm. kyvyt ja keinot) osallistua. Kolmas ulottuvuus on lasten näkemysten huomioon ottaminen. Tällöin työntekijän tulee olla valmis ottamaan lapsen näkemykset vakavasti. Neljäs ulottuvuus on lasten mukaanotto päätöksentekoon. Tämä edellyttää rakenteita jotka mahdollistavat lasten osallistumisen päätöksen tekoon. Viides ulottuvuus on vallan ja vastuun jakaminen lasten kanssa. Tämä edellyttää

aitoa asenteita nähdä lasten vaikuttamismahdollisuudet tärkeänä sekä uskoa lasten kykyyn osallistua vallan ja vastuun jakamiseen.

Lasten osallisuuteen liittyvissä keskustelussa ja toimissa on tärkeää huomata se, että lapset ja heidän tilanteensa ovat erilaisia. Tällöin kaikilla ei ole samanlaisia tarpeita osallisuuden suhteen; yhdelle riittää tiedon saanti omissa asioissaan ja hän pystyy sen avulla rakentamaan mielipiteensä ja käsityksensä asioista. Toinen tarvitsee vahvaa tukea pystyäkseen luottamaan siihen, että hänen mielipiteillään on jotain arvoa. (Thomas 2002, 176.) Siksi lasten osallisuuden toteutuminen edellyttää elämistä yhdessä lasten kanssa ja vuorovaikutuksessa läsnäolon kautta syntyneitä luottamuksellista suhdetta. Lisäksi se edellyttää herkkyyttä ja empaattisuutta aikuiselta tunnistaa millaiset valmiudet ja tarpeet lapsella on osallisuuden suhteen sekä miten lapsi kehittyy osallisuuden taidoiltaan. Lapsi voi tarvita aikuiselta hienovaraista tukea tai joskus hillintääkin osallisuuden valmiuksien kehittymiseksi. (Lindblomin 2004, 67–68.)

Osallisuuteen ja siihen liittyvään lapsen kuulemiseen liittyy oleellisena osana kohtaaminen. Pekkarinen (2006, 126) näkee kohtaamisen pitävän sisällään vuorovaikutuksen lisäksi työntekijän sisäisen dialogin jonka avulla hän voi työstää omaa lapsikäsitystään ja siten vaikuttaa osallisuuden toteutumiseen paremmin omassa työssään. Lapsen näkemysten selvittäminen edellyttää tutustumista lapseen. Tutustuminen puolestaan edellyttää sekä aikaa että halua kuulla mitä lapsella on sanottavaa. (de Godzinsky 2013, 174.)

Thomasin (2002, 88) mukaan lasten ja nuorten ei sallita osallistuvan päätöksentekoprosesseihin muun muassa siksi, ettei heidän osallisuuteensa luoteta riittävästi. Kokemus kuulematta jäämisestä vähentää motivaatiota osallistua ja näin syntyy kehä, jossa osallisuutta ei tapahdu – lapset eivät osallistu motivaatiopulan vuoksi ja aikuiset eivät edes odota heidän osallistuvan. Aikuiset perustelevat oman vallankäyttönsä sillä, että lapselle tai nuorelle on annettu mahdollisuus sanoa mielipiteensä mutta koska lapsi tai nuori ei käytä tätä tilaisuutta, tai ei käytä sitä aikuisen näkökulmasta ”asiallisesti”, niin aikuisen täytyy ottaa tilanne haltuun ja tehdä ratkaisut lapsen ja nuoren puolesta. Lasten kohdalla usein aliarvioidaan heidän kykynsä. Nuorten kohdalla puolestaan usein aliarvioidaan erityisesti motivaatiota – jos uskotaankin heillä olevan kykyä, niin epäillään heidän jollain tavalla joko sabotoivan tilanteen, jossa on tarkoitus selvittää heidän näkemyksiään tai tuovan esiin sellaisia näkemyksiä, ideoita ja mielipiteitä, joita aikuiset eivät voi ottaa huomioon.

Osallisuuden kannalta asiakassuunnitelmapalaverit ovat lapsen näkökulmasta todella tärkeitä ja siksi niihin pitäisi panostaa. Toisaalta osallisuus tulee nähdä lastensuojelulaitosten arjessa paljon

laajemmin ja liittyen arkisempiin tilanteisiin kuin vain palaverit. Ilman osallisuuden kokemusta omassa elämässä ja sen yhteisöissä ei voi oppia osallisuuteen yhteiskunnassa.

4.3.3 Osallisuuden hyödyt

Osallisuus on ihmisoikeus ja siten jo arvo itsessään. On kuitenkin olemassa myös selkeitä hyötyjä joita osallisuudesta on lapsille. Näitä ovat muun muassa kuulluksi tuleminen kokemus, kokemus siitä että omat ajatukset ja mielipiteet ovat tärkeitä sekä se, että voi vaikuttaa asioihin – ei tarvitse olla vain olosuhteiden uhri. Nämä kokemukset voivat olla suojaavia ja korjaavia kokemuksia silloin, kun on paljon aiempia laiminlyönnin, kaltoinkohtelun ja osattomuuden kokemuksia. Osallistuminen tarjoaa myös oppimisen mahdollisuuden: lapsi oppii päätöksentekoon liittyvät kanavat ja prosessit mutta myös sosiaalisia ja itseilmaisun taitoja. (Oranen 2007, 11)

Lasten osallisuudella ja siihen liittyvällä mahdollisuudella vaikuttaa, on merkitystä myös yhteistyösuhteen syntymiseen ja sen laatuun. Hyvä yhteistyösuhte edellyttää aitoa kumppanuutta ja siten aitoa vaikuttamismahdollisuutta. (Butler & Williamson 1994, 14, Hotarin 2007, 18 mukaan). Osallisuuden kokemus myös lisää sitoutumista palveluihin ja siten mahdollistaa paremman lopputuloksen saavuttamista (Toimiva lastensuojelu 2013, 33).

Lasten aidolla kuulemisella ja osallisuudella on sekä konkreettisia että terapeuttisia vaikutuksia lapsen ja nuoren elämään. Keskustelujen kautta lapsi voi ymmärtää käyttäytymisessään syy-seuraus-suhteita ja siten päästä eroon turhista syyllisyyden tunteista. Lisäksi hän voi kokea pystyvänsä aidosti vaikuttamaan omaan elämäänsä eikä ole vain toimenpiteiden kohteena. Mahdollisuudella ilmaista mielipiteitään, tulla kuulluksi ja ymmärretyksi on merkitystä lapsen kasvussa ja erityisesti omanarvon tunteen kehittämisessä. (Näsänen & Rautava 1998, 47.)

Lapsen usko omiin vaikuttamismahdollisuuksiin lujittuu vasta silloin kun hän saa aidosti vaikuttaa itseään koskevissa päätöksissä (Niiranen 2002, 72). Siten osallisuudella omissa asioissaan on myös merkittävä syrjäytymistä ehkäisevä vaikutus (Välivaara 2004, 10). Toinen osallisuuteen liittyvä syrjäytymistä ehkäisevä tekijä on osallisuuden yhteisöllinen piirre – osallisuus on yhteisöön kuulumista ja yhteisössä vaikuttamista. Itselle merkitykselliseen yhteisöön kuulumisen ja sen asioiden käsittelyyn osallistuminen on ihmisen identiteetin kehittymisen kannalta tärkeää. Osallisuus antaa mahdollisuuden rakentaa ymmärrystä siitä kuka olen ja mihin kuulun. (Bardy ym. 2001, 125.)

Lapsen oikeus osallisuuteen vaikuttaa hänen kasvuunsa tasapainoiseen aikuisuuteen. Osallisuuden kautta lapsi oppii toimimaan sosiaalisessa yhteisössään ja yhteiskunnassa. Osallisuus vahvistaa vastuunkantokykyä sekä taitoja hallista riskejä. Siten osallisuus tarkoittaa oikeutta tehdä myös ”väärä” valintoja ja oppia niiden kautta. Näin kuitenkin vain mikäli kyse ei ole painavista ja kauaskantoisista lapsen elämää merkittävästi uhkaavista asioista. (Pajulammi 2013, 107). Osallisuus vahvistaa lapsen kompetenssia toimia omissa asioissaan. Se myös vahvistaa lapsen itsetuntoa ja varmuutta. Osallisuuden kautta kehittyvät autonomisuus, itsenäisyys, sosiaalinen kyvykkyys ja asioiden sietokyky. (Pajulammi 2013, 113.)

4.3.4 Kriittistä pohdintaa osallisuudesta

Lasten osallisuus on olennainen osa suomalaista lastensuojelua. Jo lastensuojelulaki vaatii työntekijöitä tapaamaan lapsia, kuulemaan heidän näkemyksiään ja ottamaan mukaan asiakassuunnitelmien tekemiseen. (Kouvonen 2011, 205.) Osallisuus on lakiin kirjattu vaade ja ollut työn keskusteluissa jo pitkään. Myös erilaisissa työn käytännöissä lain ja arvojen vaatimus lasten osallisuudesta täyttyy. Mutta täyttykö se edelleen usein vain nimellisesti? Esimerkiksi asiakassuunnitelmissa lapselle annettu puheenvuoro täyttää lain kirjaimen, mutta onko tilanne useinkaan kielellisesti, kontekstuaalisesti ja erityisesti kohtaamisen tasolla järjestetty niin, että lapsi voi kokea olevansa oikeasti osallinen ja että hänen näkemyksillään on myös painoarvoa? Tilanteet ovat usein aikuisten hallinnoimia muun muassa käytetyn kielen ja puheenvuorojen suhteen. Lisäksi niissä on usein asetelma, jossa lapsen käyttäytymisen arviointi on pääosassa ja sillä puolestaan on pääosa siinä mikä nuoren asioissa on mahdollista.

Suomen perustuslain (731/1999, 6 §) mukaan ”lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa kehitystään vastaavasti itseään koskeviin asioihin”. Tässä on mielestäni lasten kanssa toimimisen suurin haaste ja ammatillisuuden vaatimus. Olen useita kertoja kuullut työssäni lastensuojelulaitosten parissa osallisuudesta puhuttaessa, että ”päättäköön sitten itse kaikesta, mihin meitä enää täällä tarvitaan!” Tällainen mustavalkoinen ajattelutapa ei ole ammatillista. Osallisuudessa kyse on nimenomaan siitä, että osataan ammatillisesti arvioida lapsen kehitystaso ja sen mukaiset mahdollisuudet olla osallinen asioissaan. Ammatillinen arviointi edellyttää uskoa ja luottamista lapseen, mutta myös realistista näkemystä kunkin lapsen yksilöllisestä kypsyydestä. Sekä aliarviointi että yliarviointi eivät ole vahvaa ammatillista toimintaa. Lasten osallisuudessa ei koskaan ole kyse täysin tasavertaisuudesta sillä aikuiset ovat

auktoriteettiasemassa. Kyse on turvallisuuden tunteen sävyttämästä vuorovaikutuksesta, joka on syntynyt rakkauden mukanaan tuomasta luottamuksesta. Lasten oikeus iän ja kehityksen myötä kasvavaan itsemääräämiseen on vastakkain koko lapsen alaikäisyyden ajan lapsen oikeuteen turvaan ja suojeluun kanssa. Turvaan ja suojeluun liittyy vahvasti aikuisten päätäntävalta. (Lindblom 2004, 68.) Lasten rooliin lastensuojelun työssä kuuluu osallisuudesta huolimatta myös tietynasteista vallanalaisuutta, koska lapsi ei aina kykene oman etunsa mukaiseen päätöksentekoon. Vapautta ja vastuuta tulisi antaa mutta kuinka paljon? Ikään ja kehitystasoon nähden liiallinen vapaus voi mennä kasvattajilta yli jolloin se kääntyykin lapsen tarpeiden laiminlyönniksi. Lapsi ei saa jäädä osallisuuden nimissä yksin sellaisten asioiden kanssa, joita hän ei pysty hallitsemaan. (Gottberg 2012, 51.)

Christensenin (2004, 165) mukaan lapsia ei tulisi nähdä erityisesti lapsina, vaan mieluummin lähimmäisenä. Tällä hän tarkoittaa sitä, että lapsia tulisi kohdella tasaveroisesti aikuisten kanssa, eikä siten tutkimuksissa tarvita heitä varten erityisiä tutkimusmetodeja tai erityistä eettistä pohdintaa. Lapsuus itsessään ei siis tuota tai vaadi mitään erityistä mitä ihmisyyteen ei muutoin liittyisi. Ajatuksessa on mielestäni jotain otettavaa lasten osallisuutta peräänkuuluttavaan näkemykseen – siinä uskotaan vahvasti lapseen ja lasten tietoon. Toisaalta Christensenin ajatuksen mukaisessa toiminnassa lapsi voi joutua ikä- ja kehitystasolleen liian suureen vastuuseen. Oma ideologiani on lastensuojelulain mukainen, jossa lapsi määrittellään osallisuuteen pystyväksi, mutta myös moniin asioihin ja tilanteisiin suojelua, tukea ja ohjausta kaipaavaksi yksilöksi. Myös Hotari (2007, 18) näkee lakisääteisen lasten erityisaseman suhteessa aikuisiin, mutta pitää tärkeänä, että ihmisyyteen ja vuorovaikutukseen perustuva asiakastyö ei luokittelisi lapsia niin erityiseksi, että se vaikuttaisi työntekijöiden luonnolliseen ja avoimeen suhtautumiseen lapsiin ihmisinä.

Forsberg (1998) on havainnut väitöskirjassa ja muissa tutkimuksissa (esim. Forsberg ym. 2006) lasten näkymättömyyden ja toiseuden omissa asioissaan. 2000-luvulla lapsen osallisuuden lisääminen on tullut käytännön työn ja tutkimuksen kehittämisen kohteeksi (Eskonen 2005, 147). Erityisesti on kiinnitetty huomiota työvälineiden kehittämiseen ja lasten huomioimiseen (Forsberg 2006, 14). Työskentelin itse sosiaalityöntekijänä Helsingissä vuodet, jolloin menetelmien kehittäminen nimenomaan Helsingissä oli kiivaimmillaan Kohtaavaa lastensuojelua -hankeen myötä (kts. Muukkonen & Tulensalo 2004). Sitä seurasivat vuodet, jolloin hankkeen tuottamia menetelmäoppeja jaettiin ympäri Suomen. Muistan noiden vuosien ahdistuksen joidenkin työntekijöiden kohdalla. Siirryin Helsingistä lastensuojelun sosiaalityöhön pienempään pirkanmaalaiseen kaupunkiin aikana, jolloin menetelmäkoulutukset sekä jatkuva puhe lasten kohtaamisen tärkeydestä saivat aikaan ehdotuksen siitä, että vain osa työntekijöistä – jotka itse

kokivat lasten kohtaamisen helpommaksi – tapaisi lapsia ja muut jatkaisivat kuten ennenkin pääasiassa aikuisten kanssa työskennellen. Kaikki olimme kuitenkin lastensuojelun sosiaalityöntekijöitä, joilla olisi tullut olla päätöstemme pohjalla realistinen tieto lasten tilanteesta. Realistinen tieto pitää ehdottomasti sisällään lapsen näkemyksen tilanteesta – kokemuksella voin sanoa, että se on monesti erilainen kuin aikuiset luulevat.

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

5.1 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää nuorten näkemyksiä hyvästä lastensuojelun laitoshoidosta. Tutkimuksen tavoitteena on saada nuorten ääni kuuluville laitoshoidon arjen työkäytäntöjen ja toimintakulttuurin kehittämisessä. Tutkimus kiinnittyy näkemykseen lasten ja nuorten osallisuuden tärkeydestä ja heidän kokemustiedon merkittävydestä. Nuorisotutkimuksessa on nähty tärkeäksi tutkia nuoria heidän omilla ehdoillaan. Tällöin tärkeää on ymmärtää millaisia merkityksiä nuoret itse antavat tutkittavalle ilmiölle tai asialle. Näin toteutuu nuorten oman äänen kuuluminen. (Vehkalahti, ym. 2010, 16.)

Tutkimuksessa pyritään vastaamaan kysymykseen:

Mitkä eri tekijät nousevat nuorten näkemyksissä esiin hyvän lastensuojelun laitoshuollon elementteinä?

Eri tekijöitä tarkastellaan erityisesti näiden kysymysten kautta:

- Millaisia arjen käytäntöjä nuoret nostavat esiin?
- Millaisena nuorten ja henkilökunnan vuorovaikutussuhteet kuvataan?
- Millaisena osallisuus tulee esille?

Tutkimus toteutetaan eläytymismenetelmää soveltavasti käyttäen. Tutkimuksen lähtökohtana on nuorten näkemysten ja tiedon kunnioittaminen. Siten eläytymismenetelmä on luonnollinen aineistonkeruuvaihtoehto. Eläytymismenetelmä on kehittynyt perinteisestä kokeellisesta menetelmästä säilyttäen kokeellisen tutkimuksen peruslogiikan mutta huomioiden paremmin tutkimuksen kohdejoukon aseman. Tavoitteena on tutkimuksessa mukana olevien nuorten ihmisarvon kunnioittaminen ja eettisesti kestävä tutkimustoiminta. (Eskola 2007, 73.)

5.2 Fenomenografia metodologisena lähtökohtana

Metodologinen lähtökohta (paradigma) ohjaa tutkimuksen tekoa kaikissa sen vaiheissa. Se vaikuttaa siihen millaisia kysymyksiä tutkimuksessa nostetaan esille, mihin teorioihin tutkija sitoutuu, minkälaisia tutkimusmetodeja käytetään, minkälaisena tutkimukseen osallistuvat nähdään ja miten

tutkimus yleensä ottaen toteutetaan. (d`Cruz & Jones 2004.) Yksittäinen tutkija ei voi muodostaa paradigmaa vaan se on tutkijoiden yhteisön muodostama konstruktio. Paradigma on yhteisesti jaettua kieltä, arvostuksia sekä ajattelu- ja työtapoja.

Tässä tutkimuksessa sovelletaan fenomenografista tutkimusotetta. Fenomenografinen tutkimusote on laadullisen tutkimuksen lähestymistapa. Siinä pyritään kuvaamaan, analysoimaan ja ymmärtämään erilaisia käsityksiä tutkittavasta ilmiöstä. Fenomenografinen tutkimusote keskittyy käsitysten tarkasteluun kulloinkin tutkittavana olevasta ilmiöstä. Siinä lähtökohtana on ajatus, että ihmisillä on tutkimuksen kohteena olevista ilmiöistä erilaisia käsityksiä ja nämä erilaiset käsitykset on tärkeää tuoda esiin. (Rissanen.) Tässä tutkimuksessa tutkittavana ilmiönä on hyvä lastensuojelun laitoshuolto ja sijoitettujen nuorten käsitykset siitä. Tavoitteena on tuoda näkyviin mahdollisia jaettuja käsityksiä, mutta myös koko aineistossa ollut käsitysten kirjo. Käsitysten kirjon esiin tuominen on tämän aiheen kohdalla tärkeää koska se kuvaa myös ilmiön todellista luonnetta – alalla työskennellessä joudutaan toimimaan, huomioimaan ja vastaamaan kaikkien eri käsitysten haasteisiin.

Fenomenografisessa tutkimuksessa on kaksi eri tiedon tasoa. Ensimmäisellä tasolla hahmotetaan tutkittavien laadullisesti erilaiset tavat käsittää ja ymmärtää tutkittavaa ilmiötä. Toisessa vaiheessa tutkija vie tarkastelun syvemmälle pyrkien luomaan tulkintaa käsityksistä ja niiden merkityssisällöistä. Tutkija tarkastelee sitä millaisen kuvan sisällöstä eri käsitykset tuottavat. Samalla tarkasteluun tulee tutkimuksessa mukana olevien ajattelun rakentuminen ja siihen vaikuttava kokemuksellisuus. (Rissanen.) Lähtökohtana tämän tutkimuksen toteuttamisessa oli ajatus siitä, että nuorten käsityksiä ohjaavat vahvasti heidän aiemmat kokemuksensa laitoshuollosta. Tässä tutkimuksessa kokemukset olivat ohjanneet ”ihan tavallinen” laitos – variaation kautta tuotettuja näkemyksiä, sillä variaation kehyskertomus ja vastaukset siihen antoivat ymmärtää kuvattavan realistisia ja todellisia tilanteita. Myös ihanteellisen lastensuojelulaitoksen kuvauksissa ajattelun rakentumista olivat ohjanneet vahvasti aiemmat kokemukset, mikä näkyi tuotetuissa käsityksissä. Tässä tutkimuksessa käsitysten tarkastelu vietiin toiselle tasolle ja pyrittiin tulkinnan kautta ymmärtämään merkityksiä ja tuottamaan kokonaiskuvaa ilmiöstä.

Tutkimusotteessa keskeistä on tutkittavan ilmiön kontekstin tunnistaminen ja sen kiinnittäminen käsitysten tulkintaan tutkimuksen kohteesta. Tärkeää on pystyä tuomaan konteksti, johon aineistona olevat käsitykset liittyvät näkyvästi esiin. Käsityksiä ei siis voi tarkastella ilman kontekstia. Fenomenografinen tutkimusote pitää sisällään näkemyksen, jonka mukaan ihmisten kokemukset ovat aina yhteydessä siihen, missä tilanteessa ja asiayhteydessä ne tapahtuvat. (Rissanen.) Tämän

tutkimuksen teoreettinen viitekehys rakennettiin vahvasti tutkimuksen kontekstiin liittyen. Tutkimuksen aiheena ja kontekstina oli lastensuojelulaitos. Tutkimuksessa mukana olleet nuoret olivat parhaillaan sijoitettuna lastensuojelulaitokseen ja tutkimus toteutettiin lastensuojelulaitoksessa. Näillä valinnoilla haluttiin vahvistaa kontekstin merkitystä ja vaikutusta tuloksiin (puhutaan siitä mistä pitääkin).

Fenomenogragisessa tutkimuksessa aineistot ovat yleensä laadullisia. Aineiston keruun menetelmänä on useimmiten haastattelu. Myös muut tiedonkeruumenetelmät, joissa kokemukset voidaan sanoittaa, ovat mahdollisia. Näistä esimerkkeinä, kirjoitukset joita tässäkin saatiin eläytymismenetelmää käyttäen. (Marton & Booth 1997, 132, Pihlaisen 2000, 51 mukaan.) Aineistoa ja tuloksia voidaan kuvata erilaisten kuvauskategorioiden mukaan. Kuvauskategorioiden avulla voidaan kuvata esimerkiksi käsitysten jakautumista. Kuvauskategorioiden avulla voidaan esittää esimerkiksi käsitysten järjestystä muun muassa ajan tai yleisyysasteen mukaan. Kuvauskategorioiden avulla voidaan syventää kuvausten tulkintaa sekä tuoda esiin aineiston yhteensopivuutta tutkittavan ilmiön tieteellisten käsitysten kanssa. (Rissanen.) Tässä kuvauskategorioiden esittämistä aineiston esittelyssä (luvussa 5.4, taulukko 1 ja taulukko 2), jossa aineisto kategorisoidaan vertikaalitasolla yleisyyden mukaan sekä variaatiota erotellen. Kuvauskategorioiden avulla tuodaan esiin myös vastauksissa näkyvät etukäteen valitut teemat. Teemat valittiin näkökulman rajaamisen vuoksi tutkimukseen osallistujia helpottamaan. Teemat valikoituivat teoreettisesta viitekehystä käsin lastensuojelun laitostyön keskeisen sisällön vahvistamiseksi ja esiin tuomiseksi. Fenomenografisen tutkimuksen esivaiheena onkin tärkeää valita näkökulma tutkittavan aiheen käsittelyyn (Marton & Booth 1997, 112, Pihlaisen 2000, 50 mukaan).

Fenomenografisen tutkimusotteen vahvuus on siinä, että se tuo esiin tutkimuksessa mukana olleiden näkökulman. Samalla se tuo näkyväksi kontekstin kulttuurisia rakenteita ja niiden merkityksiä käsitysten syntymiseen. (Wilson & Meyers 2000, 59, Rissanen 2003, 23 mukaan.) Sitouduin tässä tutkimuksessa vahvasti nuorten osallisuuteen ja varmistin sen toteutumisen tutkimuksen eri vaiheissa. Siten fenomenografisen tutkimusotteen oli luonteva metodologinen lähtökohta tälle tutkimukselle, sillä se tuottaa vahvasti tutkimuksessa mukana olleiden äänen esiin. Lisäksi oli mielenkiintoista päästä näkemään miten vahvoja kontekstiin liittyvät kulttuuriset rakenteet ovat ja miten vahvasti ne vaikuttavat käsitysten syntymiseen. Jaetusta kontekstista johtuen tuloksissa on paljon jaettuja käsityksiä. Toisaalta niissä näkyy myös käsitysten erilaisuus ja moninaisuus. Kun tutkitaan ihmisten käsityksiä, ei voida vastata kysymykseen miten joku asia on, vaan kuvataan ilmiöt erilaisten käsitysten kautta. (Marton & Booth 1997, 112–114, Pihlaisen 2000, 50 mukaan.)

Tässäkään tutkimuksessa ei voitu sanoa millaista on hyvä lastensuojelun laitoshuolto vaan voitiin tuoda vain eri käsitykset esille.

5.3 Aineiston hankkiminen

Tutkimuksen kohdejoukko on lastensuojelulaitokseen sijoitetut huostaanotetut nuoret. Kohdejoukon ikä rajautui nuorisoikäisiin 13–17-vuotiaisiin, sillä lastensuojelulaitoksissa asuu pääsääntöisesti nuorisoikäisiä lapsia. Lastensuojelulaitokset jakautuvat karkeasti luokitellen lasten (0–12-vuotiaiden) ja nuorten (13–17-vuotiaiden) yksiköihin. Lastensuojelulaitoksiin on viime vuosina ennen uusinta lastensuojelulain muutosta (2011) sijoitettu enemmän nuorisoikäisiä, kun taas pienempien lasten kohdalla perhehoito on ollut käytetympi muoto. Siten laitosmaailmaa tutkittaessa nuoret ovat luonnollinen kohdejoukko. Esimerkiksi suurin osa kymenlaaksolaisista lastensuojelulaitoksista tarjoaa palvelujaan pääsääntöisesti yli 12-vuotiaille.

Tutkimusaineisto kerättiin eläytymismenetelmää soveltavasti käyttäen siten, että nuoria pyydettiin jatkamaan tutkimusasetelmaa varten rakennettua kehystarinaa tiettyjen teemojen mukaan. Kehystarina oli rakennettu nuorisoikäisiä ajatellen. Eläytymismenetelmää käytettäessä aineisto kerätään pienten esseiden ja tarinoiden muodossa. Tutkija valmistelee kehyskertomuksen, jonka pohjalta hän pyytää kirjoittamaan lyhyen tarinan joko kehyskertomuksen tilannetta edeltäneestä ajasta tai vie tarinaa eteenpäin tulevaisuuteen. Eläytymismenetelmällä kerätyt tarinat eivät välttämättä ole kuvausta todellisuudesta eivätkä siten välttämättä kerro miten asiat täsmälleen ovat. Niillä saadaan pikemminkin tietoa siitä, miten asiat voisivat olla sekä mitä ja mitkä asiat merkitsevät. (Eskola 2007, 71–74.) Siten menetelmä sopi erityisen hyvin tämän tutkimuksen tavoitteisiin.

Eläytymismenetelmän käyttö edellyttää vähintään kahta kehyskertomusvariaatiota. Kehyskertomusten laadinnassa on tärkeää kiinnittää huomiota siihen, että eri variaatioissa vaihtelee vain yksi asia kerrallaan. Siten saadaan selville miten kyseessä oleva muuttunut seikka vaikuttaa tarinoiden sisältöön. Kehyskertomuksista kannattaakin karsia kaikki epäolennainen teksti ja keskittyä tutkimuksen tavoitteen kannalta keskeisiin piirteisiin. Näin tutkimukseen osallistuvan mieli ei kiinnity liiallisiin yksityiskohtiin ja lähde kulkemaan tutkimuksen kannalta ei-toivottuja polkuja. Yleensä kehyskertomukset ovatkin melko lyhyitä. (Eskola & Suoranta 2008, 112–113.)

Kehyskertomuksen on yleensä hyvä olla lyhyt ja napakka. Kehyskertomusta laadittaessa tulee kiinnittää huomiota siihen, minkälaisia vihjeitä se tarjoaa vastaajalle. Vaihtoehtona on muun muassa rakentaa kehyskertomus siten, että tutkittava asia upotetaan suoraan kertomukseen tai se tulee ikään kuin itsestään mukaan vastauksiin. Lisäksi eläytymismenetelmän käytössä keskeistä on kehyskertomuksen variointi. Samasta kehyskertomuksesta on hyvä tehdä ainakin kaksi variaatiota. Variaatioiden tulee olla muutoin samanlaisia, mutta jotain yhtä keskeistä elementtiä muutetaan. Keskeistä on selvittää mikä vastauksissa muuttuu, kun tämä keskeinen elementti muuttuu. (Eskola 2007, 71–78.)

Eläytymismenetelmää käytettäessä kehyskertomusten käsitteet ja sisältö vaikuttavat vahvasti siihen, millaista tietoa saadaan. Kehyskertomusten rakentaminen onkin siten onnistuneen eläytymismenetelmän käytön perusta ja samalla haasteellisin vaihe. Lasten ja nuorten kohdalla kehyskertomusten rakentamisessa täytyy lisäksi pitää huolta siitä, että ne on lasten kokemusmaailman, tiedon ja omaksuttujen käsitteiden kannalta relevantteja. (Helavirta 2006, 199.)

Tässä tutkimuksessa variaatioina käytettiin muunnelmaa eläytymismenetelmän klassisimmasta variaatioparista eli versioita tilanteesta, jossa kaikki on hyvin ja tilanteesta, jossa kaikki on huonosti. Osalla lastensuojelulaitoksissa asuvista nuorista on vaikeita kokemuksia oman perhetaustan lisäksi myös erilaisista sijaishuoltopaikoista. Eettisistä syistä en voinut tehdä sellaista variaatiota, jossa olisin pyytänyt heitä eläytymään tilanteeseen, jossa kaikki on huonosti. Tällöin mahdolliset traumaattiset kokemukset olisivat voineet aktivoitua ja siten vahingoittaa nuoria. Niinpä rakensin kehyskertomuksen ”huippumukavasta” (joka edusti tässä tavoitteena olevaa ihannelaitosta) sekä ”ihan tavallisesta” lastensuojelulaitoksesta. Toki ”ihan tavalliseen” lastensuojelulaitokseenkin olisi saattanut jonkun kohdalla liittyä jotain traumaattisen vakavaa, mutta asetelmallisesti se oli jo selkeästi ja korostuneesti neutraalimpi. Tässä nuorten suojaamisessa ilmeisesti onnistuin, sillä vastausten perusteella ”ihan tavallinen” -variaatio tuotti realistisia, mutta ei kohtuuttoman dramaattisia vastauksia.

Kehyskertomukseen oli sisällytetty jossain määrin vihjeitä tarjoamaan mahdollisuuden monipuoliseen tarinaan. Vihjeitä antamalla pyrin varmistamaan tutkimusaineiston rikkauden ja siten laajemmat tulokset. Vihjeinä kehyskertomuksessa (liite 1) oli muun muassa maininta päähenkilön taustasta ja läheisistä. Toisaalta nämä vihjeet oli jätetty niin avoimiksi, etteivät ne johdattaisi mihinkään tiettyihin vastauksiin. Kehyskertomukset olivat niin avoimia, että se antoi kirjoittajalle valinnan päättää tarttuuko hän vihjeisiin vai ei.

Aluksi toiveena oli saada paljon vastauksia, jolloin alun perin suunnitellut hyvin avoimet kehyskertomukset olisivat voineet toimia. Tutkimusluvan saamiseen liittyvien ongelmien vuoksi otoskoko pienentyi huomattavasti joten päädyin soveltamaan eläytymismenetelmää. Eläytymismenetelmää sovellettiin tässä siten, että vastaajat jatkoivat kehystarinaa tiettyjen teemojen sisällä. Teemoja olivat arjen käytännöt, ohjaajat, osallisuus sekä yleinen tyytyväisyys. Tähän sovellukseen päädyin siksi, että kokemuksesta tiedän osalla lastensuojelulaitoksissa asuvista nuorista olevan vaikeuksia kirjallisessa tuottamisessa. Siten täysin avoin vastausmahdollisuus olisi monen kohdalla saattanut jättää vastauksen hyvin niukaksi eikä siten riittäväksi tutkimusongelman kannalta. Jos otoskoko olisi ollut alkuperäisen suunnitelman mukaisesti runsas, olisin voinut ottaa tämän riskin ja saada riittävästi myös informatiivisia vastauksia. Toisaalta en myöskään halunnut nuorten joutuvan kokemaan nöyryytystä siinä, että innostuvat osallistumaan tutkimukseen, mutta sitten eivät joko ymmärrä sitä tai pysty tuottamaan haluamaansa. Niinpä päädyin vastaamisen helpottamiseksi antamaan valmiit teemat. Ratkaisun pohjalla ei ollut nuorten aliarviointi, vaan vankka kokemus ja siten nuorten epäonnistumisen kokemuksen välttäminen sekä tutkimusongelmaan mahdollisimman hyvän vastauksen saaminen.

Hain tutkimuslupaa kolmesta kymenlaaksolaisesta lastensuojelulaitoksesta. Sain luvan monien haasteiden jälkeen kahdesta yksiköstä. Toisessa yksikössä nuoria oli enemmän mutta käytännössä oli mahdollista saada tutkimukseen mukaan heistä vain osa (14). Toisessa yksikössä nuoria oli lähtökohtaisestikin vähemmän (7). Vähintään kaksi yksikköä oli välttämätön riittävän otoskoon vuoksi, mutta tavoittelin sillä myös yleistettävämpää vastausta. Uskoin vastauksiin jossain määrin vaikuttavan nykyisen sekä aiempien sijoitusten kokemukset ja halusin saada tulokseksi yleisempää näkemystä kuin vain jonkun tietyn yksikön nuorten näkökulman. Toisaalta olin valinnut yksiköt siten, että niihin sijoitetut nuoret olivat ongelmiltaan ja taustoiltaan hyvin samantyyppisiä jotta saamani vastaukset olisivat vertailukelpoisia. Molemmat yksiköt olivat lastensuojelun ”raskaansarjan” yksiköitä, eli niihin sijoitetut nuoret ovat vaikeasti oireilevia ja usein pitkän sijoitushistorian omaavia.

Olin aiemmin lähettänyt tiedotteen tutkimuksesta nuorten vanhemmille. Sovin lastensuojelulaitosten työntekijöiden kanssa toimivani siten, että tulisin itse paikan päälle kertomaan asiasta nuorille ja houkuttelemaan heitä osallistumaan tutkimukseen. Olin panostanut houkuttelevuuteen siten, että arvoin kaikkien vastanneiden kesken kahden rannekkeen lippupaketin Tykkimäen huvipuistoon. Uskoin vastausaktiivisuuteen vaikuttavan myös sen, että olin itse kertomassa heille asiasta.

Arki laitoksessa on hyvin tapahtumarikasta ja niin myös tämän tutkimuksen aineiston keruun alla. Ensimmäisessä lastensuojelulaitoksessa eivät kaikki nuoret olleet paikalla silloin kun olin yksiköissä kertomassa tutkimuksesta, enkä siten saanut informaatiota kaikille. Molemmista näistä kahdesta yksiköstä työntekijät poistuivat tilanteesta ja jättivät minut kertomaan tutkimuksesta nuorille. Tutkimuksesta informointi oli selkeästi helpompaa pojille kuin tytöille. Paikalla olevat pojat kokoontuivat heti odottamaan informaatiotani, kyselivät tarkennuksia asiallisesti ja neuvottelimme yhdessä vastausajan pituuden. Kaikki vaikuttivat olevan kiinnostuneita vastaamaan. Tyttöjen kanssa jouduin käyttämään aika paljon omaa työkokemukseni tuomaa rohkeutta ja varmuutta heidän kokoamiseensa. Erityisesti toisessa yksikössä he käyttäytyivät hyvin välinpitämättömästi pyytäessäni heitä kuuntelemaan asiani mutta kaikki kuitenkin tulivat paikalle. Kaikki kuuntelivat kohteliaasti, mutta heidän halukkuudestaan osallistua tutkimukseen minulle ei jäänyt mitään varmuutta. Minulle oli tärkeää antaa nuorille mahdollisuus aidosti valita osallistuvatko he tutkimukseen vai eivät. Informaation annettuani jätin nuorten omaan harkintaan haluavatko myöhemmin vastata tutkimukseen vai eivät. Minulle ei jäänyt käsitystä siitä ketkä lopulta osallistuivat ja ketkä eivät. Näin mielestäni toteutui aito vapaaehtoisuus, joka onkin eläytymismenetelmän yksi keskeinen periaate (Eskola 2007, 75).

Hain vastaukset laitoksesta muutaman päivän kuluttua. Tämän jälkeen sain minulle toimitettuna vielä muutaman vastauksen. Lopulta sain yhteensä 12 vastausta. Osa näytti niukoilta ja tekstistä kävi ilmi kirjallisen tuottamisen vaikeus. Sisällöltään kaikki vastaukset olivat kuitenkin ulkoasua huomattavasti runsaammat ja siten aineisto pienuudestaan huolimatta yllättävän rikas! Ensisilmäilyn jälkeinen pieni pettymykseni vaihtuikin aineiston perehtymisen jälkeen innostukseksi ja kiitollisuudeksi! Jossain määrin myös ylpeydeksi siitä, että oli kannattanut luottaa nuoriin monista ulkopuolelta tulleista epäilyksistä huolimatta!

5.4 Aineiston analysoiminen

Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston Menetelmäopetuksen tietovaranto luo käytännöllisen kuvan analyysivaiheesta ja poistaa siihen liittyvää ”mystiikkaa”. Sen mukaan aineiston analyysi voidaan nähdä aineiston uudelleen käsittelyä – järjestelyä tai luokitteluna sekä tiivistämisenä ja erilaisten näkökulmien valintana ja esiin tuomisena. Analyysin etenemistä viitoittaa tutkimusongelma. Kuvaan seuraavassa eläytymismenetelmällä kerätyn aineiston analyysiin liittyviä erityispiirteitä

sekä tekemiäni analyysivaiheen ratkaisuja. Aineiston analyysiäni ovat ohjanneet sekä eläytymismenetelmällä kerätyn aineiston analyysin peruskysymykset, mutta myös yllä kuvatun mukainen ”käytännöllinen” näkemys aineiston uudelleen käsittelystä järjestelyineen, tiivistämisineen sekä erilaisten näkökulmien esiin tuomisineen. Analyysiani on viitoittanut vahvasti tutkimusongelma sekä tiedon tuottamisen taustalla ollut osallisuuden tietoteoria.

Eläytymismenetelmällä kerätyn aineiston kanssa tutkija on usein aluksi ihmeissään. Työstettävänä on pino tekstimassaa, joka on sekä sisällölliseltä kirjoiltaan että kirjoitusasultaan (käytetty kieli, mahdollisesti käsiala, symboliikka/merkitykset) varsin heterogeenista. Aluksi voi olla vaikeaa hahmottaa miten aineiston kanssa pitäisi tehdä ja miten kannattaisi edetä. Toisaalta tämä alun epävarmuus liittyy yleisestikin laadullisen aineiston käsittelyyn, eikä siten ole vain eläytymismenetelmää käyttävien haaste. (Eskola 1997, 83.) Myös tämän tutkimuksen aineistona olleet kertomukset olivat sekä sisällöltään, kirjoitusasultaan että tyyliltään varsin heterogeenisia. Useimmissa kertomuksissa kirjoitustyyli oli hyvin niukkaa vaikka sisällöllisesti rikasta (vähillä sanoilla ilmaistu paljon). Suurimmalla osalla oli paljon kirjoitusvirheitä, mutta muutama (3) oli oikeinkirjoitukseltaan hyvää. Kaikki olivat kirjoittaneet kertomuksensa käsin ja käsialat olivat hyvin vaihtelevia. Yhdessäkään kertomuksessa ei ollut yhtään kohtaa, josta ei olisi saanut selvää, joten en joutunut jättämään mitään pois enkä toisaalta tulkitsemaan.

Eläytymismenetelmällä kerätyn aineiston analyysissä on hyvä edetä tietyn kaavan mukaan. Aluksi aineistoa vain selaillaan ja pyritään pääsemään siinä johdonmukaisuuteen tarkastellen aineistoa muun muassa sen suhteen löytyykö joukosta vastaamattomia, herjavastauksia, saako käsialasta selvän tai minkä pituisia vastaukset ovat. Tässä vaiheessa aineisto järjestään ja merkitään jonkin oleellisen tekijän, esimerkiksi keräyspaikan mukaan. Tehdyt järjestelyt ja merkinnät dokumentoidaan mahdollista myöhempää käyttöä varten. Eläytymismenetelmäaineiston käsittelyssä suositellaan aineiston järjestämistä kehyskertomusten variaatioiden mukaan ja tämä onkin seuraava vaihe aineiston käsittelyssä. Samalla tarinat numeroidaan jatkokäsittelyn helpottamiseksi. Aineiston käsittelyä helpottaa myös tarinoiden kirjoittaminen puhtaaksi tietokoneelle. (Eskola 1997, 84–86.)

Ennen analyysia silmäilin aineistoa päällisin puolin. Tällöin saamani vastaukset näyttivät niukoilta ja olin lievästi huolestunut saamastani materiaalista. Silmäilyn jälkeen luin tekstit kahteen kertaan paneutuen läpi ja kirjoitin jokaisen vastauksen koneelle. Tällöin sisältöjen rikkaus yllätti minut. Nuorten kirjoitustyyli oli pääpiirteissään suppeaa (sanankäyttö) mutta asiasisällöllisesti rikasta. Kertomuksiin oli paneuduttu ja oman mielipiteen kertomiseen kehystarinan jatkamisen muodossa oli suhtauduttu vakavasti. Suurin osa nuorista oli jatkanut tekstiä annetussa roolista. Vain yksi oli

kirjoittanut kertomuksen muodossa, josta ei voinut päätellä päähenkilöä. Ehkä kehystarinan päähenkilö-vaihtoehdot osuivat niin lähelle nuoria, kuten oli tarkoitus, että he samaistuivat kehystarinan roolihenkilöön hyvin. Kaikki olivat valinneet pojan tarinan vaikka osa kirjoittajista oli tyttöjä.

Analyysin ensimmäisessä vaiheessa erottelin kertomuksista kehyskertomus-variaatioiden sisällä kuhunkin ennalta antamaani kertomuksen jatkamisteemaan kirjoitetut yksityiskohdat. Nämä olivat niitä tutkimuskysymykseeni liittyviä laitoshuoltoa kuvaavia tekijöitä. Kirjoitin tässä vaiheessa jokaisen erikseen ylös sekä kirjasin kuinka monta kertaa kukin asia oli tullut esille. Tein tästä koosteesta taulukon (taulukko 1).

Toisessa vaiheessa tarkastelin kertomuksia tutkimuskysymysten näkökulmasta. Olin antanut kehyskertomuksen jatkamiseen teemat siten, että arvioin niiden perusteella saavani tutkimuskysymyksiini vastaukset. Nyt tarkastelin eri teemoihin saamiani vastauksia tutkimuskysymysten teemojen – vuorovaikutus, arjen käytännöt sekä osallisuus – näkökulmasta eri variaatioissa. Vuorovaikutuksella tässä tarkoitetaan laitospelämän sisällä tapahtuvaa hoitavaa vuorovaikutusta eli nuorten ja työntekijöiden suhdetta. Tässä analyysin vaiheessa poimin ”ihan tavallisen” laitoksen kertomuksista mukaan kaiken sen, joka kuvattiin hyvänä/positiivisena. Näin sain koko aineistossa olleen materiaalin siitä mitä nuoret pitivät hyvänä lastensuojelun laitoshoidossa. Tein tästä uuden taulukon (taulukko 2).

Eläytymismenetelmäaineistojen varsinaisessa analysoinnissa on omat erityispiirteensä. Kehyskertomusten variointi tuottaa analyysiin ikään kuin kaksi vaihetta. Ensin vastaukset analysoidaan kuten muukin laadullinen aineisto. Toisessa vaiheessa analysoidaan variaatioiden tuoma muutos vastauksiin. Eläytymismenetelmäaineistoa analysoidessa ei saa jättää analyysia pelkästään aineiston kuvailuun ja käsittelyyn yhtenä kertomuskokoelmana. Tärkeää on katsoa mikä muuttuu, kun tarkastellaan kehyskertomusten eri variaatioista saatuja vastauksia. (Eskola 2007, 72–84.)

Analyysin kolmannessa vaiheessa tarkastelin kahden taulukon pohjalta variaatioissa **muuttuvia tekijöitä**. Näissä eri variaatioiden tuottamissa kertomuksissa muuttuvia tekijöitä oli kuitenkin melko vähän. Erot olivat kiinnostavia mutta tässä tutkimusongelman kannalta keskeinen informaatio tuli esiin suoraan molempien kehyskertomusvariaatioiden kautta tuotetuissa nuorten kertomuksissa.

Taulukko 1. Nuorten esiin nostamia asioita eri kehyskertomusvariaatioissa

Huippukiva (5)

Ihan tavallinen (5)

<p>1.Tapahtuu</p> <ul style="list-style-type: none"> - koulua (4) - vapaata toimintaa (3) - keskustassa oleilua (2) - pois ohjaajien silmistä - liikunnan harrastamista (4) - elokuvissa käyntiä (2) - töiden tekoa ja siitä palkan saantia - huonona päivänä ohjaajat keskustelee ja opettaa miten kiukkua voi hillitä -> keskustelu saa aikaan hyvän mielen. 	<p>1.Tapahtuu</p> <ul style="list-style-type: none"> - näkee perheen pitkistä aikaa - paljon huonoja asioita (2) - nuoren jutut otetaan liian vakavasti (2) - istuu kaiket päivät sisällä - viihtyy (2) - tykkää arjesta (3) - - koulua (4)
<p>2. Ohjaajat</p> <ul style="list-style-type: none"> - nuoria (2) - eivät katso koko ajan perään (3) - antavat elää omaa elämää - mukavia (3) - kuuntelee (4) - voi keskustella (5) - joskus päästää jonnekin jos keskustelee, aina ei päästä - keksii aina tekemistä (4) - niiden kanssa voi pitää hauskaa (4) - ei huuda - ei mene hermo vaikka nuorella ei menisi kaikki ihan täydellisesti 	<p>2. Ohjaajat</p> <ul style="list-style-type: none"> - ihan tavallisia (2) - kivoja - tiukkoja - urheilullisia - viihdyttää nuoria - aggressiivisia - jotka pitää säännöistä kiinni (3) - rentoja - kaikenlaisia (2) - tiukkapipoja (3) - mukavia (3) - aikuisia - osaavat järjestää kaikenlaista hauskaa tekemistä (4) - oikeudenmukaisia
<p>3. Vaikuttaminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - omista asioista (5) - omasta seurasta (3) - jos ei osaa, niin ohjaajat voivat opastaa, ei käskeä! - omasta tulevaisuudesta (3) - hyvällä käytöksellä kaikesta - koulusta (hyvällä käytöksellä) - hyvällä käytöksellä voi päästä vaikka laitoksesta pois - laitoksessa olevista välineistä kuten tv tai pleikka (2) - yhdessä tekemisestä kuten elokuvissa tai jäätelöllä käynnistä (4) 	<p>3. Vaikuttaminen</p> <ul style="list-style-type: none"> - omista asioista (3) - haluaako nähdä vanhempansa - palaverissa saa päättää mistä siellä päätetään ja vaikuttaa niihin (2) - hyvällä käytöksellä nähdä kavereita (3) - puhumalla vaikuttaa asioihin (2) - omaan olemiseensa ja tekemiseensä (hyvällä käytöksellä) (3) - käytöksellä lomista ja vapaa-ajan tekemisistä (4) - oma pukeutuminen
<p>4.Tyytyväinen</p> <ul style="list-style-type: none"> - toimintaan - sääntöihin (vain kotiintuloajat ja nukkumaanmenoajat) - saa tavata ystäviä (4) - omaan huoneeseen - paljon vapauksia (3) - saa harrastaa liikuntaa (4) - hyvät oltavat - hyvä yhteishenki (3) - kaikki hyvin - sopivan iso huone jossa pleikka, tv ja tietokone 	<p>4.Tyytyväinen</p> <ul style="list-style-type: none"> - ei tarvi nähdä sitä mitä on nähnyt - ei tarvi asua kadulla - on ruokaa ja vaatteita - saa apua ohjaajilta tai tutuilta (2) - hyvinvointiinsa - että saa tehdä monia asioita (4) - mukavat ohjaajat (3) - mukavat nuoret (2)

Taulukko 2. Hyvän laitoshuollon elementtejä nuorten mukaan

Vuorovaikutus Ihanteellinen:	saa välillä olla pois ohjaajien silmien alta, keskustelut parantavat mieltä, ohjaajat opettavat miten purkaa kiukkua, ohjaajat antavat elää omaa elämää, ohjaajat ovat mukavia, kuunnellaan jos joku painaa mieltä, keskustellaan, keskustellaan jos halutaan päästä jonnekin, yhteinen huumori ja hauskanpito, yhdessä tekeminen, ohjaajat eivät huuda vaikka nuorilla olisi hermot kireällä tai joku asia ei onnistu täydellisesti, ohjaajat opastavat, eivät käske!
Tavallinen:	<i>ohjaajat mukavia, järjestävät hauskoja asioita, aikuisia ja oikeudenmukaisia, ohjaajilta saa apua, hyvä käyttäytyminen tuo vapauksia, puhumalla saa asioita</i>
Arjen käytännöt Ihanteellinen:	koulussa käynti, vapaa oleminen, toiminta eri muodoissaan (liikunta, elokuvat), palkallinen työnteko, yhdessä tekeminen, hyvät säännöt ja toiminta, nukkumaanmeno- ja kotiintuloajat, ystävien tapaaminen, oma huone, tv & pleikka & netti käytössä, hyvät oltavat (?)
Tavallinen:	<i>avun saaminen, perheen tapaaminen, on ruokaa ja vaatteita, ei tarvitse asua kadulla</i>
Osallisuus Ihanteellinen:	saa olla pois ohjaajien silmien alta eikä koko ajan katsota perään, saa vapaata toimintaa/olemista, annetaan elää omaa elämää, saa päättää omista asioista ja seurasta, saa päättää omasta tulevaisuudesta, voi käyttäytymisellään vaikuttaa – saa asioita ja vaikutusvaltaa, saa vaikuttaa laitoksen arjen toimintoihin ja välineisiin
Tavallinen:	<i>voi vaikuttaa omiin asioihin, saa palaverissa sanoa mielipiteensä asioihin ja mistä päätetään, saa halutessaan tavata kavereita, voi puhumalla vaikuttaa asioihin (että saa vapauksia), voi hyvällä käytöksellä vaikuttaa omaan olemiseen ja tekemiseen (missä ja milloin), voi hyvällä käytöksellä vaikuttaa lomiin ja vapaa-ajan tekemiseen, voi vaikuttaa omaan pukeutumisen</i>
Muuta Ihanteellinen:	hyvä yhteishenki, iso huone, kaikki hyvin,
Tavallinen:	<i>poissa entisen elämän vaikeista tilanteista (turvassa?), perheen tapaaminen, mukavat toiset nuoret, oma hyvinvointi, ei tarvitse nähdä sitä mitä on nähty</i>

Eläytymismenetelmällä kerätyn aineiston käsittelyssä on otettava huomioon, että se tuottaa usein sellaista kulttuurisesti väritynyttä materiaalia, jota ei pystytä käsittelemään aiemmin luotujen suunnitelmien mukaan. Tutkimuksen suunnitteluvaiheessa tehdyt valinnat kysymyksenasetteluineen ovat toki ohjanneet tutkimuksen toteuttamisvaiheen ratkaisuja. Analyysivaiheessa saattaa kuitenkin olla hyödyllistä mikäli etukäteissuunnitelmat ovat melko löyhiä, sillä eläytymismenetelmä tuottaa usein ennakoita odottamattomia tuloksia. (Eskola 1997, 84.)

Omat ennakkosuunnitelmat analyysin suhteen menivät uusiksi perehdyttyäni saamaani aineistoon. Kesken analyysin huomasin olevani menossa suuntaan, joka ei ollut tämän tutkimuksen taustalla olevien arvojeni mukaista. Tavoitteenani on ollut tuoda nuorten mielipiteet esiin sellaisena kuin he ovat halunneet ne esittää. Tämä tavoite meinasi vaarantua, sillä alun perin minulla oli tarkoituksena analyysissa päätyä tyypittelyn kautta tyyppitarinoihin. Kesken kaiken analyysivaihetta ymmärsin, että tyyppitarinoina joutuisin päätymään kompromisseihin ja löytämään ehkä keinotekoisia tai

karkeita yleistyksiä. Tällöin tutkimukseni tärkein tavoite – nuorten äänen esiin tuominen – ei toteutuisi. Heidän näkökulmastaan jokainen erillinenkin, karkeisiin luokitteluihin taipumaton asia on tärkeä. Tämän tutkimuksen on tarkoitus tuoda nuorten ääni näkyville myös tuleville ja jo työssä oleville työntekijöille. He joutuvat arjessa huomioimaan tämän kaiken nuorten tarpeiden ja ajatusten erilaisuuden. Näistä kahdesta syystä en voinut päätyä yleistyksiin vaan tuon nuorten näkemykset esiin koko kirjoissaan.

5.6 Tutkimuksen eettiset kysymykset

5.6.1 Yleiset eettiset kysymykset

Sosiaalityön tutkimukseen liittyy tiettyjä yhteisesti tunnustettuja eettisiä lähtökohtia. Ensinnäkin tutkimuseettinen arviointi ja eettiset tutkimuskäytännöt tulisi ulottaa tutkimuksen kaikkiin vaiheisiin. Toiseksi eettisesti kestävä sosiaalityön tutkimus ei vain pyri välttämään tutkimuksen siihen osallistuville ihmiselle aiheuttavia vahinkoja, vaan tavoitteena on tutkimukseen osallistuvien ihmisten hyötyminen tutkimuksesta – sekä tuloksista että konkreettisesta osallistumisesta tutkimukseen. (Rauhala & Vironkangas 2011, 238; myös Pohjola 2003.) Tärkeä eettinen lähtökohta on myös tutkittavien itsemääräämisoikeus joka pitää sisällään tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuuden mutta myös oikeuden keskeyttää osallistumisensa, osallistua vain haluamallaan tavalla sekä vaikuttaa siihen mitä ja miten hänestä kirjoitetaan. Lisäksi itsestään selvää on, että tutkittavien yksityisyys taataan ja heihin liittyvien tietojen käsittelyssä huomioidaan tietosuojan liittyvät lait. (Rauhala & Vironkangas 2011, 241, 251.)

Viime vuosina tutkimuseettiset kysymykset ovat nousseet tieteessä keskeiseen asemaan. Samaan aikaan erilaiset hallinnolliset vaatimukset tutkijoiden suuntaan ovat tiukentuneet. Erityinen huomio on kiinnitetty lasten ja nuorten parissa tehtävän tutkimuksen käytäntöihin. Lapsilla ja nuorilla tarkoitetaan tutkimuskirjallisuudessa usein ala-ikäisiä, alle 18-vuotiaita. Alaikäisyys on merkittävä raja muun muassa tutkimusta ohjaavassa lainsäädännössä, jossa huomiota kiinnitetään lapsen etuun ja huoltajan oikeuteen valvoa lapsen etua. (Vehkalahti, Rutanen, Langström & Pösö 2010, 10–13.)

Lainsäädäntö lasten osallistumisesta tutkimuksiin on Suomessa vielä puutteellinen. Käytännössä meillä ei ole säädöstä siitä kuka voi päättää lapsen osallistumisesta tutkimukseen. On katsottu, että päätös tutkimukseen osallistumisesta kuuluu huoltajan oikeuksiin. Ennen päätöstä huoltajan tulisi

kuitenkin aina keskustella asiasta lapsen kanssa asiasta lapsen ikä ja kehitystaso huomioon ottaen. (Nieminen 2009, 244–249.) Huoltajan suostumuksen hankkimisessa on erilaisia vaihtoehtoja. Voidaan lähteä siitä, että huoltajilta pyydetään kirjallinen suostumus ja lupa lapsen osallistumisesta tutkimukseen. Toinen käytäntö on vain informoida huoltajia tutkimuksesta jolloin informaation yhteydessä heille jätetään mahdollisuus kieltää lapsen osallistuminen tutkimukseen. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2009) ehdotuksessa tehtiin erilliset linjaukset kouluissa ja varhaiskasvatyüksiköissä tapahtuviin tutkimuksiin ja niiden ulkopuolisiin tutkimuskohteisiin. Ehdotuksessa esitettiin, että tutkittaessa alaikäisiä varhaiskasvatyüksiköiden ja koulujen ulkopuolella, tulisi tutkijoiden itse arvioida onko tarpeen kysyä erillinen lupa lasten huoltajilta. Alle 15-vuotiaisiin kohdistuva tutkimus voidaan ehdotuksen mukaan toteuttaa ilman huoltajien suostumusta tai edes heidän informointiaan asiasta, jos siihen on riittävät perusteet. Perusteita ovat tutkittavien ikä ja kehitystaso, tutkimuksen aihepiiri ja toteutustavat sekä tavoiteltavan tiedon luonne. (Nieminen 2010, 33–40.)

Toimiessani aiemmin sosiaalityöntekijänä jouduin useita kertoja tilanteeseen, jossa sijoitettujen lasten sijaisvanhemmat tai lastensuojelulaitosten henkilökunta turhautuivat siihen, etteivät saa lasten huoltajilta vaadittavia allekirjoitettavaksi lähetettyjä papereita takaisin. Myös työvuodet sijaishuollon työntekijänä sekä etukäteiskeskustelut lastensuojelulaitosten henkilöstön kanssa vahvistivat tätä näkemystä. Siksi tiesin, että vaikka haluan kerätä aineistoni nuorilta ja tarvitsen siihen luvan heidän huoltajiltaan, en voi rakentaa sellaista asetelmaa, jossa vanhemmilta pyydetään allekirjoitettu lupa. Muutoinkin asetelmassani oli riittävästi haasteita jo siinä, että miten saan nuoret motivoitua osallistumaan tutkimukseeni. Niinpä rakensin tutkimusasetelmani siten, että nuorilta ei kysytty mitään heihin itseensä liittyvää edes taustakysymyksenä – aineisto perustui pelkästään heidän keksimiinsä tarinoihin. Vanhemmille ilmoitettiin tutkimuksestani kirjeellä (liite 3), jossa kuvattiin tutkimuksen tarkoitusta ja toteutuksen käytäntöjä. Lisäksi heille jätettiin mahdollisuus kieltää lapsensa osallistuminen tutkimukseen. Kirjeessä informoin vanhempia siitä, että en tule kysymään mitään nuoriin itseensä liittyvää edes taustatietona. Tällä linjauksella katsoin toimivani eettisesti kestävästi – perusteluina se, että aihe itsessään ei ollut kovin arkaluontoinen sekä se, että en kysynyt mitään henkilöihin itseensä liittyvää (ikää, sukupuolta, kokemuksia tms.).

Vanhemmille lähetetyssä informaatiokirjeessä oli kuitenkin yksi keskeinen puute: kirjeestä puuttui maininta siitä, että se lähetetään lastensuojelulaitoksesta eikä siten minulla ollut tietoa kenelle kirjeet lähtevät. Olin laittanut kirjeet omiin kuoriini (joissa ei siis ollut lastensuojelulaitosten leimoja), joissa oli postimerkit valmiina. Laitoksesta kirjoitettiin osoitteet kirjekuoriin ja vietiin kirjeet postiin. Olin siis varmistanut perheiden anonyymiuden mutta perheet eivät voineet olla tästä

varmoja puuttuvan informaation vuoksi. Kukaan vanhemmista ei kuitenkaan soittanut laitokseen kirjeiden johdosta pyytääkseen tarkennusta tilanteeseen tai kieltääkseen lastaan osallistumasta tutkimukseen. Myöskään minulle ei soitettu, vaikka olin laittanut puhelinnumeroni kirjeeseen. Tästä voi päätellä, että joko kirjeitä ei tosiasiallisesti luettu tai kirjeen sisältö muutoin herätti riittävästi luottamusta.

Tutkimukseen osallistumisen täytyy aina perustua vapaaehtoisuuteen. Lapsille ja nuorille tulee kertoa selkeästi ja heille ymmärrettävällä tavalla tutkimuksen tarkoitus, mistä siinä on kyse ja mihin heidän antamiaan tietoja käytetään. Vain tältä pohjalta he voivat antaa aidon suostumuksen osallistumisestaan tutkimukseen. Vanhempien suostumuksen lisäksi tutkijan tuleekin varmistaa lasten suostumus. Vaikka vanhemmat olisivat antaneet suostumuksensa, ei lapsi voi osallistua tutkimukseen mikäli ei ole siihen itse suostunut. (Nieminen 2010, 33–37; Vehkalahti, ym. 2010, 16.) Nuori itselleen jäi vapaus itse päättää osallistumisestaan tutkijan antaman informaation jälkeen. Minulle ei jäänyt käsitystä ketkä nuoret vastasivat ja ketkä eivät. Nuorten osallistuminen tai osallistumattomuus tutkimukseen ei liittynyt mitenkään laitoksen toimintoihin joten heillä ei ollut mitään paineita sen suhteen osallistuvatko vai eivät (ts. osallistumisesta tai osallistumattomuudesta ei seurannut mitään).

5.6.2 Osallisuuteen/toimijuuteen ja suojeluun liittyvät kysymykset

Yhtä aikaa lasten ja nuorten tutkimuksen etiikan kanssa ajankohtaiseksi on noussut myös keskustelu lasten ja nuorten toimijuudesta sekä osallisuudesta. Lasten ja nuorten osallisuutta heitä koskevissa asioissa pidetään tärkeänä. Samoin heidän merkitystään tiedon tuottajina on viime aikoina korostettu. Lapsilla ja nuorilla on myös YK:n yleissopimuksen kautta oikeus oikaisuun muun muassa heitä koskevassa tutkimuksessa. Tämän esiin nostaminen on yksi viimeaikojen keskustelusuuntia tutkimuskentässä. (Vehkalahti ym. 2010, 14–15.) Lasten osallisuuden ja toimijuuden tematiikka ei ole ristiriidaton. Lapsuus nähdään yhteiskunnassamme erillisenä haavoittuvana ajanjaksona jolloin lapsilla on oikeus erityiseen suojeluun ja huolenpitoon (Lastensuojelulaki 2007/417, 1 §). Samaan aikaan lapset nähdään kompetentteina toimijoina omassa elämässään, jolloin heidän osallisuuttaan ja vaikutusmahdollisuuksia tulisi vahvistaa. Nämä molemmat puolet tulee huomioida myös tutkimuskäytännöissä mutta ristiriidasta johtuen tutkijan eettiset valinnat eivät ole helppoja. (Vehkalahti ym. 2010, 15–16.)

Lapsiin ja nuoriin kohdistuvaa tutkimusta ohjaa kulloinkin voimassaolevat yleiset käsitykset mutta myös tutkijan omat käsitykset lapsuudesta ja nuoruudesta. Nämä käsitykset ohjaavat tutkijan eettisiä valintoja ja tutkimuksen toteutusta eri vaiheissaan. Lasten ja nuorten vahvaa sosiaalista osallisuutta ja toimijuutta tiedon tuotannossa korostava näkemys ei tee perustavanlaatuisia ontologista eroa lasten ja aikuisten välille, eikä siten käsittele lasten ja nuorten tutkimuksen erityisiä eettisiä kysymyksiä korostuneesti. Yleiset eettiset kysymykset ovat voimassa myös lasten ja nuorten kanssa tehtävässä tutkimuksessa. (Vehkalahti ym. 2010, 15; Nieminen 2010, 36.)

Tutkimuseettisesti on tärkeää, että lasten ja nuorten kanssa voitaisiin ottaa esille myös sensitiivisiä aiheita, joita pidetään yhteiskunnallisesti ja tieteellisesti tärkeinä. Samalla haasteeksi muodostuu lasten ja nuoren suojeleminen käsiteltävien aiheiden haavoittavuudelta. Tutkijan on tärkeä pohtia näitä kysymyksiä ja suhteuttaa ne tutkimuksissa mukana olevien lasten ja nuorten ikään ja tilanteeseen. (Vehkalahti ym. 2010, 16–17.) Sosiaalityön lapsiin ja nuoriin liittyvässä tutkimuksessa onkin oma erityinen eettinen haaste osallistumisen ja suojelun kysymyksissä. Niiden huomioiminen on eettisesti välttämätöntä, sillä tutkimusaiheet ovat usein sensitiivisiä ja tutkimuksiin osallistuvat lapset ja nuoret ovat saattaneet kasvaa haavoittavissa olosuhteissa. (Kannasoja & Svenlin 2011, 275.) Tutkimustilanteissa osallistumisen ja suojelun välinen ristiriita on koettu vaikeaksi koska suojeleminen on usein nähty osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien kaventumisena (Strandell 2010, 95, 103–104). Tasapainon löytäminen suojelun ja osallistumisen välille on tärkeää, sillä lapsilla ja nuorilla on oikeus osallistua tiedontuotantoon ilmaisemalla mielipiteitään ja käsityksiään joutumatta siinä hyväksikäytetyksi, mutta samalla heillä on oikeus saada suojeleminen ilman sulkemista tutkimusten ulkopuolelle (Powell & Smith 2009, 139; Alderson & Morrow 2004, 12). Powell ja Smith (2009, 129) näkevät osallistumisen olevan parasta lasten suojeleminen. He näkevät tutkimukseen osallistumisen lisäävän lasta suojaavia tekijöitä muun muassa laajenneiden resurssien, kuten mahdollisen terapiaan pääsyn muodossa. Kannasoja ja Svenlin (2011, 276) näkevät tutkimukseen osallistumisen tärkeänä kuulluksi ja nähdyksi tulemisen kanavana lapsille ja nuorille. Tällöin lasten ja nuorten tuottama tieto otetaan vakavasti ja se voi olla pohjana kehitettäessä palveluja ja työkäytäntöjä lasten ja nuorten toimijuuden lisäämiseksi. Siten osallisuus voi tuottaa osallisuutta.

Tutkimus itsessään ei saisi hankaloittaa nuoren elämää millään tavalla (Vehkalahti ym. 2010, 16). Lisäksi lapsiin ja nuoriin liittyvän tutkimuksen tarkoituksena tulee olla tieteellisten kysymysten lisäksi lasten ja nuorten elinolojen parantaminen (Kannasoja & Svenlin 2011, 288). Oleellista on pyrkiä tutkimuksen avulla saamaan aikaan myönteisiä muutoksia lasten ja nuorten arjessa, osallistumismahdollisuuksissa ja heihin kohdistuvan työn käytännöissä (MacNaughton & Smith 2005, 112).

Tämän tutkimuksen perustavanlaatuinen tavoite on ollut tuottaa nuorten näkökulmasta tietoa lastensuojelulaitosten toiminnan kehittämiseen. Tutkimuksen tulokset toimitetaan niihin lastensuojelulaitoksiin, joiden nuoria on osallistunut tutkimuksiin. Tutkimus valmistui sellaisessa aikataulussa, että se mahdollistaa kehittämistyön aloittamisen osan tutkimukseen osallistuneiden nuorten sijaishuollon aikana. Käytännössä tällä tutkimuksella ei voida mitenkään taata lastensuojelulaitosten motivaatiota toiminnan kehittämiseen nuorten näkemysten suuntaan. Todellisuudessa tutkimuksen tuloksista hyötyjät ovat mahdollisesti tulevaisuudessa näihin tai muihin lastensuojelulaitoksiin sijoitetut nuoret edellyttäen, että kehittämistyötä näissä yksiköissä tehdään. Toinen kanava kehittää lastensuojelulaitosten toimintaa nuorten näkemysten suuntaiseksi on viedä tietoa nuorten näkemyksistä ammatillisen koulutuksen kentälle. Tämä olikin välillinen tavoite koko tutkimuksen teossa: tuottaa omaan työhön ammattikorkeakoulussa ajankohtaista tietoa siitä, mitä asioita on tärkeää opettaa lastensuojelulaitoksiin työskentelemään aikoville ammattilaisille.

Tämän tutkimuksen tutkimusasetelma on pyritty rakentamaan laajasti eettisesti kestäväksi. Lähtökohdiana on ollut nuorten kokemuksen ja tiedon kunnioittaminen sekä heidän osallisuutensa tiedon tuottamiseen sekä heitä itseään koskevan toiminnan kehittämisen mahdollistamiseen. Eettisiä kysymyksiä pohtiessani huomaan nuorten näkemyksen kunnioittamisen olleen aitoa ja myös oikeasti toteutuneen. Analyysivaiheessa nuorten näkemykset on otettu sellaisenaan, eikä niiden tarkastelussa ole katsottu niitä ”lasten/nuorten” näkemyksiä, jolloin niihin olisi suhtauduttu asenteellisesti ja siten niistä poistettu uskottavuutta.

Tutkimuksen lähtökohdiana on siis ollut nuorten osallisuus, mutta olen joutunut ottamaan kantaa osallisuuden ja suojelun tasapainon löytymiseen tässä tutkimuksessa. Keskeisin tekemäni valinta tämän tasapainon kannalta koski kehystarinoiden variaatioita ”huippumukavasta” ja ”ihan tavallisesta” laitoksesta. Eläytymismenetelmän klassisin variaatiopari olisi ollut hyvä–huono, mutta eettisistä syistä en voinut pyytää nuoria eläytymään tilanteeseen, jossa kaikki olisi huonosti. Suurella osalla heistä on ollut vaikeita kokemuksia omassa elämässään, mutta myös laitoshistoriassaan. Osa näistä kokemuksista on saattanut olla hyvinkin traumaattisia. En voinut pyytää heitä eläytymään näihin mahdollisesti erittäin ikäviin kokemuksiin, joten päädyin ”ihan tavalliseen” jossa ei korostuneesti ollut mitään erityisen negatiivista. Toisaalta se jätti nuorille mahdollisuuden kirjoittaa myös ikävistä ja huonoista asioista joita jonkin verran tulikin esille. En siten pystynyt kokonaan suojaamaan nuoria ikäviltä muistoilta, mutta toisaalta halusin antaa heille vapauden itse päättää mistä haluavat kirjoittaa. Uskon, että toisenlaisella valinnalla olisin saanut selkeämpää eroa eri variaatioihin, mutta toisaalta se ei ollut tämän tutkimuksen kannalta oleellisin

asia. Tärkeintä oli saada nuorten näkemyksiä hyvän laitoshoidon elementeistä ja niitä tämä valinta tuotti selvästi positiivisella tunneilmastolla kirjoitettuna. Kaikkien kertomusten sävy oli positiivinen joten tutkimukseen osallistuminen ei siten vaikuttanut tuottaneen ikäviä tunnetiloja. Mielestäni onnistuin hyvin suojelun ja osallisuuden tasapainottamisessa.

Tutkimusaineistoa on käsitelty luottamuksellisesti ja se on analyysin jälkeen hävitetty asianmukaisesti. Aineisto ei ole missään vaiheessa ollut muiden nähtävillä joten tietosuoja ja luottamuksellisuus ovat toteutuneet hyvän tutkimusetiikan mukaisesti (Kuula 2010, 214). Kuulan mukaan tutkimusaineistot olisi hyvä arkistoida esimerkiksi mahdollista jatkotutkimusta varten. Tässä on kuitenkin päädytty tutkimusaineistojen hävittämiseen tietosuojan ja luottamuksellisuuden toteutumisen mahdollisimman vahvaksi varmistamiseksi.

6 HYVÄN LAITOSHUOLLON TEKIJÄT NUORTEN MUKAAN

Seuraavassa on kuvattu tutkimuksen tuloksia jäsennehtynä tutkimuskysymysten teemojen mukaisesti. Teemat ovat syntyneet teoriasta käsin ja niiden tarkoituksena on ollut auttaa tutkimukseen osallistujia laajan aiheen käsittelyssä. Teemojen valinnalla on haluttu myös valita näkökulma aiheen käsittelyyn. Eläytymismenetelmän mukaisesti nuoret ovat tuottaneet teemojen sisällä vapaasti omia näkemyksiään hyvän lastensuojelun laitoshuollon tekijöistä. Näitä kuvataan seuraavissa luvuissa tuoden esiin sekä yhteisesti jaettuja näkemyksiä että koko näkemysten kirjo lastensuojelun laitoshuollon realismiin sekä nuorten äänen esiin tuomiseksi.

Tulosten esittelyssä käsitellään aluksi arjen hoitaviin rakenteisiin ja käytäntöihin liittyviä kysymyksiä. Seuraavaksi tuodaan esiin korjaavaan vuorovaikutukseen liitettyjä tekijöitä. Kolmannessa luvussa esitellään nuorten käsityksiä osallisuuden toteutumisesta ja sitä erityisesti vaikuttamisen näkökulmasta. Viimeisessä luvussa esitellään eläytymismenetelmän käyttöön liittyvien kehyskertomusvariaatioiden esiin tuomia eroavaisuuksia.

6.1 Arjen hoitavat käytännöt

”Jesse viihtyy osastolla ja tykkää osaston arjesta.”

Lastensuojelulaitoksen arki ideaalitulanteessa kuvattiin hyvin samanlaisena kuin ”ihan tavallisen” laitoksen arki ja ne molemmat vastaavat realistista tilannetta lastensuojelulaitosten arjesta. Arjen käytännöistä päällimmäisenä vastauksissa nousi koulunkäynti, vapaa-ajanvieron toiminnallisuus sekä ystävien tapaaminen. Mielenkiintoista oli, että koulunkäynti kuvattiin yhdeksi keskeiseksi hyvän laitoshuollon elementiksi. Vastaus on osin yllättävä – kaikesta mahdollisesta mitä nuoret olisivat voineet keksiä, he toivat esiin koulunkäynnin! Toisaalta omassa kandidityönä tekemässäni kirjallisuuskatsauksessa laitoshuollon tutkimuksiin (Kaarlela 2011) tämä sama asia tuli myös muissa tutkimuksissa vahvasti esille. Nuoret toivat jokaisessa tutkimuksessa yhtenä laitoshuollon hyvänä piirteenä esiin koulunkäynnin onnistumisen. Myös sijoitettujen nuorten Selviytyjät –ryhmään kuuluva Helena kertoi koko Selviytyjät –ryhmän nuorten jaettuna kokemuksena sen, että huostaanotto ja sijoitus oli ollut heidän kohdallaan mahdollisista ongelmistakin huolimatta onnistunut ainakin siksi, että koulunkäynti oli mahdollistunut (Inhimillinen tekijä, YleTV1

9.3.2014). Koulu on nuorisoikäisille iso osa elämää ja siten merkityksellinen. Tämän tutkimuksen tuloksena tuli selkeästi esiin, että nuorten mukaan keskeinen osa ihanteellista lastensuojelulaitoksen arkea pitää sisällään koulunkäyntiä. Näyttääkin vahvasti siltä, että laitoshuoltoon sijoitetut nuoret jakavat yhteiskunnan yleisen arvon koulunkäynnin tärkeydestä.

Ystävien tapaaminen nousi yhtenä keskeisenä hyvän laitoshuollon piirteenä esiin nuorten vastauksissa. Ystävien tapaamiseen liittyi toivomus siitä, että nuoret voivansa itse valita ystävänsä. Tämä on melko poikkeava näkemys laitoshuollon käytännön todellisuuteen, jossa ystävä-kysymys on varsin ongelmallinen. Ystävien tapaamiseen liittyy paljon erilaisia riskitekijöitä – erityisesti silloin jos nuoret itse saavat valita ystävänsä. Monet laitoseselämän säännöt ja työskentely liittyvätkin nuorten suojeluun ystävien tuomilta vaaroilta (esim. puhelimen käytön kontrolli). Nuorten kaipuu ystävien tapaamiseen näyttää kuitenkin tämän tutkimuksen valossa vahvana ja se on syytä ottaa huomioon laitoshuollon työtä kehitettäessä. Tällöin joudutaan miettimään työtä ihan uudesta näkökulmasta ja muuttamaan työkäytäntöjä vahvasti!

Nuoret ottivat kantaa myös tilanteeseen joissa kaverien tapaaminen on ongelmallista. Tällöin ohjaajat voivat ”opastaa, EI KÄSKEÄ!” nuorta valitsemaan ja toimimaan oikein. Useissa vastauksissa puhuttiin ohjaajien avusta ja opastamisesta tilanteissa joissa nuori ei itse osaa toimia toivotulla tavalla. Toisaalta niissä ei otettu kantaa siihen milloin nuoren toiminta on ei toivottua ja kuka sen määrittelee. Kantaa ottamattomuus näihin näytti jättävän vastuun työntekijöille. Koska nuoret itse eivät näitä halunneet määritellä ja koska lastensuojelulaitosten toimintakäytäntöinä on aikuisten puuttuminen tilanteisiin, oli näiden näkemysten pohjalta ymmärrettävissä, että aikuisten puuttuminen nähtiin oikeutetuksi. Oleellisena tässä kuitenkin tuli esiin se, että nuoret kaipaavat ohjausta ja työntekijöiden apua valinnoissaan, tunteiden säätelyssä ja toiminnassa.

”...että siellä on mahdollista harrastaa liikuntaa.”

Vapaa-ajan toiminnallisuus ja toisaalta ihan vapaa oleminen olivat keskeisiä hyvän laitoshuollon elementtejä nuorten vastauksissa. Erityisesti erilaisia urheiluharrastuksia ja yhdessä tekemistä kaivattiin. Toiminnallisuus ja harrasteet tulivatkin esiin lähes kaikissa kertomuksissa. Useimpiin näistä liittyi ajatus yhteisestä tekemisestä mikä antoi ymmärtää, että harrastaminen tapahtuisi yhdessä lastensuojelulaitoksen muiden nuorten ja ohjaajien kanssa. Nuorten itsenäistä selviytymistä ja laitostumisen kierteen katkaisua saattaisi paremmin ehkäistä kiinnittyminen normaaleihin, kaikille tarkoitettuihin harrastusryhmiin. Tämä on kuitenkin melko harvinaista

lastensuojelulaitoksissa. Syinä saattaa olla vain toimintakäytännöt – eli on tapana tehdä yhdessä – mutta myös monien nuorten puutteelliset sosiaaliset taidot ja rohkeus lähteä yksin harrastamaan. Nämä samat syyt saattoivat olla myös tämän tutkimusten kertomusten taustalla ohjaamassa kertomuksia yhdessä tekemisen suuntaan. Toisaalta yhdessä tekeminen vaikuttaa vahvasti yhteishenkeen ja vuorovaikutussuhteisiin lastensuojelulaitoksissa joten on inhimillistäkin toivoa jotain sellaista mikä lisää yhteenkuulumisen tunnetta sekä luottamuksellisuuden syntymistä ohjaajien ja nuorten välille sekä nuorten keskinäisiin suhteisiin. Hyvä yhteishenki olikin yksi hyvän laitoshoidon arkeen liittyvä tekijä joka mainittiin.

Toiminnallisuus tuotiin useassa vastauksessa esiin kovin tarkasti rajaamatta – esimerkiksi ”harrastaa liikuntaa” ja ”kaikenlasta tekemistä” – vastaukset toistuivat. Monenlaista toimintaa kuitenkin myös nimettiin, kuten tv:n katsominen, elokuvissa, jäätelöllä tai kaupungilla käynti, tietokonepelit ja työn tekeminen. Useimmin mainittiin erilaiset urheilulliset aktiviteetit kuten trampoliinilla pomppiminen, keilaus, motocross-pyörällä ajaminen ja pelit. Toisaalta mainittiin myös mahdollisuus vapaaseen oleiluun tai oleiluun keskustassa.

Myös toiminnan puitteet nähtiin tärkeiksi; se että on oma huone (iso), tv ja muu elektroniikka käytössä, on ruokaa ja turvallisuutta, yleensä ottaen ”hyvät oltavat”. Tärkeänä pidettiin myös avun saamista ohjaajilta sekä kohtuullisia sääntöjä. Mielenkiintoista oli, että nuoret itse ottivat hyvän laitoshuollon elementtinä esiin säännöt. Useissa tutkimuksissa (kts. Kaarlela 2011) sääntökeskeisyyttä lastensuojelulaitoksissa kritisoidaan vahvasti. Tässäkin tutkimuksessa kritiikkiä saattoi olla taustalla, sillä vaikka säännöt tuotiin tärkeänä esiin, niitä haluttiin määritellä hyväksi, kohtuullisiksi tai antaa esimerkkejä mitkä säännöt riittäisivät (nukkumaanmeno- ja kotiintuloajat). Toisaalta tuotiin esiin sitä, että tarvittaessa sääntöjä voitaisiin tiukentaa. Säännöt eivät kuitenkaan tulleet erityisen vahvasti esiin vastauksissa, mikä antaa saman kuvan kuin muissa tutkimuksissa siitä, että ensisijaisesti nuoret kaipaavat muuta kuin sääntökeskeisyyttä.

Arjen käytännöistä hyvän laitoshoidon tekijöinä mainittiin myös nuorten keskinäinen hyvä henki, mukavat toiset nuoret sekä yleisesti se, että ”kaikki on hyvin”. Yhdessä kertomuksessa tätä ”kaikki hyvin” – näkemystä avattiin muun muassa siten, ”ettei tarvitse enää nähdä sitä mitä ennen”. Elämä laitospäristössä antaa säännöllisen ja turvallisen elämän.

”...ei tarvitse asua kadulla, saa ruokaa, vaatteita ja apua kaikkeen mihin he haluavat apua...”

Riitta Laakson tutkimuksessa (2009, 116–117) arkinen huolenpityö nostettiin tärkeänä esille. Monet sijoitetut lapset ja nuoret eivät ole aiemmin kokeneen samanlaista huolenpitoa ja heitä varten toimimista kuin lastensuojelulaitoksissa heidän on mahdollista saada. Arkiset toimet ja huolenpito vaikuttavat vahvasti turvallisuudentunteen kokemiseen ja siten myös lasten ja nuorten kasvuun ja kehitykseen. Tässä tutkimuksessa tuli melko vähän esille arkiseen huolenpitoon liittyviä kysymyksiä. Oikeastaan vain yhdessä vastauksessa otettiin kantaa siihen, että on ruokaa, vaatteita, paikka jossa asua.

6.2 Korjaavan vuorovaikutuksen tekijöitä

Vuorovaikutussuhteita, joilla tässä tutkimuksessa tarkoitetaan ohjaajien ja nuorten ammatillisia ja hoitavia suhteita, kuvasi tutkimustuloksissa ristiriitaisuus. Toisaalta nuoret kaipasivat suhteessa ohjaajiin yksityisyyttä, omaa rauhaa ja mahdollisuutta itsenäisiin päätöksiin. Toisaalta he toivoivat saavansa ohjaajilta apua ja tukea sekä arkisissa että vaikeissa tilanteissa. Nuoret kaipasivat ensisijaisesti kuuntelevaa ja keskustelevaa ohjaajaa – aikuista jonka kanssa voi jakaa oman elämän tärkeät asiat. Tämä tuli vahvasti esiin tässä tutkimuksessa mutta toistuu samana lähes kaikissa sijaishuoltoon liittyvissä tutkimuksissa (kts. Kaarlela 2011).

”Mukavia ohjaajia ketkä kuuntele mua jos jotain paina mieltä. Niiden kanssa voi keskustella asioista...”

Päivi Känkäsen (2013, 40) väitöskirjassa todettiin lastensuojelutyöntekijöiden pohtineen vaikeiden asioiden käsittelyä lasten ja nuorten kanssa. Nuoret olivat kertoneet työntekijöille, että tuntuu kuin puolet heidän elämästään ohitettaisiin, mikäli nuorten kokemaa pahaa ei uskalleta kohdata. Känkänen totesikin, että vaikeat asiat kohtaamalla ei ole tarkoitus ”penkoa” luurankoja nuorten elämästä, vaan etsiä pahan varjoon jääneitä voimavaroja ja vahvuuksia. Tämänkään tutkimuksen kertomuksissa nuorten vaatimukset ohjaajille eivät olleet kohtuuttomia. He eivät odottaneet ratkaisuja tai asioiden pois-selittämistä. He kaipasivat vain aikuisia joiden kanssa saavat jakaa sekä arkipäiväiset että kipeämmät kokemuksensa. Tämä vaatii työntekijöiltä aitoa halua kuulla nuorta, ajan järjestämistä kuuntelulle ja niiden asioiden kestämistä jotka nuorelle ovat kulloinkin akuutteja.

Ohjaajilla oli kertomusten mukaan suuri merkitys ilmapiiriin ja nuorten mielialaan – nuoret odottivat ohjaajien parantavan mielialaa silloin kun nuori itse voi huonosti (on kiukkuinen tai surullinen) joko keskustelun tai yhdessä tekemisen kautta. Tuloksissa yhtenä vahvana tekijänä nousikin esiin yhdessä tekeminen. Vastauksissa oli ristiriitaisuutta siten, että toisaalta nuoret itse halusivat päättää mitä tehdään yhdessä mutta samalla odottivat vahvasti, että ohjaajat keksivät mukavaa yhdessä tekemistä. Ohjaajien kanssa keskustelun lisäksi yhdessä tekeminen oli suurin hyvän laitoshuollon tekijä vuorovaikutukseen liittyen.

Ohjaajien odotettiin olevan ammatillisia kaikissa tilanteissa – vaikka nuoret eivät aina osaa tai pysty itse toimimaan asiallisesti. Ohjaajien odotettiin olevan ensisijaisesti mukavia (toistui eniten) mutta myös oikeudenmukaisia ja huumorintajuisia. Yhdessä hauskanpito olikin yksi toistunut vastaus. Vastausten perusteella nuoret kaipaavat arkisen ilmapiiriin olevan hyväntuulista ja ilmapiiriin tuottamisessa ohjaajille annetaan suuri rooli.

”Tosi mukavia työn tekijöitä. Vaikka välillä aika tiukka pipoja mutta kyllä he osaavat järjestää hauskoja asioita nuorille ja Jessellekin. Jesse pitää ohjaajistaan todella paljon.”

Lisäksi epäsuorasti vastauksista tuli ilmi nuorten kaipaus luottamukseen. Kukaan ei maininnut sitä suoraan mutta useassa vastauksessa toivottiin omaa päätäntävaltaa joihinkin itseä koskeviin asioihin sekä toimintaa ilman valvontaa. Samaan aikaan nuoret esittivät, että mikäli nuori ei osaa toimia asiallisesti voivat aikuiset sitten opastaa häntä. Lähtökohtaisesti he siis toivoivat luottamukseen perustuvaa suhdetta jota tarvittaessa voidaan muuttaa enemmän ohjaavaksi. Samaan liittyi useassa vastauksessa ollut ajatus hyvällä käytöksellä vaikutusmahdollisuuksien lisääntymisestä. Hyvällä käytöksellä hankitaan luottamusta johon nuorten mukaan tulee vastata. Näkisin tämän vahvan ”hyvällä käytöksellä” - puheen tulevan erityisesti opituista, vallalla olevista käytännöistä lastensuojelulaitoksissa.

Uskomme sinuun – Usko sinäkin – sijaishuollon kiertueella sijoitetut nuoret toivat esiin, ettei sijoituspaikassa aina ollut mahdollisuutta elää normaalia murrosikää vaan nuoruusikään liittyvät reaktiot oli tulkittu muuksi oireiluksi. Sijoitetut nuoret toivoivatkin aikuisilta erityisesti kärsivällisyyttä ja ymmärrystä tilanteeseensa sekä *”herkällä korvalla”* nuorten kuuntelua. (Vario, ym. 2012, 22–23.) Tämän tutkimuksen kertomuksissa ohjaaja kuvantui henkilöksi joka kestää nuorten negatiivisiakin tunteita. Lastensuojelulaitos on siellä asuvien nuorten koti jolloin jatkuva

kiltteyden vaatimus (kts. Pösö 2004) on kohtuuton. Nuoret odottivatkin työntekijöiden kestävänsä heidän tunteitaan ja opastavan niiden säätelyssä.

”Sellanen juttu että oli kiukkunen päivä. Sillon oli hermo kireellä ja kaikki asiat ärsytti mutta kun oli hyvät ohjaajat niin he auttoivat. Puhui miten kiukkua voisi vähän purkaa. Kun keskustelut oli loppu niin sitten parani mieli ja oli kiva koko loppupäivänä.”

Lisäksi ohjaajilta odotettiin asiallista toimintaa myös silloin kun nuori itse ei pysty siihen. Asiallisella toiminnalla tässä tarkoitettiin sekä asiallisesti tilanteen hoitamista että sen kestämistä etteivät nuoret aina osaa tai pysty toimimaan ”oikein”. Nuorilla tulee siis näiden kertomusten mukaan olla oikeus myös tehdä virheitä ja työntekijöiden tulee kestää se ja pysyä silti nuoren rinnalla.

”Eikä ohjaajat huuda vaikka jolloin olisi hermo kireellä tai vaikka jollain ei menisi jokin asia ihan täydellisesti.”

6.3 Osallisuuden toteutuminen vaikuttamismahdollisuuksien kautta

Osallisuuteen liittyy monia puolia. Tässä tutkimuksessa tarkoituksena oli tuottaa osallisuusnäkökulmasta teoreettiseen viitekehykseen viitaten erityisesti asioita joihin nuoret voivat vaikuttaa. Lähtökohdaksi oli, että lastensuojelulain mukainen kuuleminen tapahtuu nuorten päätöksiin liittyvissä asioissa siten kuin laki edellyttääkin. Sen sijaan nuorten vaikutusmahdollisuudet arkisissa omaan elämään liittyvissä asioissa eivät aina ole itsestään selviä. Tässä tutkimuksessa nuoret toivat hyvän laitoshuollon tekijöinä esiin mahdollisuuden olla ilman jatkuvaa aikuisten valvontaa sekä sen, että saa päättää omaan elämään liittyvistä asioista. Lastensuojelulaitoksissa joissa tämä tutkimus toteutettiin on poikkeuksellisen vahva nuorten valvonta. Molemmilla laitoksilla ei omassa huoneessa ja lomilla olemista lukuun ottamatta ole juurikaan tilaisuutta olla ilman valvontaa. Tästä lähtökohdasta on helppo ymmärtää nuorten toive voida olla välillä ilman työntekijöiden valvontaa.

Omaan elämään liittyvä päätöksenteko ilmaistiin toisaalta epämääräisesti yleisenä vaikutusmahdollisuutena ja toisaalta listattiin selkeitä asioita joihin ainakin tulisi voida vaikuttaa.

Nuorten mukaan heillä tulisi olla mahdollisuus vaikuttaa omaan vapaa-ajan tekemiseen, seuraan (erityisesti ystävät), omaan tulevaisuuteen liittyviin asioihin, laitoksen arjen toimintaan ja tekemiseen sekä siellä olevaan varustukseen (esim. pelit), omaan pukeutumiseen sekä palaverissa käsiteltäviin asioihin. Esiin tuli myös oman mielipiteen ilmaisun mahdollisuus palaverissa. Lisäksi mainittiin erikseen useaan kertaan hyvällä käytöksellä asioihin vaikuttaminen.

”Että tulisi uusia urheiluvälineitä pleikkari pelejä tai vaikka trampoliini. voi päättää esim. että lähdettais jossakin käymään... vaikka jäätelöllä.”

Toiveet osallisuuden suhteen olivat toisaalta suuria – yleensä ottaen omaan elämään vaikuttaminen mutta toisaalta hyvin konkreettisia ja vaatimattomia. Nämä kuvaavat toivetta ihan arkisien pienten asioiden valinnan mahdollisuuksiin ja siten oman arjen itsesääteilyyn. Laitoksessa tällaiset itsestäänselvyksiltä kuulostavat asiat eivät kuitenkaan aina toteudu, sillä työskentelystä muodostuu helposti aikuisvaltaista ja osallisuuden mahdollisuudet täytyy oikein erityisesti järjestää. Kuitenkin arki voisi olla paljon lapsilähtöisempää ja siten osallisuuden kautta voimaannuttavampaa ilman suuria vaaroja lasten ylilyönnistä. Tämäkin tutkimus osoitti sen, että nuoret eivät oikeasti kaipaa mitään mahdottomia, vaan osallisuutta oman elämän päätöksissä ja ennen kaikkea arkisissa tilanteissa. ”Vaativimmat” toiveet olivat seuraavassa lainauksessa olevalla kirjoittajalla:

”Kaikki asiat on hyvin ja on sopivan iso huone ja telkkari ja pleikkari omassa huoneessa ja myös tietokone.”

Tässäkin vaatimukset eivät oikeasti ole kohtuuttomia – hänelle riittää sopivan iso huone, ei edellytä valtavaa! Lastensuojelulaitoksen näkökulmasta seuraavat toiveet saattavat olla hurjia – tv, Play Station ja tietokone omassa huoneessa. Normaalin perhetilanteen näkökulmasta nämä ovat nuorelle täysin tavallisia ja tänä päivänä realistisiakin toiveita. Tältä osin lastensuojelulaitoksiin sijoitetut lapset ja nuoret ovat aivan eri asemassa kuin kotona asuvat. Vaikka viime aikoina on ollut paljon keskustelua lastensuojelulaitoksissa asuvien nuorten oikeuksista esimerkiksi internetin käyttöön, ei kovin monessa laitoksessa nuorten ole mahdollista saada tv:tä, pelikoneita ja varsinkaan internetiä eri laitteiden välityksellä omaan huoneeseen. Tämä liittyy valvonnan ja nuorten suojelun haasteisiin, jotka lisääntyvät huomattavasti jos nuorilla on edellä mainitut mahdollisuudet omassa huoneessaan. Toisaalta olen aiemmassa työssäni keskustellut itse oikeusasiamiehen kanssa jonka näkemyksen mukaan sijoitetuilla nuorilla tulisi olla samat oikeudet ja mahdollisuus oppia myös

medialaitteiden ja muiden vastaavien käyttöä samalla tavalla kuin muilla nuorilla. Tällöin vain valvontaan mutta ennen kaikkea nuorten mediakasvatukseen tulisi satsata enemmän.

Nuorten kertomuksissa oli eniten kannanottoja osallisuuden suhteen. Arkisen tekemisen tulisi kertomusten mukaan olla pääpiirteissään nuorista itsestään lähtevää. Kertomuksissa tulleet esimerkit olivat kuitenkin sitä mitä arki tänä päivänä lastensuojelulaitoksissa jo onkin, joten sisällöllisesti nuoret eivät selvästikään kaipaa (tai osaa nähdä) mitään erilaista toimintaa. Oleellisinta vaikuttaakin näiden vastausten perusteella olevan se, että nuoret saavat päättää niistä itse. Työntekijöiden ei tämän tutkimuksen perusteella tarvitse olla huolissaan siitä mihin heidän täytyy taipua ja suostua jos antavat nuorten enemmän päättää arjen toiminnoista ja tekemisestä.

Sen lisäksi että nuoret haluavat itse olla päättämässä mitä tehdään, he haluavat mahdollisuuden päättää omasta osallistumisestaan. Kertomuksista piirtyi kuva tilanteista joissa arjen toiminnat eivät aina ole kovin vapaaehtoisia. Normaaliin kasvatukseen liittyy tilanteita joissa lapsia ja nuoria joudutaan patistamaan johonkin ”ei niin kivaan” toimintaan. Joillekin se on koulunkäynti, joillekin oman huoneen siivoaminen, joillekin jotain muuta. Myös lastensuojelulaitoksen kasvatustilanteissa tällaisia tapahtumia on päivittäin. Nuorten vapaa-aikaan liittyvissä aktiviteeteissa kuitenkin pitäisi olla tämän tutkimusten kertomuksissa esiin nousutta aitoa vapaaehtoisuutta. Toisaalta niin, että nuoria motivoidaan johonkin uuteen mukaan mutta eri tavoin painostamista pitäisi välttää. Vapaaehtoisuuden tulisi kattaa sekä vapaaehtoisuuden osallistua tai olla osallistumatta järjestettyyn ohjelmaan, että valinnanvapauden siihen mitä ohjelmaa järjestetään. Nuorilla tulisi olla myös yksilökohtaisesti mahdollisuus valita harrastuksiaan. Yksilöllinen harrastaminen vaatii lastensuojelulaitoksilta enemmän resursseja mutta on keskeinen laitoksen ulkopuoliseen elämään sopeuttava ja laitostumista ehkäisevä tekijä. Siihen siis kannattaisi satsata nykyistä enemmän. Kaikilla nuorilla ei ole lähtökohtaisesti siihen sosiaalisia valmiuksia mutta tällöin resursointi tulisikin ensin olla sosiaalisten valmiuksien kasvattamisessa. Käytännössä se voisi olla esimerkiksi työntekijän lähtemistä nuoren mukaan tueksi johonkin uuteen harrastamiseen.

Useissa vastauksissa esitettiin yleistä mahdollisuutta vaikuttaa omiin asioihin. Näinhän sen tulisikin sekä lastensuojelulain että lastenoikeuksien sopimuksen mukaan olla. Lähtökohtaisesti siis tulisi olla mahdollisuus vaikuttaa omiin asioihin niitä erikseen erittelemättä. Nuorten näkemyksistä heijastui kokemus siitä, että näin ei kuitenkaan lastensuojelulaitosten arjessa aina ole. Hyvän laitoshuollon keskeisenä elementtinä voidaankin tässä tutkimuksessa nuorten näkemysten mukaan nostaa lähtökohtainen osallisuuden mahdollisuus. Tämä edellyttää työntekijöiltä uudenlaista asennetta ja rohkeutta muuttaa työkäytäntöjä. Osallisuuden toteutuminen edellyttää aitoa

mahdollisuutta osallisuuteen ja sen mahdollistaa vain käsitys osallisuuden tärkeydestä. Osallisuuden toteutumiseksi ei riitä näennäisesti luodut tilanteet, kuten yhteisöpalaverit (tai muut vastaavat) joissa nuorille annetaan mahdollisuus päättää joistain tietyistä asioista. Siihen ei riitä myöskään yksittäiset nuorille tarjotut mahdollisuudet vaikuttaa oman arjen pieniin kysymyksiin. Osallisuus toteutuu vain työntekijöiden oikean asenteen kautta ja tulee siten lähtökohtaiseksi työskentelyorientaatioksi kaikkiin tilanteisiin. Kuitenkin aina niin, että vastuu tilanteista on työntekijöillä. Nuorten osallisuus aidoimmillaankaan ei poista työntekijöiden vastuuta.

Tutkimuksessa tuli yleisen omiin asioihin vaikuttamisen lisäksi esiin toive mahdollisuudesta vaikuttaa muun muassa perheen näkemiseen ja lomiiin. Lomiin liitettiin vastauksissa hyvällä käytöksellä vaikuttaminen mikä kuvaa hyvin vallitsevia käytäntöjä. Kotilomien perumista on käytetty perinteisesti lastensuojelulaitoksissa yhtenä rangaistuskeinona. Tämä ei kuitenkaan ole lastensuojelulain mukaista ja oikeusasiamies onkin ottanut tähän kantaa. Lomia voidaan perua tai rajoittaa vain mikäli itse lomilla tapahtuu jotain nuorta vahingoittavaa tai nuoren oireilun mukaan on vaarassa tapahtua. Muutoin lastensuojelulain mukainen oikeus pitää yhteyttä läheisiin on niin vahva, että sovittuja kotilomia ei voida pelkän huonon käytöksen vuoksi muuttaa. Vastauksissa mahdollisuus vaikuttaa lomiiin kuvattiin hyvän käytöksen kautta ”ansaittujen” lomien lisäksi myös sananvaltana siihen, miten lomamatot toteutetaan ja kenen luokse. Lomapaikkoja päätettäessä ja lomien pituuksia ja tiheyksiä suunniteltaessa tulisi siis ottaa nuoren näkemys huomioon.

6.4 Variaatioiden kautta esiin tulleita eroja

Kehyskertomuksen mukaisten variaatioiden kertomuksissa oli yllättävän vähän eroja. Molemmista piirtyi kuva hyvistä kokemuksista lastensuojelulaitoksissa. Joitakin eroja kuitenkin tuli esiin:

”Ihan tavallisessa” laitoksessa oli jonkin verran enemmän negatiivisia asioita, kuten: *”huonoja asioita tapahtuu”*, *”nuorten jutut otetaan liian vakavasti”* ja niistä seuraa sanktioita (*”istuu kaiket päivät sisällä”*). ”Ihan tavallisessa” laitoksessa nuorten arki on epävarmempaa ja vahvemmin sääntöjen ja sanktioiden leimaamaa. Epävarmuus näkyy siinä, että ohjaajia on monenlaisia ja siten reagointitavat ja seuraamukset nuorten toimintaan vaihtelevia. Nuorten arkea ”ihan tavallisessa” laitoksessa leimaa sääntökeskeisyys vaikka kaipaus siihen, että ohjaajilla olisi enemmän aikaa kohdata nuoret keskustelemalla on valtava. Nuoret itse toivoivat panostusta vuorovaikutukseen ja ilmapiiriin. Näiden kautta voidaan toimia ennakoimalla tilanteisiin lapsilähtöisesti mutta aikuisjohtoisesti. Näin työntekijöille jää ammatillinen vastuu ja mahdollisuus vaikuttaa tilanteiden

etenemiseen eikä vain säännöin ja sanktioin reagoida nuorten johtamaan toimintaan. Tämän tutkimuksen tulos vastaa myös yleisempää nuorten näkemystä siitä missä työskentelyn painopisteen tulisi olla: nuorten rohkaisu ja yhteinen mielekäs tekeminen ovat rangaistuksia tehokkaampi tapa ongelmien kitkemiseen (Vario ym. 2012, 24–29).

”Ihan tavallisessa” laitoksessa ohjaajissa oli paljon vaihtelua – oli mukavia, tiukkoja, urheilullisia, nuoria viihdyttäviä, aggressiivisia säännöistä kiinni pitäviä, rentoja... Ohjaajien tiukkapipaisuus tuli monessa vastauksessa esiin mutta toisaalta osa ohjaajista koettiin mukavina. ”Huippumukavan” laitoksen kertomuksissa ohjaajat kuvattiin erityisesti juuri *mukaviksi* ja kuunteleviksi. Molemmissa variaatioissa ohjaajista kuitenkin pääasiassa pidettiin vaikka ”ihan tavallisessa” laitoksessa heitä oli monenlaisia. Ohjaajien moninaisuus näkyi vastauksissa erilaisina toimintatapoina ja nuorille epävarmuutena siitä miten milloinkin heidän käyttäytymiseensä reagoidaan. ”Huippumukavan” laitoksen ohjaajiin näytti liittyvän enemmän luottamusta ja varmuutta siitä, että nuorten ei-toivottuunkin käyttäytymiseen osataan oikealla tavalla puuttua. Nuorten vastauksissa se heijastui näkemyksenä siitä, että nuorta osataan ohjata vaikeissa tilanteissa ja tunteissa oikein, eikä työntekijät reagoi oman tunteen vallassa pelkästään rangaistuksin.

Molemmissa kehyskertomusvariaatioiden vastauksissa tuli esiin hyvällä käyttäytymisellä vapauksien saaminen. ”Huippumukavassa” laitoksessa siitä kirjoitti vain yksi henkilö kun ”ihan tavallisessa” laitoksessa se oli eri tavoin esillä jokaisessa vastauksessa. Osallisuuden kokemukseen liittyvät mahdollisuus vaikuttaa ja päättää näyttikin liittyvän ”ihan tavallisessa” laitoksessa vahvasti hyvään käytökseen. ”Huippumukavassa” laitoksessa vaikuttamiseen ja osallisuuden toteutumiseen ei niin vahvasti liitetty käyttäytymistä tai muuta ”ansaittua” vaan se ilmaistiin yhtä poikkeusta lukuun ottamatta ehdoista vapaana. Toisaalta siellä tuli esiin tilanne, jossa nuori ei välttämättä osaa toimia parhaalla mahdollisella tavalla. Tällöin nähtiin tarpeelliseksi ohjaajien puuttuminen opastavasti tilanteeseen.

Kun ”ihan tavallisessa” laitoksessa korostui käyttäytyminen, niin ”huippumukavassa” laitoksessa puolestaan tuli enemmän esille terapeuttiset ainekset (keskustelu, kuuntelu, opastus vaikeista tilanteista selviytymiseen). Nuoret odottivat aikuisilta apua tilanteisiin joissa heillä on itsesäätelyn kanssa ongelmia (esimerkiksi tunteiden säätely ja käyttäytyminen). Tärkeäksi nähtiin myös päästä ohjaajien kanssa puhumaan mieltä painavista asioista. Kaikki keskustelu/kuuntelu-tilanteet kuvattiin yksilökohtaisina, joten tässä tutkimuksessa tuli vahvasti esiin nuorten kaipaus nimenomaan yksilökohtaiseen aikaan työntekijöiden kanssa. Tähän yksilökohtaiseen aikaan liittyi vahvoja suhteen laatuun liittyviä odotuksia sillä nuoret kaipasivat erityisesti syvempää luottamuksellista

suhdetta työntekijöihin. He eivät halunneet vain aikaa työntekijöiltä vaan erityisesti sellaista suhdetta jossa olisi mahdollista jakaa kaikki itselle tärkeät asiat.

Terapeuttisena elementtinä ”huippumukavaan” laitokseen liittyi myös työntekijöiden rooli mielialojen kannattelussa. Työntekijöiden odotettiin vaikuttavan nuorten mielialaan aktiviteettien, omien persoonallisten ominaisuuksien sekä haastavien tilanteiden ratkomisen kautta. Mieliala ja yhteinen hauskanpito tuli esiin keskeisenä seikkana molempien kehyskertomusvariaatioiden kautta. Kaikissa kertomuksissa vastuu mielialasta oli jätetty työntekijöille. Nuorten hyvinvointiin lastensuojelulaitoksessa vaikuttaa siis vahvasti sekä oma että toisten mieliala sekä yhteisesti jaettu ilmapiiri. Vastuu näistä on nuorten mukaan vahvasti aikuisilla.

Kehyskertomusvariaatiot tuottivat jonkin verran eroja tekstin tuottamiseen. ”Huippumukavasta” laitoksesta kirjoitettaessa teksti oli sisällöllisesti jonkin verran runsaampaa kuin ”ihan tavallisesta” laitoksesta mutta ero ei ollut huomattava. Sen sijaan eroa oli enemmän siinä kuinka pitkästi kirjoitettiin – ”huippumukavan” laitoksen kuvauksissa oli selvästi runsaammin tekstiä ja tarinaa.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

7.1 Tulosten pohdinta

Soveltaen eläytymismenetelmällä kerätty aineisto tuotti hyvin vastauksia tutkimuskysymyksiin. Nuoret kuvasivat näkemyksiään hyvän laitoshuollon elementeistä liittyen laitoksen arjen tilanteisiin ja käytäntöihin, korjaaviin vuorovaikutussuhteisiin sekä osallisuuden toteutumiseen. Tulokset olivat osin odotettuja ja yhteneväisiä muiden laitoshuollon tutkimusten kanssa. Toisaalta niissä nousi vahvana esiin täysin uusiakin asioita, jotka ovat nuorille tärkeitä hyvän laitoshuollon elementteinä. Muissa tutkimuksissa ei ole ollut samanlaista kysymyksenasettelua, joten varsinaisesti näkemyksiä hyvän laitoshuollon elementeistä ei ole aiemmin listattu. Jotkut asiat kuitenkin ovat tulleet muissa tutkimuksissa asioina esiin ja siten yhteneväisyyttä löytyy.

Aineistona olleet 12 eläytymistarinaa toivat esiin paljon erilaisia asioita yksityiskohtina, mutta toisaalta olivat suurelta osin yhteneväisiä. Tuloksissa on kuvattu yhteneväisyyttä, mutta tuotu myös yksittäisiä asioita ja erilaisia näkemyksiä esiin. Nuoret eivät ole kertomuksissa käsitelleet yhtä laajasti eri osa-alueita teemojen sisällä kuin teoriaosuudessa on avattu. Isompi otoskoko olisi saattanut tuoda laajemmin teemojen sisäisiä asioita esiin. Toisaalta nuorten vastausten yhtenäisyys tuotti käsityksen siitä miten nuoret hahmottavat valitut teemat – hoitava arki, korjaavat vuorovaikutussuhteet ja osallisuus – tai ainakin sen, mitä he näiden teemojen sisällä pitävät tärkeänä.

Nuoret näkivät keskeiseksi osaksi hyvää lastensuojelun laitoshuollon arkea koulunkäynnin sekä vapaa-ajan toiminnallisuuden. Vapaa-ajan toiminnallisuuteen liittyi yhdessä tekeminen ja erilaiset urheiluharrasteet, mutta myös ihan vain oleilu. Vapaa-ajan toiminnallisuuteen liitettiin hyvän laitoshuollon elementtinä vapaaehtoisuus joka piti sisällään nuorten vaikutusmahdollisuudet toimintoihin, mutta myös osallistumisen vapaaehtoisuuden. Osallisuutta omiin asioihin kaivattiin vahvasti ja se nähtiin liittyvän laajasti kaikkeen omassa arjessa – ei vain tiettyihin kysymyksiin. Lisäksi nuoret näkivät keskeiseksi hyvän laitoshuollon tekijäksi mukavat työntekijät, joilla on aikaa ja halua kohdata nuoret yksilöllisesti ja keskustella nuorille kulloinkin tärkeänä olevista asioista. Työntekijöiden odotettiin myös vaikuttavan vahvasti nuorten mielialoihin – heiltä odotettiin mielialaa kohentavaa ja hyvää mielialaa ylläpitävää toimintaa ja vuorovaikutusta, mutta samaan aikaan nuorten ikävien tunteiden kestämistä ja tukemista niissä. Nuoret tarvitsevat aikuisia

kannattelemaan kun oma tunne-elämä tai elämä muutoin on kaaoksessa kokemusten ja toisaalta nuoruuteen liittyvien tunnemyrskyjen vuoksi.

Tässä tutkimuksessa tuli muita tutkimuksia vahvemmin ja ehkä ihan uutenakin asiana esiin nuorten kaipaus aikuisten ohjaukseen. Nuoret näkivät hyvän laitoshuollon elementtinä tärkeäksi sen, että he ovat vahvasti osallisia omissa asioissaan ja voivat vaikuttaa omiin asioihin – arjen pieniin asioihin ja toisaalta elämän isoin kysymyksiin – mutta niin, että aikuiset tarvittaessa ohjaavat heitä toimimaan ja valitsemaan nuorten itsensä kannalta parhaalla tavalla. Toive ohjaukseen liittyi käyttäytymisen ja tunteiden säätelyyn, toimintaan sekä valintoihin. Lähtökohta näissä toiveissa oli se, että nuoriin luotetaan ja heidän annetaan aidosti toimia itsenäisesti ja työntekijät ohjaavat vasta sitten, jos tilanne niin vaatii. Tämän tilanteen tulkinnan nuoret jättivät aikuisten vastuulle.

Aikuisten ohjauksen lisäksi tässä tutkimuksessa nousi vahvasti esiin nuorten näkemys hyvän laitoshuollon elementtinä olevan nuorten vapaus tavata ystäviään. Nuoret näkivät tärkeäksi, että he voivat itse valita ystävänsä mutta yhtä aikaa ymmärsivät realiteetit sen suhteen, etteivät ystävyys-suhteet voi olla heitä vahingoittavia. He näkivät aikuisten ohjauksen tärkeäksi myös ystävyys-asioissa, jos nuori ei osaa itse valita ja toimia niissä oikein. Ystävien tapaaminen piti sisällään mahdollisuuden valita itse ystävänsä, mutta myös aikaa olla heidän kanssaan. Ystävien tapaaminen tuli erityisen voimakkaana elementtinä esiin nuorten näkemyksissä hyvästä laitoshuollosta. Se on vahvasti vastoin pääsääntöisesti vallitsevia laitoshuollon käytäntöjä.

Yhtenä hyvän laitoshuollon elementtinä nostettiin esiin säännöt, joiden tulee olla oikeudenmukaisia ja kohtuullisia. Säännöt eivät saa määrittää lastensuojelulaitoksen arkea, vaan työskentelyn painopisteen tulee olla vuorovaikutuksessa ja nuorten kanssa keskusteluissa. Säännöt eivät kuitenkaan korostuneet nuorten näkemyksissä hyvän laitoshoidon elementtinä ja esiin tuli myös näkemys siitä, että yleensäkin tarvitaan vain kotiintuloaika- ja nukkumaanmeno-aikasääntöjä.

Yksi tämän tutkimuksen tärkeä anti oli sen osoittaminen, että nuorilla on täysin toteuttamiskelpoisia ja vakavasti otettavia ideoita lastensuojelun laitosten käytäntöjen kehittämiseen. Tiedän omasta työkokemuksestani, mutta myös tämän tutkimustyön vaiheiden keskustelujen kautta, että tämäntyyppisestä täysin vapaasta ideoinnista odotettiin epärealistisia ja mahdottomia toiveita nuorilta. Itse luotin nuoriin ja kyllä kannattikin – kaikki vastaukset olivat tosissaan kirjoitettuja ja täysin realistisia toiveiltaan.

Yhtenä riipaisevana asiana tässä tutkimuksessa nousi esiin nuorten usein toistunut näkemys siitä, että vain hyvällä käytöksellä saa mahdollisuuksia vaikuttaa. Tavallaan asia on normaalia kasvatuksen dynamiikkaa – luottamus kasvaa kun toimitaan luottamuksen arvoisesti. Toisaalta kasvatukseen kuuluu kasvattajien velvollisuus antaa epäonnistumistenkin jälkeen lapsen ja nuoren uudelleen näyttää olevansa luottamuksen arvoinen. Näin pitäisi olla myös lastensuojelulaitoksissa. Jos osallisuus ja siihen liittyvä vaikuttaminen tulevat vain ansaitusti hyvällä käytöksellä, niin miten niiden kohdalla jotka eivät pysty hyvään käytökseen? He eivät koskaan saa kokemusta vaikuttamisesta. Osallisuus on oikeus eikä siten pitäisi olla ansaittua. Lastensuojelulaitoksissa on kuitenkin nuoria, joilla kaikilla ei ole samanlaiset valmiudet osallisuuteen. Työntekijöiden tehtävä on tukea näissä valmiuksissa eikä se tuki ole vain käyttäytymisen kontrollointia. Luonnollista on, että valmiuksien kasvaessa lisääntyvät myös asiat ja tilanteet, joissa nuoren osallisuus voi vahvistua.

Lasten osallisuuden vahvistuminen on aika-ajoin herättänyt lastensuojelulaitosten työntekijöissä ristiriitaisia tunteita. Jotkut ovat kokeneet lasten osallisuuden olevan liian vahvaa jo nyt ja työntekijöillä olevan liian vähän valtaa heihin. Tällöin osallisuus on kuitenkin ymmärretty väärin. Lapset ja nuoret tarvitsevat sekä huolenpitoa että tilaa kasvaa. Näiden kahden tekijän ymmärtäminen ja niiden kanssa toimeen tuleminen ovat ydinasioita lasten osallisuutta vahvistettaessa. (Jans 2004, 34.) Rönkä ja Törrönen (2010, 93) kirjoittavat ohjaavasta kasvatuksesta, johon ei kuulu autoritäärisyys eli aikuisvaltaisuus, mutta kylläkin aikuisjohtoisuus. Aikuisjohtoisuus pitää sisällään aikuisten vastuun ja demokraattisen tilanteiden hoitamisen. Aikuisvaltaisuus syntyy heidän mukaansa lasten ja aikuisten kilpailusta, jonka aikuiset yleensä voittavat perustelemattomalla autoritäärisellä vallankäytöllä ja ehdottoman tottelemisen vaatimuksella. Tällöin aikuisia on vain toteltava vaikka he olisivat kuinka väärässä tahansa. Tämän tutkimuksen pohjalta voi todeta, että nuoret näkevät osallisuuden kuuluvan vahvasti hyvän laitoshoidon elementteihin. Se edellyttää aikuisilta oikeaa asennetta ja osallisuutta tukevia työkäytäntöjä. Osallisuus pitää kuitenkin nähdä sisältävän aikuisten vastuun. Nuorten näkemyksissä tulikin selkeästi työntekijöille esitetty toivomus siitä, että heidän pitää huolehtia nuorten osaavan toimia oman etunsa mukaisesti. He kaipaavat siis luottamusta ja osallisuuden mahdollisuuksia mutta myös työntekijöiltä tukea päätöksissään, valinnoissaan ja toiminnoissaan.

Aikuisjohtoisuutta kuvaa tämän tutkimuksen pohjalta hyvin myös se, että vahvemmassa osallisuudestaan huolimatta nuoret odottavat työntekijöiltä vahvaa vaikuttamista lastensuojelulaitosten arkeen mielialaa ja yhteishenkeä nostaen. Tähän työntekijät voivat vaikuttaa yhteisen tekemisen ja toisaalta yksilökohtaisesti nuorten kohtaamisen kautta. Suhteisiin ja vuorovaikutukseen satsaamalla työntekijöillä on mahdollisuus johtaa toimintaa

lastensuojelulaitoksessa eikä rooliksi jää vain reagointi nuorten käyttäytymiseen. Mikäli aika menee nuorten perässä juoksemiseen, sääntöjen muistutteluun jo niitä vastaan toimitun käyttäytymisen vuoksi tai rangaistuksiin, johtavat lastensuojelulaitosten arkea ensisijaisesti lapset (tästä mm. Barkman). Tällöin työntekijöille jää rooliksi vain juosta perässä ja pyrkiä reagoimaan. Tämän tutkimuksen pohjalta nuoret itsekin odottavat aikuisjohtoisuutta, ei -valtaisuutta.

Lastensuojelulaitosten arkea leimaa hyvin helposti nuorten ja aikuisten välille syntyvä vastakkainasettelu. Vastakkainasettelua on sen synnyttyä hyvin vaikea purkaa ja samalla siinä tilanteessa työskentely nuorten parhaaksi on melko haasteellista. Tärkein keino ehkäistä tätä vastakkainasettelua on aikuisjohtoinen mutta lapsilähtöinen toiminta. Lapsilähtöiseen toimintaan kuuluu vahva ja aito osallisuuden toteutuminen. Lasten osallisuus ei vie pois aikuisten vastuuta vaan tilanteiden hallinta täytyy kuitenkin olla työntekijöillä. Usein kohtaamani mustavalkoinen näkemys siitä, että lasten osallisuuden lisääntyminen tekisi aikuisten työn mahdottomaksi, ei siis pidä paikkaansa. Kyse ei ole joko–tai -asetelmasta, vaan ne kuuluvat samaan pakettiin: vahva lasten osallisuus heidän omissa asioissaan ja lastensuojelulaitoksen arjen tilanteissa mutta aikuisjohtoisesti toteutettuna. Tämän ymmärtäminen ja toteuttaminen edellyttää vahvaa ja ehkä uudenlaista ammattitaitoa. Tasavertainen kohtaaminen nuorten kanssa edellyttää aikuiselta kykyä heittäytyä pois tietäjän roolista ja avoimuutta oppia itse uutta (Välivaara 1998, 77).

Hotarin (2007, 42) tutkimuksessa nuorten kuulemiskokemuksiin liittyen korostui voimakas negatiivinen palaute lastensuojelun käytäntöjä kohtaan. Sama oli nähtävissä eri tutkimuksissa nuorten laitoshuollon kokemuksiin liittyen (kts. Kaarlela 2011). Tässä tutkimuksessa yksi keskeinen yllättävä seikka oli ”ihan tavalliseen lastensuojelulaitokseen” liittyvä positiivinen kuvaus. ”Ihan tavallisen lastensuojelulaitoksen kuvaukset lähtivät nuorten kokemuksista vaikka olivatkin fiktiivisiä. Toki näkemykset ”ihan tavallisesta” laitoksesta olivat jonkin verran negatiivisempia – erityisesti *vaihtelevampia* – kuin ”huippumukavaan lastensuojelulaitokseen” liittyvät kuvaukset, mutta pääpiirteissään kuitenkin antoivat kuvan hyvistä kokemuksista. Tähän on jossain määrin voinut vaikuttaa myös tutkimusasetelma, sillä nuoret tiesivät aiheena olevan hyvä lastensuojelun laitoshuolto. Lisäksi yhtenä kertomusteemana oli asiat, joihin ollaan tyytyväisiä. Toisaalta muut kertomusteemat antoivat täysin vapaan mahdollisuuden kertoa ihan millaisista kokemuksista halusi. Kuitenkin niistä piirtyi kuva hyvästä laitoshuollosta, jonka pohjalla olivat omat hyvät kokemukset.

Tämän tutkimuksen yhtenä tuloksena tuli esiin, että nuoret kaipaavat ensisijaisesti lähelleen kuuntelevaa ja läsnä olevaa aikuista. Heille on tärkeää voida keskustella itselle tärkeistä asioista, saada apua ja ohjausta silloin kun itse ei osaa toimia ja että aikuinen kestää esiin tulevat asiat ja

tunteet nuorta hylkäämättä. Olen usein työssäni sosionomi-opiskelijoiden opettajana kuullut lastensuojelulaitoksissa työssä olevien tai olleiden sekä niissä harjoittelussa olleiden opiskelijoiden kertoneen monessa lastensuojeluyksikössä olevan ohjeena ohjaajille, ettei nuorten historiaan tai pahan olon syihin saa puuttua, sillä se voi pahentaa nuoren oloa. Näihin keskusteluihin tarvitaan kuulemma terapeutteja. Samoja argumentteja kuulin aiemmin sijaishuollossa työskennellessäni useiden eri lastensuojelulaitosten työntekijöiltä. Aiemmin tässä tutkimuksessa olen lainannut Hilikka Niemelän (2005) näkemyksiä siitä, että lastensuojelulaitoksissa ohjaajien tehtävänä on rohkeasti kohdata ja kuunnella nuorten ajatuksia ja huolia. Suurin osa asioista on sellaisia joihin riittää, että joku kuuntelee ja uskaltaa kohdata sen mikä nuoren mieltä painaa. Vain pieneen osaan asioista tarvitaan varsinaista terapiaa. Lastensuojelulaitoksissa työskennellään työryhmissä ja yleensä käytössä on myös työnohjaus, jolloin on mahdollista yhdessä pohtia milloin ollaan terapiaa vaativassa tilanteessa. Tämän tutkimuksen pohjalta nuorten näkemyksissä tulee esiin vahva toive siitä, että työntekijät kestävät kaikki ne aiheet, jotka heille ovat tärkeitä ja ovat valmiita niitä käsittelemään. Hyvässä laitoshuollossa työntekijöiden ammattitaitoon on satsattu ja heillä riittää osaamista ja halua kuulla erilaisia nuorille tärkeitä ajatuksia ja kokemuksia.

Johanna Hurtig (2003, 184–185) on tarkastellut lasten ja nuorten kokemusten kohtaamisen pelkoa. Hän on tiivistänyt pelkoon liittyvät tekijät neljään metaforaan, jotka kuvaavat suhtautumista lasten ja nuorten kokemiin asioihin ja jotka antavat oikeutuksen olla kohtaamatta niitä. Ensimmäisessä metaforassa lasta/nuorta pidetään ”pommina”, joka voi taitamattomasti käsiteltynä räjähtää ja vahingoittaa lasta. Tällöin nähdään, että työntekijällä tulisi olla erityistaitoja lapsen vaikeiden asioiden kohtaamiseen. Lastan voidaan pitää myös edellisen metaforan tapaan ”lippaana”, jonka aukaisemiseen tarvitaan ”jonkun muun” erityistä osaamista. Lapsi voidaan nähdä myös ”pakastearkkuna”, joka on säilönyt ja eristänyt asiat sisäänsä. Tällöin lapsi on usein oireeton ja huomaamaton, mikä mahdollistaa asioiden huomioimatta jättämisen. Neljäs tapa nähdä lapset on nähdä heidät ”riiviönä”, jolloin keskitytään heidän käyttäytymiseensä ja jätetään huomiotta heidän kokemuksensa. Neljäs tapa on oman kokemukseni mukaan varsin yleinen sijaishuollossa, sillä nuorisoikäiset usein käyttäytyvät haastavasti. Ammattitaitoinen työntekijä ei pelkää nuorten kokemuksia, vaan osaa suhtautua niihin, kuulla niitä ja ohjata nuorta tai tarvittaessa järjestää vahvempaa terapeutista osaamista.

Vuonna 2008 pidettiin Italian Padovassa lastensuojelun sijaishuoltoa koskeva eurooppalainen konferenssi, jonka aiheena oli tietoon perustuva sijaishuolto. Osallistuin itsekin tähän konferenssiin. Päivi Känkänen ja Tarja Pösö raportoivat artikkelissaan konferenssin keskeisiä esille tulleita asioita. Yhtenä teemana he nostavat esiin Erik Knorthin näkemyksen uudenlaisten toimintatapojen

tarpeesta. Knorth kaipasi lastensuojelun laitoshuollon rajoja madaltavia toimintatapoja. Hänen mukaansa laitoshuollon erityisyyttä tulisi purkaa ja laitosten tulisi olla avoimempia sinne sijoitettujen lasten sosiaalisille verkostoille niin, että sukulaiset ja ystävät voisivat olla osa sekä lapsen arkea että toisaalta osa hoitoa laitoksessa. (Känkänen & Pösö 2008, 564.) Tämä on erityisesti ystävien osalta melko poikkeuksellinen ajattelutapa lastensuojelulaitosten nykykäytäntöön liittyen. Usein juuri ystävien tapaamista pyritään eniten rajoittamaan yhteydenpitoon liittyvien vaarojen – päihteiden käyttäminen, rikokset, seksisuhteet – vuoksi. Suhteessa ystäviin on työkäytännöissä paljon nuoria suojaavia pyrkimyksiä. Tämän tutkimuksen tuloksena nousi vahva kaipuu ystävien tapaamiseen ja omaehtoiseen ystävien valitsemiseen. Mitä jos nuoria ei pelkästään suojeltaisi näiltä ystävyysuhteiden tuomilta vaaroilta vaan toimittaisiinkin täysin toisin päin – muutettaisiin työkäytäntöjä siten, että otettaisiin nämä ystävyysuhteet mukaan työskentelyyn ja aikuisten ohjauksessa nuoret voisivat oppia suojaamaan itseään erilaisissa tilanteissa?

Nuoruudessa kavereiden merkitys on suuri – niin myös sijoitetuilla nuorilla. Kavereilta voi saada lohdutusta, tukea ja ymmärrystä elämän haastavissa käänteissä. Uskomme sinuun – Usko sinäkin – sijaishuollon kiertueella sijoitetut nuoret toivat esiin, että kaverisuhteiden säilyminen on nuorille tärkeää kaikissa elämäntilanteissa. Kavereiden kanssa voi rentoutua ja kokea olevansa ihan tavallinen nuori taustasta ja elämäntilanteesta huolimatta. (Vario ym., 2012.) Kuntaliiton selvityksessä (Puustinen-Korhonen 2013, 76) yhtenä kehittämissuositukseksi nousikin esiin sijaishuollon työn kehittäminen siten, että työskenneltäisiin koko lapsen ihmissuhdeverkoston kanssa. Tämä edellyttäisi aivan uudenlaisia työkäytäntöjä ja asennetta. Voisiko tällaisen työskentelyn kautta vähentää laitostumista ja loiventaa laitosten elämää ja sen ulkopuolisen elämän kuilua – nuorilla olisi enemmän valmiuksia selviytyä elämästä lastensuojelulaitoksen jälkeen?

Tämän tutkimuksen pohjalta työkäytäntöjen kehittäminen edellyttää ainakin osallisuuden laajempaa toteutumista – erityisesti niin, että siitä tulee työskentelyn tärkeä arvopohja. Vain siten osallisuus voi aidosti toteutua ja siten tarjota parhaan mahdollisen tuen syrjäytymisen kierteen katkaisemiseen. Toisaalta eniten työkäytäntöjä täytyy muuttaa, jos halutaan huomioida nuorten näkemys ystävien tapaamisesta tärkeänä hyvän laitoshoidon tekijänä. Tällöin työtä joudutaan miettimään aivan uudelleen ja näkemään ystävät voimavarana nuorten elämässä. Voi olla, että se on tällä hetkellä vielä liian paljon koska se edellyttää aivan uudenlaista työskentelyä sekä resursointia.

Kaiken kaikkiaan tämän tutkimuksen alla olen alkanut pohtia sitä olisiko perusteelliselle työkäytäntöjen uudistamiselle tarvetta. Mitä jos ei kaikessa suojeltaisi ja varjeltaisi lapsia ja nuoria,

vaan vahvistettaisiin itsetuntoa erilaisten elämän varrella tulevien asioiden kohtaamiseen ja oikeiden valintojen tekemiseen sekä opetettaisiin toimimaan näiden ”vaarojen” kanssa?

Sijaishuollon laadun arviointia ja valvontaa tulisi kehittää siten, että tiedetään nykyistä paremmin mitä sijaishuoltopalvelujen arjessa tapahtuu, millaisia työkäytännöt ovat ja miten ne vaikuttavat lasten hyvinvointiin (Laakso 2013, 111). Oman kokemukseni mukaan työn kehittäminen lastensuojelulaitoksissa on haastavaa. Työntekijöiden voi olla vaikea ottaa vastaan ”ulkopuolella olevan” näkemyksiä. Työn kehittämisessä tärkeää onkin toimijoiden itsensä sitoutuminen kehittämiseen. Toisaalta omaa työtään ei aina pysty parhaalla mahdollisella tavalla refleктоimaan ilman jonkun toisen tuottamaa näkökulmaa. Toisinaan onkin tärkeää kuulla ”ulkopuolella olevan” kysymyksiä, ihmettelyä, ideoita. Tässä tutkimuksessa tavoitteena on kuitenkin tuoda vahvasti ”sisällä olevan”, eli sijoitettujen nuorten näkemys. Harras toiveeni on, että tämä tutkimus rohkaisisi uskomaan nuoriin ja haastaisi lastensuojelulaitoksia miettimään omia työkäytäntöjään ja huomioimaan tässä esiin tulleita nuorten näkemyksiä.

7.2 Pohdintaa tutkimuksen valinnoista

Viime vuosina on tuotu esiin tarvetta saada lasten tuottamaa omaan elämäänsä liittyvää tietoa näkyville (esim. Helavirta 2007). Lapsia koskeva hyvinvointitieto on ollut aikuislähtöistä. Lapset on voitu jopa kokonaan ohittaa tiedontuottajina tai tietoa on kerätty aikuisten näkökulmista lähtien. Lasten omat hyvinvoinnilleen antamat merkitykset ovat jääneet vähemmälle huomiolle. Helavirran (2011, 14) mukaan tämä kuvastanee laajemminkin lasten asemaa tiedontuottajina. Helavirta pitää lapsia tärkeinä oman elämän informantteina. Lasten tiedontuottamisen tavat voivat kuitenkin olla erilaisia aikuisten tiedontuottamiseen verrattuna. Lapset voivat olla vastauksissaan arvoituksellisia, monimerkityksellisiä tai suppeita. (Helavirta 2011, 14, 28.) Aikuiset pelaavat enemmän verbaliikalla ja lapsilla kielellinen ilmaisu on vain osa tiedontuotantoa. Lapsilla merkityksenanto liittyy kielen lisäksi fyysiseen toimintaan. (Strandell 1995, 26.) Nuorten kohdalla puolestaan toiminnalliset ja nuoria aktivoivat tiedontuottamisen menetelmät ovat toimivia (Suurpää 2009, 34).

Halusin tässä tutkimuksessa kantaa oman korteni kekoon lasten ja nuorten osallisuudessa tiedontuotantoon. Tällainen lähestymistapa oli toisaalta minulle varsin luontainen, sillä oma lapsikäisyykseni on vahvasti lasten ja nuorten kyvykkyyteen uskova. Näin lastensuojelun työskentelyn taustastanikin huolimatta, joka itsessään korostaa enemmän lasten suojelun tarvetta –

ainakin käytännön työn tasolla. Lasten kyvykkyyteen uskoen tiedän toisaalta sen, ettei heidän tiedontuottamisen tapansa ole aina pelkästään verbaalinen. Koinkin eläytymismenetelmän nuorille sopivaksi tiedontuottamisen menetelmäksi, sillä se kehystarinan kautta aktivoi nuorten mielikuvitusta ja siten myös tiedon tuottamista. Mielikuvituksen käyttäminen on lapsille ja nuorille luontainen tapa tuottaa tarinaa. Mielikuvituksellisuus antaa mahdollisuuden kokeilla tai sanoa jotain sellaista, jota ei muutoin tulisi kokeilleeksi tai sanoneeksi (Helavirta 2011, 30). Tässä oli mahdollisuus samaistua päähenkilöihin ja kirjoittaa heidän nimissään ihan mitä halusi. Mielestäni se, ettei tarvinnut kirjoittaa omana itsenään antoi mahdollisuuden ottaa kantaa haastavistakin näkökulmista. Jälkikäteen on vaikea arvioida olisivatko tarinat olleet erilaisia mikäli roolihahmoon meneminen ei olisi ollut mahdollista. Toisaalta yksi kertomuksista oli kirjoitettu muodossa, josta ei voinut olla varma oliko se kirjoittajan itsensä kertomaa vai roolihenkilön. Kaikissa muissa roolihenkilöksi oli valittu poika, eli Jesse. Kertomukset olivat toiminnan kuvauksiltaan melko samanlaisia.

Tässä tutkimuksessa oli omat haasteensa tutkimukseen osallistuneiden akateemisten taitojen suhteen. Vaikka uskoin nuorten kyvykkyyteen, tiesin realiteettien olevan, että useilla näihin laitoksiin sijoitetuilla nuorilla on oppimisvaikeuksia ja siksi muun muassa kirjoittaminen on heille haastavaa. Siksi olinkin päätenyt teemoitellusti mukailtuun eläytymismenetelmän käyttöön kuten aiemmin olen perustellut. Helavirran (2011, 14) näkemyksen mukaisesti sain itsekin kokea, että kertomukset olivat sanallisesti suppeita. Niiden sisällöllinen rikkaus kuitenkin yllätti. Toisaalta sanallisen suppeuden vuoksi nuorten ajatukset tulivat mielestäni yksinkertaisesti esille, eikä niihin jäänyt paljon tulkinnanvaraa. Nuorten tärkeinä pitämät konkreettiset ja ei-aineelliset asiat tulivat siis selkeästi esille, eikä jättänyt minulle paljon tulkittavaa ja siten vienyt ääntä nuorilta. Toisaalta kertomuksissa oli paljon merkityksiä, joita jouduin tulkitsemaan ja tuomaan nuorten puolesta esille. Toivon, että olen niissä osannut nähdä sen mitä ne ovat merkinneet nuorille.

Olin innostunut kokeilemaan eläytymismenetelmän käyttöä ja uskoin sen soveltuvan nuorille hyvin. Käytännössä kehystarinoiden rakentaminen toisaalta mahdollisimman avoimiksi ja toisaalta nuorten kirjoittamista tukevaksi osoittautui haastavaksi. Jouduin myös tekemään valintoja eettisistä syistä, sillä en halunnut kehystarinoiden kautta nuorten joutuvan eläytymään tilanteisiin, joista heillä itsellään olisi saattanut olla traumaattisia kokemuksia. Mielestäni rakentamani kehystarinat toimivat tutkimusasetelmani kannalta hyvin, vaikkakaan en osaa arvioida olisivatko jotkut muut kehystarinat voineet toimia paremmin. Nyt kuitenkin sain pitää itselleni tärkeästä eettisestä periaatteesta kiinni, mutta myös oleellisia vastauksia tutkimusasetelmani kannalta. Kehyskertomusten tuottamia eroja ei mielestäni ollut kovin paljoa, eivätkä esiin tulleet erot olleet erityisen voimakkaita. Joko nuorten

suojaamistarkoituksessa tekemäni valinta variaatiomallista ei onnistunut tuottamaan selkeää eroa tai sitten saatekirjeessäni (liite 2) antamani informaatio tutkimuksen tarkoituksesta (nuorten näkemyksiä **hyvästä** laitoshuollosta) ohjasi vastauksia jonkun verran. Toisaalta yhtenä syynä eri variaatioiden kertomusten vähäisiin eroihin saattoi olla se, että näillä nuorilla oli melko positiivisia kokemuksia laitoshoidosta – tai ainakin tämän hetken kokemukset olivat positiivisia. Erojen vähyyteen on voinut vaikuttaa myös se, että nuoret olivat siinä määrin laitostuneet, etteivät nähneet mitä muuta elämä laitoksessa voisi olla tai mielikuvitus vain eri riittänyt näkemään mitään kovin erilaista. Tiedän, että eri tahot (opiskelukaverit, laitosten työntekijät) odottivat minun saavan vastauksia, joissa odotukset ovat täysin epärealistisia ja mahdottomia. Oman aiemman työkokemuksen pohjalta en itse uskonut utopistisiin vastauksiin, mutta kieltämättä näin vähäiset muutokset ideaalin ja olemassa olevien käytäntöjen välillä yllättivät minutkin.

Tutkimuksen tekemisessä on huomioitava myös tutkimukseen osallistumisen konteksti (Ellonen & Pösö 2010, 206). Tässä kontekstina oli lastensuojelulaitos, mikä oli myös tutkimuksen kohde. Useissa aiemmissa tutkimuksissa parhaillaan sijoitettuna olleet nuoret ovat vastanneet varsin kriittisesti laitoshoidon kokemuksista. Puolestaan tutkimukset, joissa on kysytty kokemuksia lastensuojelulaitoksista sijoituksen jälkeen, ovat olleet vastauksiltaan positiivisempia. Osassa tutkimuksista on vastaajina ollut sekä parhaillaan sijoitettuja nuoria että niitä nuoria, joiden sijoitus on jo päättynyt (esim. Reinikainen 2009). Myös näissä on nähtävissä enemmän myönteisiä kokemuksia niillä joiden sijoitus on päättynyt. Tämä on toisaalta varsin inhimillistä – usein jälkikäteen on helpompi nähdä mitä hyvää joku elämäntapahtuma tuotti kun akuutisti siinä eläessä huomio kiinnittyy sen hankaluuksiin.

Tässä tutkimuksessa moniin muihin poiketen myös ne kertomukset, jotka kuvasivat ihan tavallista laitosta, olivat suhteellisen positiivisia. Kertomukset olivat fiktiota, mutta toisaalta uskallan sekä konstruktivistisen näkemyksen – jonka mukaan aiemmat kokemukset vaikuttavat näkemyksiimme – että lastensuojelun laitostyön tuntemukseni perusteella sanoa, että ”ihan tavallinen laitos” -kertomukset olivat vahvasti realistisia ja nuorten oikeaa arkea kuvaavia. Tarinoihin vaikuttaa oman kokemusmaailman lisäksi paikka ja tilanne jossa ne kerrotaan (Granfelt 2004, 137). Nuorten vastaaminen laitosteksteissä oli tietoinen valinta, jonka tavoitteena oli eläytymisen helpottaminen. Eläytymistä helpotti tosin jo se, että jokainen vastaaja oli sillä hetkellä sijoitettuna lastensuojelulaitokseen. Toisaalta tutkimuksen toteutuksen kontekstina lastensuojelulaitos tarjosi oikean ympäristön niihin tilanteisiin, joissa tutkimus olisi saattanut herättää nuorissa negatiivisia tunteita; laitosympäristössä heillä oli mahdollista saada tukea henkilökunnalta eikä ajatusten kanssa olisi tarvinnut jäädä yksin.

Tämän tutkimuksen aihe ei mielestäni lähtökohtaisesti ollut erityisen vaikea nuorille. Toisaalta se piti sisällään varmasti suuria tunteita herättäneitä kokemuksia sijaishuollosta. Joillekin kokemukset olivat voineet olla myös traumaattisia. Tässä tutkimuksessa nuoret pyrittiin suojaamaan tiettyyn pisteeseen asti tutkimusasetelmavalinnoilla, mutta täysin heitä ei voinut suojata. Ellosen ja Pösön (2010, 192, 206) mukaan tutkimuseettisissä ratkaisuisa pohditaan aina hyötyjä ja haittoja ja punnitaan niiden suhteita – miten suojellaan lapsia sulkematta heitä kuitenkaan pois tutkimuksesta.

Tarja Pösö (2005, 122) kirjoittaa tutkijan paikanpäälle menemisen yhtenä haasteena olevan eettiset vaarat. Tällä hän tarkoittaa tutkimukseen osallistuvien informointiin, tietoon perustuvan vapaaehtoisen osallistumiseen, luottamuksellisuuteen ja haitan tuottamattomuuteen liittyviä riskejä ja haasteita. Pösön mukaan on kyseenalaista missä määrin tutkimukseen osallistuminen laitoksessa on aidosti suostumukseen perustuvaa. Hän näkee osallistumiseen helposti vaikuttavan toisten odotukset ja painostus. Myös tutkija itse voi sortua hienovaraisesti painostamaan nuoria. Myös raportin julkistaminen voi vahingoittaa nuoria eri tavoin. Vapaehtoinen osallistuminen toteutui mielestäni tässä tutkimuksessa hyvin. Toisaalta en voi tietää, onko jonkun nuoren vanhempi kieltänyt suoraan nuorelleen osallistumisen tutkimukseen, sillä lastensuojelulaitoksiin tai minulle osallistumista ei kielletty kenenkään kohdalla. En myöskään voi tietää ovatko nuoret keskenään painostaneet toisiaan osallistumaan tai olemaan osallistumatta. Tilanteessa jossa nuoret tapasin, sitä ei tapahtunut mutta jälkikäteen on voinut tapahtua. Työntekijöiden kohdalla en usko painostusta tapahtuneen, sillä hoidin itse täysin informointiin liittyvän tilanteen eikä työntekijöitä ollut tilanteessa edes läsnä. Yhtä lukuun ottamatta nuoret eivät olleet minulle tuttuja, joten en usko tuttuudenkaan olleen painostamassa osallistumaan.

Olen jo aiemmin käsitellyt haitan tuottamiseen liittyvää kysymystä ja todennut, että kiinnitin siihen vahvasti huomiota muun muassa tutkimusasetelman rakentamisessa. Pyrin lievittämään haittaa kehyskertomusvariaatioiden valinnoilla mutta en voinut sitä täysin aihe huomioiden ottaen kokonaan poistamaan. Aiemmat huonot kokemukset laitoshoidosta ovat voineet tulla muistoina mieleen tutkimukseen osallistuttaessa. Toisaalta aineiston mukaan näin ei ole erityisen vahvasti käynyt. En näe myöskään tutkimusraportin tuottavan enempää haittaa tutkimukseen osallistuville. Nuorten tuottama näkemys ihanteellisesta laitoshuollosta oli varsin realistinen ja toteutettavissa. Toisaalta se ei kritisoinut vahvasti olemassa olevaa. Vahvemman osallisuuden kysymyksissä nuoret voivat kuitenkin joutua ammattitaidottomilta työntekijöiltä kohtaamaan samoja argumentteja ja ehkä ivallista suhtautumista kun ennen tutkimusta ovat saattaneet joutua kokemaan. Ammattitaitoinen työntekijä puolestaan pystyy refleктоimaan työtään, ymmärtää nuorten

näkökulman osallisuuden lisäämiseen ja näkee kohdat joissa sitä voidaan lisätä mutta ymmärtää silti nuorten suojelun tarpeen.

Granfeltin (2004, 151) mukaan tutkijalle on tärkeää tunnustaa oman ymmärryksensä rajat. Lasten kertomuksia tulkitessa tutkija joutuu usein (esim. Helavirta 2006, 203) kamppailemaan itsekritiikin kanssa – olenko tulkinnut lasten kertoman niin, että lapset eivät koe tulleeensa väärinymmärretyiksi. Tutkijan tavoitteena voi olla aineiston moniäänisyyden esiin tuominen mahdollisimman autenttisenä, vapaana tutkijan tulkinnoista. Tällainen tavoite on melko idealistinen, sillä tutkija joutuu joka tapauksessa valitsemaan aineistostaan edustavia kohtia ja asettamaan niitä keskinäisiin suhteisiin. Samalla tutkimukseen osallistujien ääni ei tulisi kuulluksi parhaalla mahdollisella tavalla, sillä ne on tuotettu eri kontekstissa ja eri yleisölle. Tutkijan tehtävänä on selventää niiden käyttöyhteyttä ja kääntää se tieteen kielelle, jotta yksittäisten, irrallisten näkemysten sijaan saadaan informatiivinen mutta kuitenkin moniääninen, ymmärrettävä kokonaisuus. (Törrönen 2005, 33.) Törrösen näkemys on ollut minulle tätä tutkimusta tehdessä tärkeä, sillä idealistisesti lähdin liikkeelle siitä, että voisin tuoda nuorten äänen autenttisenä esiin välttäen omia tulkintoja. Törrösen näkemys vapautti toimimaan rohkeammin. Tulkinta tuo lisää ulottuvuuksia ja tietoa kerätystä aineistosta ja vie tuloksia uudelle tasolle. Ja onhan se myös mielenkiintoisinta osuutta tutkimuksen tekemisessä!

Tutkimuksen kohdejoukkona oli lastensuojelulaitoksiin sijoitetut nuoret. Nuoret tulivat kahdesta eri lastensuojeluyksiköstä yleisemmän näkökulman saamiseksi. Käytännössä myös riittävän otoskoon saaminen oli kahden eri yksikön valinnan taustalla. Tutkimuksen kannalta oli kuitenkin tärkeää saada eri lastensuojelulaitoksissa asuvien nuorten näkemyksiä laitoshoidosta, sillä näkemykset ja käsitykset pohjautuvat vahvasti omiin aiempiin kokemuksiin. Siten vain yhden laitoksen nuorten käsitykset olisivat voineet tuottaa vahvasti värittyneen kuvan. Tämän tutkimuksen tulokset ovat mielestäni laajemminkin yleistettävissä nuorten näkemyksiksi hyvästä laitoshuollosta. Näin voidaan todeta muun muassa siksi, että tulokset vastaavat osin muissa tutkimuksissa esiin nousseita asioita (kts. Kaarlela 2011). Lisäksi tässä toteutui yleistettävyyden kannalta kolme keskeistä tekijää: 1) tutkimuksen kohdejoukolla oli samanlainen kokemusmaailma ainakin tutkimuksen tekohetkellä, 2) heillä oli tutkimusongelmasta tietoa ”käyttäjän” näkökulmasta ja 3) he olivat kiinnostuneita tutkimuksesta suostuessaan vastaamaan siihen ja vieläpä paneutuen (Eskola & Suoranta 2008, 66). Toisaalta nuorilla oli jaettuja kokemuksia ja näkemyksiä, mutta yhtä aikaa myös yksilöllisiä eroja niissä. Lastensuojelun laitoshuollon työkenttä pitää sisällään yhtä paljon erilaisia tarpeita kuin siellä on nuoriakin. Siten eri yksiköissä toteutettu tutkimus tai otoskoon suurentaminen olisi

todennäköisesti tuottanut osin samanlaisia käsityksiä, mutta varmasti myös jotain ihan muuta kuin tässä on tullut esiin.

Laadullisessa tutkimuksessa tutkimuksen arviointi tarkoittaa usein tutkimusprosessin arviointia. Olen tässä raportissa pyrkinyt avaamaan kaikki vaiheet ja perustelemaan kaikki tekemäni ratkaisut tutkimuksen luotettavuuden lisäämiseksi. Siten olen tuonut keskeiseksi luotettavuuden mittariksi oman itseni arvoineni ja valintoineni. Tavoitteena on ollut tutkimuksen uskottavuus ja siirrettävyys siltä osin kuin se yleensä on mahdollista. Näissä onnistuminen jää muiden arvioitavaksi. Sen sijaan itselleni on tullut selkeästi esiin vahvistuvuus luotettavuuden kriteerinä; tässä tutkimuksessa on tullut paljon eteen asioita, jotka ovat näkyneet myös muissa tutkimuksissa. (Eskola & Suoranta 2008, 210–212.)

Näkisin tutkimuksen sisäisen validiteetin olevan melko hyvä. Oma tieteenalan hallintani ja toisaalta tutkimuksen kontekstin tunteminen ovat vahvaa ja uskon sen näkyvän tutkimuksessa. Toisaalta tieteellisen otteen näyttämässä olen ottanut riskejä muun muassa teoreettista viitekehystä omaperäisesti rakentamalla. Ratkaisun taustalla oli saada aikaan kiteytetty teoreettinen lähestymistapa aiheen kannalta keskeisiin tekijöihin. Ulkoista validiteettia olen pyrkinyt kasvattamaan sillä, että toin koko saamani aineiston esiin taulukoin. (Eskola & Suoranta 2008, 212–213.) Siten olen tuonut esiin havainnot sellaisena kuin ne ovat olleet. Samalla tekemäni tulkinnat tulokset -osuudessa ja johtopäätökset ovat avoimia arvioinnille. Näkisin itse, että tulosten tulkintaa ja johtopäätöksiä on voinut ohjata myös aiemmat kokemukset ja alan vahva tuntemus. Ne ovat voineet toisaalta värittää tulkintaani ja toisaalta varmistaa nuorten sanoman esiin nousemisen. Varmasti tiedän, että olen saanut paljon uusia näkemyksiä ja ajatuksia nuorten vastauksista ja heidän kohtaamisestaan. Jatkotutkimuksena olisi kiinnostava lähteä tekemään käytännön kehittämistutkimusta siten, että ei tuoteta vain ideoita, vaan oikeasti muutetaan jotain – käytännöissä, rakenteissa, vuorovaikutuksessa.

Olen syvästi vaikuttunut ja kiitollinen tutkimukseeni saamastani aineistosta. Kaikki kertomukset oli kirjoitettu tosissaan vaikka aineiston keruun toteutus olisi mahdollistanut huumorivastaukset tai muut vastaavat. Houkuttimena ollut arvonta huvipuistolipuista olisi myös voinut houkutella vastaamaan pikaisesti vain jotain, jotta olisi ollut oikeutettu arvontaan. Kaikissa vastauksissa oli kuitenkin paneuduttu ja lähdetty tarinaan mukaan ja kuljetettu sitä eteenpäin. Haluaisin ajatella, että se että luotin nuoriin tiedontuottajina välittyi heille ja he halusivat vastata luottamukseen.

LÄHTEET

- Aikaa lapselle – arvoa kasvatukselle. Lapsiasiainvaltuutetun vuosikirja 2011. Päättäjän käsikirja lapsen ja nuoren tärkeistä asioista. Lapsiasiantoimiston julkaisuja 2011:8. http://www.lapsiasia.fi/c/document_library/get_file?folderId=479644&name=DLFE-16016.pdf Viitattu 16.9.2012.
- Alderson, Priscilla & Morrow, Virginia (2004) Ethics, social research and consulting with children and young people. Barkingside: Barnardo`s.
- Alanen, Leena (2009) Johdatus lapsuudentutkimukseen. Teoksessa Leena Alanen & Kirsti Karila (toim.) Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta. Tampere: Vastapaino, 9-30.
- Aula, Maria-Kaisa (2012) Lapsiasianvaltuutetun esipuhe. Teoksessa: Pipsa Vairio & Johanna Barkman & Johanna Kiili & Marko Nikkanen & Mikko Oranen & Jaana Tervo (2012) ”Suojele unelmia, vaali toivoa”. Nuorten suositukset lastensuojelun ja sijaishuollon kehittämiseksi. Lapsiasianvaltuutetun toimiston julkaisuja 2012:6. Jyväskylä: Lapsiasianvaltuutetun toimisto, 8–9.
- Bardy, Marjatta & Barkman, Johanna & Janhunen, Tarja (toim.) (2000) Elämäni tarina. Lukemisto lapsuuden kokemuksista lastenkodissa ja perhehoidossa. Helsinki: Stakes.
- Bardy, Marjatta (2001) Pikkulasten sijoitus oman kodin ulkopuolelle – syrjäytymisen ja liittymisen risteyskohta. Teoksessa Irmeli Järventie & Hannele Sauli (toim.) Eriarvoinen lapsuus. Helsinki: WSOY, 47–81.
- Bardy, Marjatta (2009) Lapsuus, aikuisuus ja yhteiskunta. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus, 17–46.
- Barkman, Johanna (2009) Lasten ja nuorten elämäntarinan äärellä. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus, 241–251.
- Barkman, Johanna (2011) Liittyminen, osallisuus ja positiivisuus. Pesäpuun lehti 2/2011. IFCO-teemanumero. Jyväskylä: Pesäpuu, 11-13.
- Christensen, Pia (2004) Children`s Participation in Ethnographic Research: Issues of Power and Representation. Children and Society 18, 165–176.

- Dunn, Dena Miller & Culhane, Sara E. & Taussig, Heather N. (2010) Children's appraisals of their experiences in out-of-home care. *Children and Youth Services Review* 32, 1324–1330.
- D`Cruz, Heather & Jones, Martyn (2004) *Social Work Research. Ethical and Political Contexts*. London: SAGE Publications.
- Ellonen, Noora & Pösö, Tarja (2010) Lapset arvioimassa tutkimuksen etiikkaa – esimerkkinä uhritutkimus. Teoksessa Hanna Lagström & Tarja Pösö & Niina Rutanen & Kaisa Vehkalahti (toim.) *Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 101. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, 192–209.
- Eronen, Tuija (2012) Lastenkoti osana elämäntarinaa. Narratiivinen tutkimus lastenkodissa asuneiden kertomuksista. *Acta Universitatis Tamperensis*: 1713. Tampere: Tampere University.
- Eskola, Jari (1997) *Eläytymismenetelmäopas*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Eskola, Jari (2007) Eläytymismenetelmän autuus ja kurjuus. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineiston keruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. Jyväskylä: PS-kustannus, 71–86.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (2008) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Eskonen, Inkeri (2005) Perheväkivalta lasten kertomana. Miten ja mitä lapset kertovat terapeutisissa ryhmissä perheväkivallasta? *Acta Universitatis Tamperensis*: 1107. Tampere: Tampere University.
- Eskonen, Inkeri & Korpinen, Johanna & Raitakari, Suvi (2006) Vallan määrittämät lapsi- ja asiantuntijapuhujat: faktaa, selontekoja ja kokemuksia. Teoksessa Hannele Forsberg & Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) *Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleen arviointia*. Jyväskylä: PS-kustannus, 21–44.
- Forsberg, Hannele (2000) Lapsen näkökulmaa tavoittamassa. Arviointitutkimus turvakotien lapsikeskeisyyttä kehittävästä projektista. *Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu* 24. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

- Forsber, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Marita (2006) Kohti lapsisensitiivistä sosiaalityötä. Teoksessa: Hannele Forsberg, Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleen arviointia. Jyväskylä: PS-kustannus, 5-18.
- Frost, Nick & Mills Sue & Stein Mike (1999) Understanding residential Child Care. England: Ashgate Publishing.
- de Godzinsky, Virve (2013) Lapsen etu ja osallisuus tahdonvastaisissa huostaanottoasioissa. Teoksessa Suvianna Hakalehto-Wainio & Liisa Nieminen (toim.) Lapsioikeus murroksessa. Helsinki: Lakimiesliiton Kustannus, 155–182.
- Gottberg, Eva (2012) Lapsen juridiset oikeudet. Teoksessa Annlis Söderholm & Satu Kivitie-Kallio (toim.) Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Duodecim, 48–61.
- Granfelt, Riitta (2004) Hetkeksi jaetut maailmat. Kokemuksia vankilasta ja tuetun asumisen yhteisöstä. Janus 12 (2), 134–154.
- Granfelt, Riitta (2011) Vankila auttamistyön ympäristönä. Teoksessa Aini Pehkonen & Marja Väänänen-Fomin (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Sosiaalityön tutkimuksen seuran vuosikirja. Jyväskylä: PS-kustannus, 215–231.
- Haapasalo, Jaana & Repo Anu (1998) Sijoitettujen lasten kehitys. Katsaus tutkimuksiin. Stakes. Aiheita 36/1998. Helsinki.
- Haikari, Janne (2009) Latu auki elämään. Sippolan koulukodin historia 1909–2009.
- Hakalehto-Wainio, Suvianna (2013) Lapsen oikeudet ja lapsen etu lapsen oikeuksien sopimuksessa. Teoksessa Suvianna Hakalehto-Wainio & Liisa Nieminen (toim.) Lapsioikeus murroksessa. Helsinki: Lakimiesliiton Kustannus, 17–52.
- Hallintolaki 6.6.2003/434. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa> Viitattu 16.9.2012.
- Heino, Tarja (2009) Lastensuojelun tilastot, asiakkaat ja palvelut. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus, 52–75.
- Heino, Tarja & Johansson, Marianne (2010) Huostassa olleet lapset nuorina aikuisina. Teoksessa Ulla Hämäläinen & Olli Kangas (toim.) Perhepiirissä. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 266–293.

- Helavirta, Susanna (2006) Lapsen hyvä ja huono elämä eläytymistarinoiden valossa. Hannele Forsberg, Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleen arviointia. Jyväskylä: PS-kustannus, 195–219.
- Helavirta, Susanna (2007) Lasten tutkimushaastattelu. Metodologista herkistelyä, joustoa ja tasapainottelua. *Yhteiskuntapolitiikka* 72 (6), 629–640.
- Helavirta, Susanna (2011) Lapset hyvinvointitiedon tuottajina. *Acta Universitatis Tamperensis* 1669.
- Hendrick, Harry (2001) The Child as Social Actor in History. Problems of Identification and Interpretation. Teoksessa Pia Christensen & Allison James (toim.) *Research with Children. Perspectives and Practices*. New York: Routledge Falmer, 36–61.
- Hiitola, Johanna (2008) Selvitys vuonna 2006 huostaanotetuista ja sijaishuoltoon sijoitetuista lapsista. Lastensuojelun sijaishuollon kehittäminen Tampereella, Tampereen seutukunnassa ja Etelä-Pirkanmaalla – hanke. Työpapereita 21/2008. Helsinki: Stakes.
- Hiitola, Johanna & Heinonen Hanna (2010) Huostaanotto ja oikeudellinen päätöksenteko. Hallinto-oikeuksien ratkaisut huostaanottoasioissa 2008. Raportti 46. Helsinki: THL.
- Hoikkala, Susanna (2003) Mikä on väkivaltaa, mikä ei? Työntekijöiden näkökulmia nuorten väkivallattoman käyttäytymisen tukemista helsinkiläisissä lastensuojelulaitoksissa syksyllä 2002. Heikki Waris-instituutti. *Tutkimuksia* 2003:5. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaalivirasto.
- Hotari, Kaisa-Elina (2007) Kuulluksi tuleminen lastensuojelussa nuorten kertomana. Tampereen yliopisto.
- Hotari, Kaisa-Elina & Oranen, Mikko & Pösö, Tarja (2009) Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) *Lastensuojelun ytimissä*. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos, 117–132.
- Hughes, Daniel A. (2006) Tie traumasta tervehtymiseen. Rakkauden herättäminen syvästi vaurioituneissa lapsissa. Tampere: PT-Kustannus.
- Humanistisen, yhteiskuntatieteellisen ja käyttäytymistieteellisen tutkimuksen eettiset periaatteet ja ehdotus eettisen ennakoarvioinnin järjestämiseksi (2009) *Tutkimuseettinen*

neuvottelukunta.

Helsinki.

http://www.tenk.fi/eettinen_ennakkoarviointi/eettisetperiaatteet.pdf. Viitattu 9.4.2012.

- Hurtig, Johanna (2003) Lasta suojelemassa. Etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Acta Universitatis Lapponiensis 60.
- Hurtig, Johanna (2006) Lasten tieto sosiaalityön haasteena. Teoksessa Hannele Forsberg & Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleen arviointia. Jyväskylä: PS-kustannus, 167–192.
- Huumonen, Annukka (2009). Sirpaleinen lapsi: huostaan otettujen nuorten kertomuksia. Pro gradu - tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Kokkolan yliopistokeskus Chydenius. https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/22749/URN_NBN_fi_jyu-201001201051.pdf?sequence=1 Viitattu 22.11.2011.
- Hyytinen, Riitta (2009) Lapsen todellistuminen huumeperheen kuntoutuksessa. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus, 214–231.
- Inhimillinen tekijä 7.3.2014. Yle TV1. <http://areena.yle.fi/tv/2152924> Viitattu: 20.4.2014.
- Jäntti, Markus (2010) Lapsiköyhyydestä Suomessa. Teoksessa Ulla Hämäläinen & Olli Kangas (toim.) Perhepiirissä. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 62–75.
- Kaarlela, Johanna (2011) Kirjallisuuskatsaus lasten ja nuorten kokemuksista lastensuojelun laitoshoidosta. Kandidaatin tutkielma. Tampereen yliopisto. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. Sosiaalityön oppiaine.
- Kaikko, Kirsi & Friis, Leila (2009) Menetelmät lastensuojelun tukena. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus, 76–88.
- Kangas, Urpo (2004) Lasten suojeleminen ja lapsen huolto. Teoksessa Annamajja Puonti & Tuula Saarnio & Anne Hujala (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Tammi, 105–118.
- Kannasoja, Sirpa & Svenlin, Anu-Riina (2011) Osallistumisen ja suojelun yhdistäminen lähtökohdaksi sosiaalityön nuorisotutkimukselle? Teoksessa Aini Pehkonen & Marja Väänänen-Fomin (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Sosiaalityön tutkimuksen seuran vuosikirja. Jyväskylä: PS-kustannus, 275–315.

- Karlsson, Liisa (2005) Lapset tiedon ja kulttuurin tuottajina. Teoksessa Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen & Tuukka Lahti (toim.) Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Helsinki: Stakes, 173–194.
- Karlsson, Liisa (2010). Lapsinäkökulmainen tutkimus ja aineiston tuottaminen. Teoksessa Kirsi Pauliina Kallio & Aino Ritala-Koskinen & Niina Rutanen (toim.) Missä lapsuutta tehdään? Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 105. Helsinki, 121–141.
- Kekoni, Taru (2004) Koulukoti kertomuksena. Teoksessa Markku Jahnukainen & Taru Kekoni & Tarja Pösö (toim.) Nuoruus ja koulukoti. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 43. Helsinki, 331–352.
- Kekoni, Taru (2008) Erityinen huolenpito arjen käytäntöinä. Teoksessa Taru Kekoni & Manu Kitinoja & Tarja Pösö. Erityinen huolenpito koulukodeissa. Raportteja 36/2008. Helsinki: Stakes, 65–91.
- Kilpeläinen, Arja & Salo-Laaka, Marja (2012) Asiakasosallisuus teknologisoituvassa palvelujärjestelmässä. Teoksessa Anneli Pohjola & Tarja Kempainen & Sanna Väyrynen (toim.) Sosiaalityön vaikuttavuus. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 303–322.
- Kitinoja, Manu (2008) Erityinen huolenpito seurantatutkimuksen valossa. Teoksessa Taru Kekoni, & Manu Kitinoja & Tarja Pösö. Erityinen huolenpito koulukodeissa. Raportteja 36/2008. Helsinki: Stakes, 92–150.
- Korhonen, Jenni (2008) Tarinani lastensuojelun asiakkaana, sosiaalialan ammattilaisena ja äitinä. Teoksessa Jari Ketola (toim.) Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi. Jyväskylä: PS-kustannus, 15–28.
- Kouvonen, Petra (2011) Lasten osallistuminen ammatillisten perhekotien sääntelykäytäntönä. Teoksessa Mirja Satka, Leena Alanen, Timo Harrikari & Elina Pekkarinen (toim.) Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta. Tampere: Vastapaino, 205–242.
- Kuula, Arja (2010) Alaikäisiltä kerätyn aineiston arkistoinnin ja jatkokäytön etiikka. Teoksessa Hanna Lagström & Tarja Pösö & Niina Rutanen & Kaisa Vehkalahti (toim.) Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 101. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, 213–216.

- Känkänen, Päivi & Pösö Tarja (2008). Lastensuojelulaitokset Euroopassa – tieto ja näyttö keskiössä? *Yhteiskuntapolitiikka* 73 (5), 563–568.
- Känkänen, Päivi (2009) Siirtymät sijaishuollossa – hetkiä ja ikuisuuksia. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) *Lastensuojelun ytimissä*. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 232–240.
- Känkänen, Päivi (2013) Taidelähtöiset menetelmät lastensuojelussa – kohti tilaa ja kokemuksia. *Tutkimus* 109:2013. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Laakkonen, Minna (2007) Nuori tarvitsee hoivaa. Teoksessa Kaarina Määttä (toim.) *Helposti särkyvää. Nuoren kasvun turvaaminen*. Helsinki: Kirjapaja, 145–159.
- Laakso, Riitta (2009) Arjen rutiinit ja yllätykset – etnografia lastenkotityöstä. *Acta Universitatis Tamperensis* 1444.
- Laakso, Riitta (2013) Mistä koti huostaan otetulle lapselle. *Kunnallisalan kehittämissäätöön Tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu nro: 73*. Helsinki: Kunnallisalan kehittämissäätö.
- Lagström, Hanna & Pösö, Tarja & Rutanen, Niina & Vehkalahti, Kaisa (2010). Kohti eettisesti kestävä lasten ja nuorten tutkimusta. Teoksessa Hanna Lagström & Tarja Pösö & Niina Rutanen & Kaisa Vehkalahti (toim.) *Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 101*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 10–23.
- Laitinen, Merja & Väyrynen, Sanna (2011) Eettiset haasteet lastensuojelun sosiaalityön prosessissa. Teoksessa Aini Pehkonen & Marja Väänänen-Fomin (toim.) *Sosiaalityön arvot ja etiikka. Sosiaalityön tutkimuksen seuran vuosikirja*. Jyväskylä: PS-kustannus, 163–187.
- Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. 8.4.1983/361. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa> Viitattu 16.9.2012.
- Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista. 22.9.2000/812. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa> Viitattu 16.9.2012.

- Lastensuojelu 2012. Suomen virallinen tilasto. Tilastoraportti 29/2011. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. http://www.stakes.fi/tilastot/tilastotiedotteet/2011/Tr29_11.pdf Viitattu 19.11.2011.
- Lastenoikeuksien sopimus. YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista. http://www.unicef.fi/files/unicef/pdf/LOS_A5fi.pdf Viitattu: 28.11.2011.
- Lastensuojelulaki 13.4.2007/417. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa> Viitattu 16.9.2012.
- Lastensuojelun käsikirja. Sosiaaliportti. <https://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/> Viitattu 1.4.2014.
- Lehto-Salo, Pirkko (2011) Koulukotisijoitus - nuoren toinen mahdollisuus? Mielenterveyden häiriöiden, oppimisvaikeuksien ja perheongelmien kirjo kehittämishaasteena. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 414. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Lindblom, Seppo (2004) Lapsi vauraassa turvattomassa maailmassa. Yhteiskuntapolitiikka 69:1.
- Linnala, Jaana (2007) ”Tääl on kaikki mitä ihminen tarvii”. Lastenkotilapset kodin merkitysten kuvaajina. Sosiaalityön pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- MacNaughton, Glenda & Smith, Kyllie (2005) Transforming research ethics: The choices and challenges of researching with children. Teoksessa Ann Farrell (toim.) Ethical research with children. Maidenhead: Open University Press, 112-123.
- Manninen, Marko (2013) Koulukotiin sijoitettujen nuoren psykiatrinen oirekuva ja ennuste. Tutkimus 112. Helsinki: THL.
- Marton, F. & Booth, S. (1997) Learning and Awareness. Lawrence Erlbaum Associates. New Jersey: Mahwah Publishers.
- Matinlompola, Unto (2007) Vanhemmuus ei ole ammatti. Teoksessa Kaarina Määttä (toim.) Helposti särkyvää. Nuoren kasvun turvaaminen. Helsinki: Kirjapaja, 104–117.
- Miller, Helena & Törrönen, Marita 2010. Arvostava ja aito kohtaaminen. Teoksessa: Marita Törrönen & Katariina Pärnä (toim.) Voimaannuttavat suhteet perhekuntoutuksessa. Mannerheimin Lastensuojeluliiton Lasten ja Nuorten Kuntoutussäätiö, 67–86.

- Milligan, Ian & Stevens Irene (2006). Residential Child Care. Collaborative Practice. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Muukkonen, Tiina & Tulensalo Hanna (2004) Kohtaavaa lastensuojelua. Lapsikeskeisen lastensuojelun sosiaalityön tilannearvion käsikirja. Helsingin kaupungin sosiaaliviraston selvityksiä 2004:1.
http://www.socca.fi/files/104/Lapsilahtoisien_tilannearvion_kasikirja.pdf Viitattu: 13.4.2014.
- Muukkonen, Tiina (2009) Lapsen kohtaamis- ja prosessiosallisuus. Teoksessa Marjatta Bardy (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus, 133–143.
- Myllärniemi, Annina (2006) Huostaanottojen kriteerit pääkaupunkiseudulla. Selvitys pääkaupunkiseudun lastensuojelun sijoituksista. SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja 7/2006. Helsinki.
- Mäkelä, Jukka ja Vierikko, Ilona (2010) Kuinka yhteys löytyy? Vuorovaikutusterapia huostaan otettujen lasten hoidon tukena. Raportti Theraplay-projektista SOS-lapsikylissä 2001–2004. Espoo: SOS-Lapsikylä.
- Niemelä, Hilikka (2005) Lapsikeskeinen sijaishuolto. Mitä tekisin, jos tämä olisi oma lapseni? Teoksessa Sari Laaksonen & Martti Kemppainen (toim.) Oljista, risuista vai tiilestä? Artikkeleita hoidon laatua tukevista tekijöistä sijaishuollossa. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 20. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto, 57–78.
- Nieminen, Liisa (2009) Lapset tutkimuskohteena: Kuka päättää lapsen osallistumisesta tutkimukseen? Lakimies 2, 226–253.
- Nieminen, Liisa (2010) Lasten ja nuorten tutkimus: oikeudellinen tarkastelu. Teoksessa Hanna Lagström & Tarja Pösö & Niina Rutanen & Kaisa Vehkalahti (toim.) Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 101. Helsinki, 25–42.
- Niiranen, Vuokko (2002) Asiakkaan osallistuminen tukee kansalaisuutta sosiaalityössäkin. Teoksessa Kirsi Juhila & Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.) Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 63–80.
- Nuorisolaki. 27.1.2006/72. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa> Viitattu 16.9.2012.

- Nyqvist, Leo (2007) Nuoret väkivallan silmässä. Teoksessa Kaarina Määttä (toim.) Helposti särkyvää. Nuoren kasvun turvaaminen. Helsinki: Kirjapaja, 11–22.
- Näsänen, Merja & Rautava, Marie (1998) Koulukotioppilaiden kokemuksia ja näkemyksiä huostaanotosta, sijoituksesta ja koulukotielämästä. Stakes. Aiheita 50/1998. Helsinki.
- Olisiko jo tekojen aika? (2013) Lastensuojelun asiakastyössä toimivien näkemyksiä lastensuojelun nykytilasta. Lastensuojelun Keskusliitto ja Talentia. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto. http://www.lskl.fi/files/1755/Olisiko_jo_tekojen_aika.pdf Viitattu 24.2.2014.
- Oranen, Mikko (2001) Taistelut ja tulokset. Lasten kokemuksia jakamassa. Teoksessa Mikko Oranen (toim.) Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämistä. Ensi- ja turvakotienliiton julkaisu 30. Helsinki: Ensi- ja turvakotienliitto.
- Oranen, Mikko (2007) Mitä mieltä!/? Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä. Lastensuojelun kehittämisohjelman osahankkeen raportti. Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Pajulammi, Henna (2013) Lapsen oikeus osallistua. Teoksessa Suvianna Hakalehto-Wainio & Liisa Nieminen (toim.) Lapsioikeus murroksessa. Helsinki: Lakimiesliiton Kustannus, 89–124.
- Partanen, Irmeli (2005) Arvot ja eettiset periaatteet toiminnan kulmakivenä – dialogi sijaishuollon käytännön ja Martti Lindqvistin ajatusten välillä. Teoksessa Sari Laaksonen & Martti Kempainen (toim.) Oljista, risuista vai tiilestä? Artikkeleita hoidon laatua tukevista tekijöistä sijaishuollossa. Lastensuojelun keskusliitto. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 20. Helsinki, 7-30.
- Pekkarinen, Elina (2006) Lastensuojelun ryhmätoiminta murrosikäisten tyttöjen kokemana. Teoksessa Hannele Forsberg & Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-kustannus, 99–127.
- Pekkarinen, Elina (2011) Lastensuojelun tieto ja tutkimus – Asiantuntijoiden näkökulma. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Verkkojulkaisuja 51, 2011. Helsinki. <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisuja/lastensuojeluntieto.pdf> Viitattu: 20.11.2011

- Pihlainen, Aira (2000) Hyvä, ihanteellisuus ja epäitsekkyyks arvo- ja arvostuskäsityksinä terveydenhuollon koulutuksessa ja työelämässä. *Acta Universitatis Tamperensis* 730.
- Powell, Mary Ann & Smith, Anne B. (2009) Childrens` s participation rights in research. *Childhood* 16, 124–142.
- Puustila-Korhonen, Aila (2013) Lastensuojelun kuntakyselyn tulokset. Kuntaliiton verkkojulkaisu. Helsinki: Kuntaliitto.
http://www.kunnat.net/fi/Kuntaliitto/media/tiedotteet/2013/03/Documents/Lastensuoje_luraportti.pdf Viitattu 24.2.2014.
- Pösö, Tarja (2004) Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista. *Stakes. Tutkimuksia* 133. Helsinki.
- Pösö, Tarja (2005) Kun paikka menee tutkijaan. Teoksessa Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen & Tuukka Lahti (toim.) *Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta.* Helsinki: Stakes, 118–135.
- Rauhala, Pirkko-Liisa & Vironkangas, Elina (2011) Sosiaalityön tutkimuksen etiikka, opettaminen ja tietoarvo. Teoksessa Aini Pehkonen & Marja Väänänen-Fomin (toim.) *Sosiaalityön arvot ja etiikka. Sosiaalityön tutkimuksen seuran vuosikirja.* Jyväskylä: PS-kustannus, 235–255.
- Reinikainen, Sarianna (2009) Nuorisokodista maailmalle. Kokemuksia nuorisokodissa elämisestä ja aikuisiässä selviytymisestä. Helsingin yliopisto. *Kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia* 224. Helsinki.
- Rimpelä, Matti (2008) lasten ja nuorten hyvinvointi. Teoksessa Pasi Moisio & Sakari Karvonen & Jussi Simpura & Matti Heikkilä (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2008.* Helsinki: Stakes, 62–74.
- Rissanen, Riitta (2003) Työelämälähtöinen opinnäytetyö oppimisen kontekstina. *Fenomenografisia näkökulmia tradenomin opinnäytetyöhön.* *Acta Universitatis Tamperensis* 970.
- Rissanen, Riitta. *Fenomenografia. Kvalitatiivisten tutkimusmenetelmien oppimisympäristö.* Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto.
http://www.fsd.uta.fi/metelmaopetus/kvali/L5_1.html viitattu: 24.4.2014.

- Rönkä, Toivo ja Törrönen, Maritta (2010) Ohjaava kasvatusta – aktivointiohjelmalla itsetuntoa, elämisen taitoja ja elämänhallintaa. Teoksessa: Marita Törrönen & Katariina Pärnä (toim.) Voimaannuttavat suhteet perhekuntoutuksessa. Yläne: Mannerheimin Lastensuojeluliiton Lasten ja Nuorten Kuntoutussäätiö, 89–121
- Saastamoinen, Kati (2010) Lapsen asema sijaishuollossa – käsikirja arjen toimintaan. Helsinki: Edita Publishing.
- Salmi, Minna & Sauli, Hannele & Lammi-Taskula, Johanna (2012) Lasten ja lapsiperheiden asema nyky-Suomessa. Teoksessa Annliis Söderholm & Satu Kivittie-Kallio (toim.) Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Duodecim, 22–47.
- Salminen, Matti (2005) Johtaminen, henkilöstön hyvinvointi ja sijaishuollon laatu. Teoksessa Sari Laaksonen & Martti Kemppainen (toim.) Oljista, risuista vai tiilestä? Artikkeleita hoidon laatua tukevista tekijöistä sijaishuollossa. Lastensuojelun keskusliitto. Sijaishuollon neuvottelukunnan julkaisuja 20. Helsinki, 108–124.
- Satka, Mirja & Alanen, Leena & Harrikari, Timo & Pekkarinen Elina (2011) Johdatus lasten ja nuorten hallinnan kysymyksiin. Teoksessa Mirja Satka, Leena Alanen, Timo Harrikari & Elina Pekkarinen (toim.) Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta. Tampere: Vastapaino, 11–28.
- Sinkkonen, Jari (2012) Mitä tulisi ottaa huomioon lasta sijoitettaessa. Teoksessa Annliis Söderholm & Satu Kivittie-Kallio (toim.) Lapsen kaltoinkohtelu. Helsinki: Duodecim, 269–277.
- Strandell, Harriet (1995) Mikä on lasten hyvinvointia? Tiedon tarpeen kartoitus. Helsinki: Stakes. Aiheita 25.
- Strandell, Harriet (2010) Etnografinen kenttätyö: lasten kohtaamisen eettisiä ulottuvuuksia. Teoksessa Hanna Lagström & Tarja Pösö & Niina Rutanen & Kaisa Vehkalahti (toim.) Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 101. Helsinki, 92–112.
- Suomen perustuslaki. 11.6.1999/731. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa> Viitattu 16.9.2012.
- Suurpää, Leena (toim.) (2009) Nuoria koskeva syrjäytymistieto. Avauksia tietämisen politiikkaan. Verkkojulkaisuja 27. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura.
- Söderlund, Tarja (2010) Vastatunteet sijaishuollossa. Perheterapia 26 (2), 6–13.

- Thomas, Nigel (2000) *Children, Family and the State: Decision-Making and Child Participation*.
Gordonville, VA, USA: St. Martin`s Press.
- Thomas, Nigel (2002) *Children, Family and the State: Decision-Making and Child Participation*.
Bristol: The Policy Press.
- Toimiva lastensuojelu (2013) *Selvitysryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön
raportteja ja muistioita 2013:19*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
[http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=6511574&name=DLFE-
26809.pdf](http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=6511574&name=DLFE-26809.pdf) Viitattu 24.2.2014.
- Tuovila, Pirjo (2008) *Menetykset ja lapsen kehitys*. Teoksessa Jari Ketola (toim.). *Menetyksistä
mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi*. Jyväskylä: PS-
Kustannus, 29–75.
- Törmikoski-Hampf, Maarit (2008) *Sijoitetun lapsen arki ja uudet sosiaaliset suhteet*. Teoksessa Kari
Huotari & Johanna Hurtig (toim.) *Sosiaalityötä monitorioimassa*. Helsinki:
Yliopistokustannus, 175–194.
- Törrönen, Jukka (2005) *Toisen ääni, näkökulma ja kohteena oleminen*. Teoksessa Sakari Hänninen,
Jouko Karjalainen & Tuukka Lahti (toim.) *Toinen tieto. Kirjoituksia huono-
osaisuuden tunnistamisesta*. Helsinki: Stakes, 15–37.
- Törrönen, Maritta (1999) *Lasten arki laitoksessa. Elämistila lastenkodissa ja sairaalassa*. Helsinki:
University Press.
- Ungar, Michael (2001) *The Social Construction of Resilience Among “Problem” Youth in Out-of-
Home Placement: A Study of Health-Enhancing Deviance*. *Child & Youth Care
Forum* 30 (3), 137–154.
- Vairio, Pipsa & Barkman, Johanna & Kiili, Johanna & Nikkanen, Marko & Oranen, Mikko &
Tervo, Jaana (2012) ”*Suojele unelmia, vaali toivoa*”. Nuorten suositukset
lastensuojelun ja sijaishuollon kehittämiseksi. *Lapsiasianvaltuutetun toimiston
julkaisuja 2012:6*. Jyväskylä: Lapsiasianvaltuutetun toimisto.
- Valtakunnalliset sijaishuollon laatuksiteerit (2004) *Laituri-projekti. Sijaishuollon neuvottelukunnan
julkaisuja 18*. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

- Vehkalahti, Kaisa & Rutanen, Niina & Lagström Hanna & Pösö Tarja (2010) Kohti eettisesti kestävä lasten ja nuorten tutkimusta. Teoksessa Hanna Lagström & Tarja Pösö & Niina Rutanen & Kaisa Vehkalahti (toim.) Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 101. Helsinki, 10–23.
- Vogt, Ilse (2005) Lastensuojelun ja laitoshuollon toimintakäytännöt ja -muodot. Hyvinvoinnin rakentajat -hanke. Diakonia-ammattikorkeakoulu. D Työpapereita 10. Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Välivaara, Christine (2004) Sijoitettu lapsi tunnepyörässä. Menetelmiä ja välineitä lapsilähtöiseen lastensuojeluun. Raportit 1/2004. Jyväskylä: Pesäpuu.
- Välivaara, Christine (2008) Lapsilähtöisiä vuorovaikutuksen menetelmiä. Teoksessa Jari Ketola (toim.) Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lasten ja vanhemmuuden tueksi. Jyväskylä: PS-kustannus, 77–97.
- Wilson, B.G. & Myers, K.M. (2000) Situation Cognifition in Theoretical and Practical Context. Teoksessa D.H. Jonassen & S.M. Land (toim.) Theoretical Foundations of Learning Environmentes. New Jersey. Lawrence Erlbaum Associates Publisher.
- Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto, Menetelmäopetuksen tietovaranto.
http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali/L7_1.html Viitattu: 22.7.2013.

LIITTEET

Liite 1. Kehyskertomusvariaatiot

Variaatio1

Susan/Jessen perheellä on ollut monenlaisia ongelmia joten Susa/Jesse on otettu huostaan ja sijoitettu lastensuojelulaitokseen.

Tänään, elokuun -- päivä Susa/Jesse on asunut lastensuojelulaitoksessa jo yli puoli vuotta. Aluksi kaikki oli vähän vaikeaa mutta nykyisin Susa/Jesse viihtyy siellä oikein hyvin.

Eläydy tarinaan ja kerro Susan/Jessen tavallisesta päivästä lastensuojelulaitoksessa jossa hän tykkää asua. Mitä tavallisen päivän aikana tapahtuu ja millaisia ihmisiä sinne kuuluu?

Variaatio 2

Susan/Jessen perheellä on ollut monenlaisia ongelmia joten Susa/Jesse on otettu huostaan ja sijoitettu lastensuojelulaitokseen.

Tänään, elokuun -- päivä Susa/Jesse on asunut lastensuojelulaitoksessa jo yli puoli vuotta. Susalla/Jessellä on ollut vähän vaikeaa lastensuojelulaitoksessa eikä hän viihdy siellä ollenkaan.

Eläydy tarinaan ja kerro Susan/Jessen tavallisesta päivästä lastensuojelulaitoksessa jossa hän ei tykkää asua. Mitä tavallisen päivän aikana tapahtuu ja millaisia ihmisiä sinne kuuluu?

Liite 2. Saatekirje kehyskertomukseen

Hei!

Olen Tampereen yliopiston sosiaalityön opiskelija ja teen opintojeni lopputyönä tutkimusta siitä, millaista hyvä lastensuojelun laitoshuolto olisi laitoksissa asuvien nuorten mielestä. Tutkimukseni tarkoituksena on tuoda nuorten ääni esiin lastensuojelulaitosten toiminnan kehittämiseksi. Sinunkin näkemyksesi on tärkeä!

Tutkimus toteutetaan eläytymismenetelmää käyttäen, eli saat tämän paperin ohessa lyhyen kertomuksen johon sinua pyydetään jatkamaan tarinaa. Kertomuksia on kahdenlaisia: hyvästä ja huonosta lastensuojelulaitoksesta. Sinulle tulee sattumanvaraisesti jompikumpi kertomus.

Tutkimuksessa ei kysytä mitään sinusta itsestäsi. Siinä pyydetään sinua vain eläytymään Susan tai Jessen tarinaan ja kertomaan mielipiteesi tarinan avulla. Voit itse valita kirjoitatko tytön (Susan) vai pojan (Jessen) tarinan.

Laita lopuksi kirjoittamasi tarina kirjekuoreen ja sulje se. Näin tarinasi pysyy nimettömänä ja vain minä pääsen lukemaan sen. Älä laita paperiin nimeä!

Kiitos tarinastasi ja osallistumisestasi tutkimukseeni!

Terveisin,

Johanna Jussila

Liite 3. Informaatio tutkimuksesta huoltajille

Hei!

Olen Tampereen yliopiston sosiaalityön opiskelija ja teen opintojeni lopputyönä tutkimusta siitä, millaista on hyvä lastensuojelun laitoshuolto laitoksissa asuvien nuorten mielestä.

Tutkimus toteutetaan eläytymismenetelmää käyttäen, eli nuorille annetaan kehystarina jota he jatkavat oman mielikuvituksensa mukaan. Tarinan kirjoitus tapahtuu koulussa oppitunnin aikana. Tutkimuksessa ei kysytä mitään nuoriin itseensä liittyvää asiaa edes taustakysymyksenä (edes ikää, sukupuolta tai sijoituspaikkaa). Tutkimuksen materiaalia on vain jokaisen nuoren tuottama omaan mielikuvitukseen perustuva tarina.

Tutkimus toteutetaan syksyn 2012 aikana noin kahden viikon kuluttua tämän kirjeen lähetyksestä. Mikäli et halua lapsesi osallistuvan siihen, voit kieltää sen ilmoittamalla asiasta hänen opettajalleen. Mikäli nuori itse ei halua osallistua tähän tutkimukseen, hän voi kieltäytyä siitä itse jättämällä tyhjän paperin tai ilmoittamalla opettajalle.

Ystävällisin terveisin,

Johanna Jussila